

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI

DİJİTAL ÇAĞDA TERZİLİK: BURSA TERZİLERİ ÖRNEĞİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Şeydanur AYDIN

BURSA- 2023

**T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI**

DİJİTAL ÇAĞDA TERZİLİK: BURSA TERZİLERİ ÖRNEĞİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Şeydanur AYDIN

Danışman:

Doç. Dr. Mustafa Berkay Aydın

BURSA- 2023

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Sosyoloji Anabilim Dalı, Sosyoloji Bilim Dalı'nda 702044003 numaralı Şeydanur Aydın'ın hazırladığı "Dijital Çağda Terzilik: Bursa Terzileri Örneği" başlıklı yüksek lisans tezi ile ilgili savunma sınavı, 07/08/2023 günü 14.00-16.00 saatleri arasında yapılmıştır. Alınan cevaplar sonunda adayın
(başarılı / ~~başarısız~~) olduğuna
(oybirliği / ~~oy çokluğu~~) ile karar verilmiştir.

Üye (Sınav Komisyonu Başkanı)
Dr. Öğr. Üyesi Emine ÖZTÜRK
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi

Üye (Tez Danışmanı)
Doç. Dr. Mustafa Berkay
AYDIN
Uludağ Üniversitesi

Üye
Doç. Dr. Şenol BAŞTÜRK
Uludağ Üniversitesi

07/08/2023

Yemin Metni

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum "Dijital Çağda Terzilik: Bursa Terzileri Örneği" başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Şeydanur Aydın

Öğrenci No: 702044003

Anabilim Dalı: Sosyoloji

Programı: Sosyoloji

Statüsü: ☐ Yüksek Lisans ☐ Doktora

ÖZET

Yazar adı soyadı	Şeydanur Aydın
Üniversite	Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim dalı	Sosyoloji
Bilim dalı	Sosyoloji
Tezin niteliği	Yüksek Lisans
Mezuniyet tarihi	/...../20...
Tez danışmanı	Mustafa Berkay Aydın

Dijital Çağda Terzilik: Bursa Terzileri Örneği

Bu metin, sosyal bilimlerde yeteri kadar konu edilmemiş “terzilik” mesleğinin, dijital çağ ile devam edilebilirliği üzerine yapılan sosyolojik bir araştırmadır. Terzilik, ısmarlama kültürü üzerinden başlayan giysi üretme zanaatıdır. İsmarlama kültürüne olan talep, kapitalizmin seri ve daha ucuza giysi üreten hazır giyim sanayisiyle birlikte azalmaktadır. Hazır giyim sanayisi terzilik mesleğini ortadan kaldırmamış, terzilik mesleğini dönüştürmüştür. Terzilik mesleğinin, hazır giyim sanayisiyle uğramış olduğu dezenformasyon, dijital devrimle devam eden süreçte mesleğin yok olma ihtimalini gündeme getirmektedir. Dijital çağ ve meydana getirdiği yeni kapitalist toplum yapısı, zanaatkâr geleneğine yabancı meslekleri öne çıkartmaktadır. Çalışmada, zanaatkârı ele alış biçimi ve zanaatkârın kapitalist toplumda yaşadığı dönüşümü ifade etmesi bakımından Richard Sennett’in görüşleri temel alınmıştır. Çalışma; yeni kapitalist toplumun, terziler üzerindeki etkisini ele almaktadır. Terzilik, yeni kapitalist toplumda, zanaatına, yeni faaliyet alanları ekleyen bir meslek grubudur.

Çalışma kapsamında Bursa ilindeki terziler ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Zanaatkâr, Yeni Kapitalist Toplum, Terzilik, Hazır Giyim

ABSTRACT

Name & surname	Şeydanur Aydın
University	Bursa Uludağ University
Institute	Institute of Social Sciences
Field	Sociology
Subfield	Sociology
Degree awarded	Master
Date of degree awarded	/...../20...
Supervisor	Mustafa Berkay Aydın

Tailoring In The Digital Age: Case Of Bursa Tailors

This text is a sociological research on the sustainability of the "tailoring" profession, which has not been sufficiently discussed in social sciences, with the digital age. Tailoring is the craft of producing clothes, which begins with the bespoke culture. Demand for bespoke culture is declining with capitalism's apparel industry, which produces clothes quickly and cheaply. The ready-made clothing industry did not abolish the tailoring profession, but transformed the tailoring profession. The disinformation that the tailoring profession has suffered with the ready-made clothing industry brings up the possibility of the disappearance of the profession in the process that continues with the digital revolution. The digital age and the new capitalist society structure it creates highlight professions that are foreign to the craftsman tradition. The study is based on Richard Sennett's views in terms of his handling of the craftsman and his expression of the transformation experienced by the craftsman in the capitalist society. Study; deals with the impact of the new capitalist society on tailors. Tailoring is a profession that adds new fields of activity to its craft in the new capitalist society.

Within the scope of the research, in-depth interviews were conducted with the tailors in Bursa.

Keywords: *Handicraftsman, New Capitalist Society, Tailoring, Ready-to-Wear*

ÖNSÖZ

Terzi olmaya gönül veren, sevdiği işi yaparak ömrünün en güzel yaşlarını dikiş makinası üzerinde geçiren ve eğitim hayatımı özenle işleyen fedakâr annem Hafize Aydın’a ithafen...

Terzilik mezziyetlerinden biçki ve dikiş, aile geleneğimizde kadınların vakıf olduğu; anneannemin annesi, anneannem ve annem gibi kuşaklar arası sürdürülen bir meslekti. Hobi olarak sürdürdüğüm terzilik becerisini, sosyolojik boyutlarıyla incelemeyi kendime bir ödev bildim. Konu kafamda canlandığı andan itibaren bana destek veren danışman hocam Sayın Doç. Dr. Mustafa Berkay Aydın ile birlikte “Dijital Çağda Terzilik: Bursa Terzileri Örneği” başlıklı çalışma üzerinde karar kıldık. Bana güvendiğini sık sık dillendirerek motivasyonumu diri tutan ve çıraklık sürecimde bana akademi zanaatının inceliklerini, ustalıkla öğreten danışman hocama çok teşekkür ederim.

Lisans dönemimde beni bu sürece hazırlayan ve yüksek lisans sürecimde de hoş muhabbetini benden esirgemeyen lisans danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Emine Öztürk’e çok teşekkür ederim.

Tezime yaptığı değerli öneri ve katkılarından dolayı Doç. Dr. Şenol Baştürk’e çok teşekkür ederim.

Bursa Terziler Odası başkanı Naci Camfener ve yöneticilerine terzi görüşmelerinde tanıdığı kolaylıklardan dolayı çok teşekkür ederim. Araştırmam sürecince, içten sohbetleri ile bana kıymetli zanaatkâr zamanlarını ayıran ve sorularıma sıklımadan cevap veren tüm terzilere minnettarım. Ayrıca, Moda Tasarımı Programı hakkında ilgili bilgileri aktaran Uludağ Üniversitesi Doktor Öğretim Üyesi Şükran Çakmak’a ve Moda Tasarımcısı Neslihan Kızılbulut’a çok teşekkür ederim.

Arkamda sağlam bir burjuvazi gibi duran babam Esat Aydın’a ve kardeşim Abdullah Aydın’a teşekkür ederim.

Duasını ve iyi dileklerini üzerimde taşıdığım anneannem Hayriye As’a teşekkür ederim.

Uykuya veda ettiğim günlerde, gecelerimi bir telefon kadar uzakta ve papatya tadında dinlendiren, teyzelerim Mukaddes ve Betül'e; halalarım Emsal, Rukiye, Vefiye'ye teşekkür ederim.

Beni yüksek lisans süreci için yüreklendiren ve destek veren dostlarım Emine Bostancı ve İnci Vatansever'e teşekkür ederim.

Tez sürecimi ilgi ve merakla takip eden kuzenim Elif As'a ve dostum Rümeysa Cırııçı'ya teşekkür ederim.

Peşinden, doğru adımları takip etmemi öğütleyen cankurtaranım İpek Tunca ve eşi Emre Tunca'ya değerli katkılarından dolayı teşekkür ederim. Stresli günlerimin aynı dertten mustarip dermanı, motivasyon şekerim Ayşenur Dikici'ye teşekkür ederim.

Bu meşakkatli yolda sabırla beni desteklemekten vazgeçmeyen, yorgun anlarımı gölgelendiren ve hayallerime uçurtma uçuran adama; Uğur Kaptan'a teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	D
YEMİN METNİ	E
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
ÖNSÖZ.....	viii
İÇİNDEKİLER	x
TABLO VE ŞEKİLLER.....	xii
GİRİŞ.....	1
1. GİYSİ İMALATÇISI OLARAK TERZİLİK.....	11
1.1. Bir Zanaatkâr Olarak Terzi.....	11
1.1.1. <i>Zanaatkâr Atölyesi</i>	14
1.1.2. <i>Lonca Sistemi</i>	18
1.2. Türkiye Toplumunca Terziliğin Tarihçesi	21
1.2.1. <i>Geç Osmanlı Dönemi</i>	23
1.2.2. <i>Erken Cumhuriyet Dönemi</i>	29
1.2.3. <i>1950 Yılları ve Sonrası Terzilik</i>	35
1.2.4. <i>1980 Sonrası Terzilik ve Hazır Giyim</i>	37
2. KAPİTALİST TOPLUM VE YENİ KAPİTALİST TOPLUMUN TERZİLİĞE ETKİLERİ	41
2.1. Kapitalist Dönemde Terziliği Dönüştüren Olgular	42
2.1.1. <i>Dikiş Makinasının İcadı</i>	45
2.1.2. <i>Tekstil ve Hazır Giyim</i>	49
2.1.3. <i>Moda Olgusu</i>	52
2.2. Dijital Çağda Terziliği Dönüştüren Olgular	58
2.2.1. <i>Yeni Kapitalizmin Kültürü</i>	62
2.2.2. <i>Dijital Çağda İşbirliği</i>	66
2.2.3. <i>Yeni Kapitalizmin Kültürüne Karşı Zanaatçılık</i>	68

3. DİJİTAL ÇAĞDA TERZİLİĞİN YENİ GÖRÜNÜMÜ ÜZERİNE BURSA'DA BİR ALAN ARAŞTIRMASI.....	71
3.1. Araştırmanın Bulguları ve Yorumları.....	71
3.1.1. <i>Terzilik Mesleğinin Dünü “Eti Senin Kemiği Benim”</i>	75
3.1.2. <i>Terzilik Mesleğinin Bugünü</i>	82
3.1.3. <i>Gelecekte Terzilik</i>	110
SONUÇ.....	114
KAYNAKÇA.....	118
EKLER.....	123

TABLO VE ŞEKİLLER

ŞEKİLLER LİSTESİ

ŞEKİL 1: KATILIMCI TERZİLERİN BULUNDUĞU BÖLGELER	9
--	---

TABLolar LİSTESİ

TABLO 1: TERZİLERİN CİNSİYET VE YAŞ ARALIĞI	71
TABLO 2: TERZİLERİN EĞİTİM DURUMU	72
TABLO 3: TERZİLERİN MESLEĞİ VE MESLEKİ FAALİYETLERİ	73
TABLO 4: TERZİLERİN SOSYAL MEDYA KULLANIMI	102

GİRİŞ

Giyinmek fizyolojik ihtiyaçlara giren temel bir olgudur.¹ Yüzyıllardan beri giyinmenin somut hali olan giysilerin mucitleri terziler olmuşlardır. Terzilik zamanla bir meslek kolu haline geldiğinde, ilk olarak özel dikim anlamına gelen ısmarlama kültürü ile faaliyet göstermiştir. Daha sonra; giyim sanayisinin kurulması, giysinin kapitalist üretime katılması, teknolojinin gelişmesi, tüketim araçlarının ve tüketici davranışlarının çeşitlenmesi gibi olgular sonucunda terzilik zanaatı dönüşmüştür.

‘İsmarlama’ ile başlayan terzilik zanaatı, terzilerin bir elbisenin ya da giysinin üretiminin her aşamasında bulunmalarını gerektirmiştir. Fakat terzilerin bir kısmı; hazır giyimin yaygınlaşmasıyla birlikte mesleklerinde pek de hoş karşılanmayan bir şekilde giysi üretiminin yalnızca tadilat aşamasına dahil olmuşlardır. Terzilerden bazıları, modanın ve hazır giyim unsurlarının standart beden aralıklarına girmeyen ve biçimsiz bedenlere hitap eden özel dikim alanlarını oluşturmuşlardır. Pazarlama tekniklerinin bilincine varan terziler ise zanaatına statü ekleyen moda sisteminde, tasarımcı unvanına layık faaliyetlerini sürdürme şansına sahip olmaktadır. Moda, kapitalist toplumlarda görülen sosyal bir olgudur. Geleneksel toplumlar, içinde bulundukları iklim şartlarının belirlediği oranda ve biçimlerde giyinmişlerdir. Moda olgusu ise, sürekli olarak bir değişimi vurgulamaktadır ve bu bakımdan “giyim” kavramından ayrılmaktadır. Kendini değişim üzerinden inşa eden moda, toplumda belirli bir dönem için benimsenen giyim tarzı, konuşma tarzı ve mobilyalar gibi pek çok alanda ve sektörde yer almaktadır. Moda, çoğu zaman giyim kavramıyla ilişkilendirilse de modanın giyimden daha sosyolojik bir tarafı bulunmaktadır. Giysilerin moda olarak anılabilmesi için geniş bir kitle tarafından kabul edilmesi ve yaygınlaştırılması gerekmektedir.² Bu çalışmada moda, giyimden daha kapsamlı bir kavram olduğu kabul edilmekle birlikte, giyim özelinde ele alınmaktadır.

¹ Abraham Maslow, *İnsan Olmanın Psikolojisi*, çev. Okhan Gündüz (İstanbul: Kuraldışı Yayıncılık, 2001), 212.

² Yuniya Kawamura, *Moda-loji*, çev. Şakir Özdoğan, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2016), 16-20.

Giyinmek günümüzde fizyolojik bir olgudan çok daha fazla sosyal bir olguya işaret etmektedir. Giysilerin ilettikleri anlamlar her geçen gün moda aracılığıyla değişmektedir. Tasarımcılarına özerk bir alan oluşturan moda endüstrisi, kimi zaman terzileri gelişmelerin dışında bırakmaktadır. Bu değişime ayak uydurmak ve gittikçe dahil olunan dijital çağda zanaatını sürdürmek terziler için son derece karmaşıktır. Dijital çağın ve otomasyon sistemlerinin terzilik zanaatına etkileri bu araştırmanın temel nesnesini oluşturacaktır.

İnsanlık tarihinde teknolojik gelişmelerin etkisiyle sosyal, kurumsal, ekonomik alanlarda birbirinden çok farklı yapılanmaların ortaya çıkardığı üç dönem vardır: Tarım, hayvancılık, madencilik ve zanaatkârlıkla geçimin sağlandığı geleneksel dönem; fabrika ve sanayi etrafında şekillenen modern kapitalist dönem ve 1970'li yıllarda bilgisayar ve elektronik teknolojisinde yaşanan gelişmeler sonucu yeni kapitalist toplumun oluşturduğu dijital dönem. Yeni kapitalist dönemin, modern dönemden çok daha fazla eşitsizlik ve istikrarsızlık ortaya çıkardığı belirtilmektedir. Makine ve insanı karşı karşıya getiren yeni toplum yapısında, birçok meslek grubu kaybolup gitme korkusu yaşamaktadır.

Bu çalışma, terziliğin; hazır giyim ve sürekli gelişen teknoloji karşısında ayakta kalmaya çalışan bir zanaat olduğunu ifade etmektedir. Hazır giyim, hammaddeyi ucuza mal ederek, üretilen ürünü ucuza pazarlamaktadır. Her bütçeye uygun hazır giyimin yaygınlaşması, giysilerin ekonomik değerlerini düşürmektedir.³ 'İsarlama' ile başlayan terzilik kültürü, bugün isarlama dikim (özel dikim) ve tadilat işleri olmak üzere iki şekilde ayrılmaktadır. Özel ve isarlama dikim alanına giren unsurlar, maddi durumu buna elverişli kişiler tarafından tercih edilmektedir. Terzilerin, mesleğin kaybolmasına yönelik korkularını tetikleyen sebeplerinin başında çiraklığa duyulan ilginin azalması gelmektedir. Bunun nedeni geçmiş dönemlerden beri devam eden terzilik kültürünün usta çirak ilişkisi çerçevesinde aktarılmasıdır. Yeni çirakların bulunamaması ve bu mesleğe talip

³ Diana Crane, *Moda ve Gündemleri*, çev. Özge Çelik, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2003), 17.

birilerinin olmaması zanaatın kaybolmasına neden olabilmektedir. Yapılan çalışmanın mesleğin yitip gitmeyen bir değer olarak sürdürülmesine katkısının olacağı düşünülmektedir.

Çalışma 3 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde giysi imalatçısı olarak terziliğin zanaatkâr faaliyetleri; teorik bir biçimde incelenmektedir. Çalışmaya katkısı olacağı düşünülen 21. yüzyıl sosyoloğu Richard Sennett'in kavramsal çerçevesi ve bakış açısı temel alınmıştır. Birinci bölümde buna ek olarak, terzilik mesleğinin Türkiye tarihinde kayıtlara geçen kısımları özetlenmektedir.

İkinci bölümde geleneksel dönem ve dijital dönem arasında kalan kapitalist dönemin muallakta kalmaması adına “Kapitalist Toplum ve Yeni Kapitalist Toplumun Terziliğe Etkileri” başlığı altında iki dönem de terzilik mesleğine etki ettikleri olgular ile birlikte ele alınmaktadır. Bu minvalde araştırmanın birinci ve ikinci bölümleri literatürün ortaya konulmasını amaçlamaktadır.

Üçüncü bölüm saha çalışmasına ayrılmaktadır. Bu bölümde, araştırmanın bulguları ve yorumları sunulmuştur. Araştırma Bursa ilindeki terzileri kapsamaktadır.

Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi

Richard Sennett'e göre; kapitalist sistemin yeniden yapılandırılmasında araçsal bir öneme sahip olan dijital devrim, çok daha büyük ekonomik eşitsizlik ve çok daha fazla toplumsal istikrarsızlık taşımaktadır.⁴ Bununla birlikte kimi teorisyenler, dijitalleşmenin ürün ve hizmetlere ulaşım kolaylığı sağlamasının yanında işsizlik

⁴ Richard Sennett, *Yeni Kapitalizmin Kültürü*, çev. Aylin Onocak, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2009), 11.

oranlarını azaltacak olumlu bir etkisinin de olabileceği üzerine tartışmaktadır. Bunun nedenlerinden biri de terziilik gibi küçük işletmelerin ve küçük girişimcilerin ürünlerini daha geniş müşteri tabanına ulaştırmasının önünü açmasıdır. Bu sayede evden ve uzaktan çalışma koşullarının oluşması kimi meslekler açısından kira ve konaklama harcamalarını ortadan kaldırmaktadır. Dijitalleşmenin meslekler açısından yetenek dönüşümüne bakıldığında bir iş insanı olan McKinsey ve şirketinin hazırladığı rapora göre mevcut teknolojiler, işlerin %50'sinin otomasyonla yapılmasına olanak sağlayacak niteliktedir.⁵ Terziilik ise bu mesleklerden birisidir. Dijital çağda terziilik, sorgulanması ve literatüre kazandırılması gereken önemli bir meseledir.

Bilgisayar ve otomasyon teknolojisinin gelişmesi, makinalarla üretime giren tekstil ve hazır giyim sanayisinde hata payını en aza indirerek; bilgisayar kontrollü kesim robotlarının kullanılmasını yaygınlaştırmıştır. Daha ileri düzeyde bilgisayar ve internet kullanımının artması, tüketiciler açısından e- ticaret yöntemiyle kataloglardan ürün seçme dönemini başlatmıştır.⁶ Bu şekilde moda tasarımcılarına düşen ise ürettikleri bilgi ve ürün akışını açtıkları blog ve sosyal hesaplarından pazarlamaktır. *Türkiye'deki bloggerlar daha çok facebook, pinterest, instagram ve linkedini kullanmaktadır. Tasarımcılar; pinterest, love desing, cargo internet yazılım programlarını kullanmaktadırlar.*⁷ Günümüz dijital çağı giysi üreticisi ve tüketicisi ilişkisini tamamen değiştirmiştir. Bu durumda terzilerin ürettikleri ısmarlama ve butik giysileri pazarlama biçimine bir imkân doğmuştur.

Dijital mecralar, giyinme ihtiyacını karşılamının çok çeşitli yollarını sunmaktadır. Araştırmanın temel amacı, dijital çağ ile terziilik mesleğinin uyumunu saptamak ve terziilik gibi önemli bir zanaatın günümüzde ifade ettiği anlamı ortaya

⁵ McKinsey & Company, "İşimizin Geleceği (Dijital Çağda Türkiye'nin Yetenek Dönüşümü)", Ocak 2020, 13.

⁶ Melek Çim, "1980-2014 Yıllarında Modaya Yön Veren Etkenler", (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015), 118-123.

⁷ Çim, "1980-2014 Yıllarında Modaya Yön Veren Etkenler", 124.

koymaktır. Bu amaç doğrultusunda araştırma, giysilerin işlendiği küçük işletmelerden önemli bir mekân olarak terzi dükkanlarında değerlendirilecek ve bir meslek grubu olarak terzilerin bu durumu nasıl yorumladığı ortaya koyulacaktır.

Terzi kültürü, ülkemizde modernleşmenin öncülerinden bir meslek kolu olarak moda eğitiminin ve moda ürünlerinin ilk üretildiği mekânları oluşturmuşlardır. Ancak literatürde bulunan mevcut çalışmalar terzilere yeteri kadar değinmemektedir. İsmarlama dikim üzerinden başlayan terzilik süreci, tekstil ve hazır giyim sektörünün yaygınlaşmasıyla birlikte farklı iş kollarına ve farklı tanımlarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Dijital çağda tasarımcı terzilik ile ismarlama kültürü sürdürülebilir bir formül edinmektedir.

Tüm bunlar, terzilikte dönüşüm olgusuna işaret etmektedir. Bu dönüşümü yerinde görmek ise, ancak sahada yani terzi dükkanlarında çözümlenebilir. Araştırmanın önemi, dijital çağın terzilere yansıyan taraflarını gözlemeleme imkânı sağlaması açısından önem taşımaktadır. Araştırmadan elde edilmesi planlanan gözlemlerin ve deneyimlerin, literatürde kısır kalan meslekler sosyolojisi ve zanaatkâr terzilerle ilgili kısımlara katkısının olacağı düşünülmektedir.

Sınırlılıklar

Çalışmanın ana kapsamı, Bursa ilindeki terzilerin dijital dönemdeki faaliyetlerini kavramaktır. Bursa ili, kumaş sanayisi ve giyim sektöründe ülkemizde önemli bir paya sahiptir. Önerilen araştırmanın yapıldığı alana Bursa ilinin merkezi ve en geniş ilçesi olan Osmangazi bölgesi dahil edilmiştir. Çalışmanın yapıldığı alan Osmangazi, Nilüfer ve Yıldırım ilçelerini kapsamaktadır. Araştırmanın yalnızca Bursa ilindeki 20 terzi dükkanını ve 1 moda tasarımcısını içermesi, çalışmanın genellemesi önündeki engellerden birini oluşturmaktadır. Ancak amaç çalışmanın

genellemesinden önce konunun derinlemesine incelenmesidir. Çalışma, sosyal bilimlerde yaygın olarak kullanılan nitel araştırmayla oluşturulmuştur. Nitel çalışmada görüşmecilerin belirlenmesi ilk olarak “Bursa Terzi Kumaşçı Konfeksiyon İmalat ve Satıcıları Esnaf ve Sanatkârlar Odası” yöneticilerinin destekleriyle sağlanmıştır. Terziliği, zanaatkârlığın gerektirdiği aşamalardan geçerek öğrenen “ısmarlama terziler” bu şekilde tespit edilmiştir. Terziler Odası Başkanı Naci Camfener’in ifade ettiği şekliyle, Bursa’daki terzilerin yalnızca %20’si ısmarlama usulü terzilik yapmaktadır. Bununla birlikte geriye kalan kesim terziliği, hazır giysilerin tadilat işlemini yaparak sürdürmektedir. Bu nedenle görüşmecilerden tadilat işi yapan “terziler”e ulaşmak oldukça kolay olmuştur. Çalışmada abiye ve gelinlik işiyle uğraşan terziler, “tasarımcı terziler” olarak adlandırılmaktadır. Tasarımcı terziler, sosyal medyayı aktif kullanmaktadır. Bu minvalde çalışmaya dahil edilen tasarımcı terziler, sosyal medya uygulamalarından Instagram aracılığıyla keşfedilmiştir.

Sınırlamalara ek olarak; çalışmada yapılan mülakatlar, esnafılık yapan terzilerin yoğunluk durumuna göre farklılıklar göstermektedir. Bununla birlikte terzilerin mesleki deneyimleri ve konuya ilgileri de görüşme süresinde etkili olmaktadır. En uzun görüşme süresi 1 saat 9 dakika kadar bir sürede gerçekleşirken, en kısa görüşme 10 dakika sürmüştür.

Bunun dışında terzilerin görüşmeye gönüllü katıldıkları ve katılımcıların sorulara doğru yanıtlar verdikleri varsayılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Richard Sennett, kapitalizmin dijitalleşen yüzünü “yeni kapitalizm” olarak adlandırmaktadır. Yeni kapitalizmin kültürü, geçiciliği ve yüzeyselliği temel alan bir işleyişe sahiptir. Zanaatçılık ise bağlılık eşliğinde bir şeyi o şeyin kendisi için

iyi yapma arzusudur. Sennett, zanaatçılık nosyonunun yeni kapitalizmin kültürüne karşı koyabilecek bir değer olduğunu ifade etmektedir.⁸ Terzilik, giysi üreten değerli bir zanaattır. Önerilen araştırmanın amacı, sosyolojik bir çalışma olarak dijitalleşmenin terziler üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Bu durum araştırmanın öznesi olan terzilerle yapılması planlanan derinlemesine görüşmeleri gerekli kılmaktadır. Araştırmada terzilerin dijital çağdaki derinlemesine faaliyetleri incelendiğinden, çalışma nitel yöntemle araştırılmıştır. Araştırmada nitel veri toplama araçlarından mülakat tekniği kullanılmıştır. Mülakat, bireysel temasa imkân veren, iki veya daha fazla kişi arasında belirli bir amaç etrafında yapılan tartışmalardır.⁹ Mülakat tekniği katı bir tutumdan uzak, yarı yapılandırılmış bir biçimde uygulanmıştır. *Bu mülakat biçiminde mülakatçı kaba hatlarıyla bir yol haritasına sahiptir ancak, cevaplayıcının ilgi ve bilgisine göre bu genel çerçeveye içerisinde farklı sorular sorarak konunun değişik boyutlarını ortaya çıkarmaya çalışır.*¹⁰ Bu şekilde katılımcı terziler, monoton bir soru-cevaptan ziyade, yaşanmışlıklarını ve deneyimlerini doğal bir akış içinde anlatma fırsatı yakalamışlardır.

Günümüzde stil danışmanları olarak da iş gören terziler, geçmişte çok bilinmeyen ve pek de prestij sahibi olamamış kişiler tarafından yapılmaktaydı. Modanın kurumsallaşmasıyla birlikte giysi üreten kişiler de tasarımcı haline gelmiştir. Öncesinde kumaş tüccarları, giysi yapımcıları ve terzilerin sosyal rolleri birbirinden farklılık göstermekte ve bu durum lonca sistemi tarafından denetlenmekteydi.¹¹ Osmanlı'da terzilerin de içinde bulunduğu, esnaf ve zanaatkârların yardımlaşarak dayanışmalarını sağlayan loncalar bulunmaktaydı. *Lonca üyesi olma ve yeni bir dükkân açma konusunda kısıtlamalar getirmek, dışarıda oluşabilecek herhangi bir rekabeti önlemek amacıyla uygulanması düşünülen önemli bir meseleydi.*¹² Son yıllarında zayıflamaya başlayan loncalar,

⁸ Sennett, "Yeni Kapitalizmin Kültürü", 135-136.

⁹ E. Yıldırım, R. Coşkun, S. Bayraktaroğlu ve Remzi Altunışık, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, (Sakarya: Sakarya Yayıncılık., 2005), 83.

¹⁰ Yıldırım, Coşkun, Bayraktaroğlu ve Altunışık, "Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri", 132.

¹¹ Yuniya Kawamura, *Moda-Loji*, çev. Şakir Özudoğru, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2016), 107.

¹² Suraiya Faroqhi ve Randi Deguilhem, *Ortadoğu'da Zanaatlar ve Zanaatkârlar*, çev. Hatice Aslı Tamaç, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2017), 69.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında resmen tarihe karışmıştır. Onların yerine çeşitli odalar kurulmuştur.¹³ Bu nedenle Bursa ilinde yapılacak görüşmelere günümüz terzileri için önemli bir lonca sistemini temsil edecek Bursa Terzi Kumaşçı Konfeksiyoncular Odası dahil edilmiştir. Bursa Terziler Kumaşçı Konfeksiyoncular Odası Başkanı Naci Camfener ve Başkan Vekili Meryem Demirbaş'ın ilgili görüşlerine başvurulmuştur. Oda Başkanı ve Başkan Vekilinin önerileri doğrultusunda Odaya bağlı terzilerle de görüşme sağlanmıştır.

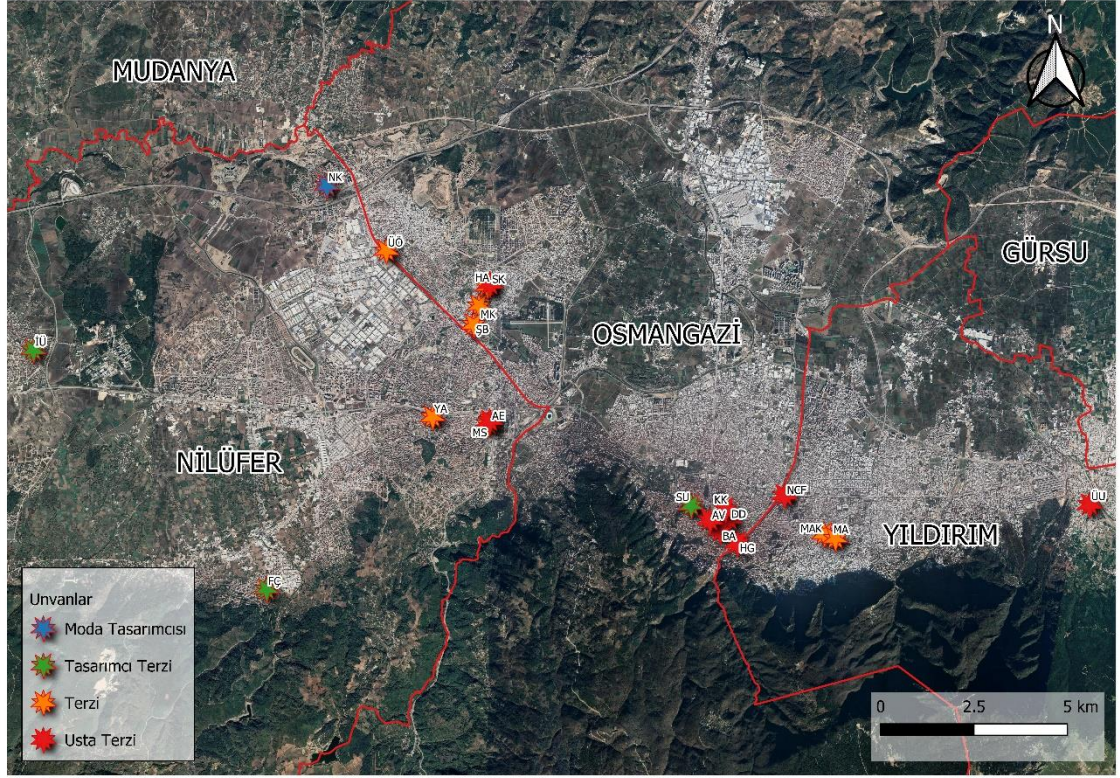
Moda tasarımcısı ve terzi ikileminde, moda tasarımcısının durduğu noktayı kavramak adına okulumuz Uludağ Üniversitesi, Tasarım Bölümü Başkan Yardımcısı ve Moda Tasarım Programı Başkanı Dr. Öğr. Üyesi Şükran Çakmak'ın konuya dair bilgilerine başvurulmuştur. Buna ek olarak katılımcı terzilerden biri ile yapılan görüşme esnasında, o sırada görüşmenin yapıldığı terzi dükkanında bulunan babası ve kardeşinin de dahil olduğu bir grup görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte iki görüşme esnasında daha, görüşmeciler terzilerin yanında bulunan diğer terziler de (birinin babası, diğerinin çalışma arkadaşı) görüşme sürecine katılım sağlayarak ilgili fikirlerini aktarmıştır. Görüşmede katılımcıların verdikleri cevaplara göre soru sayısında veya soru konularında esneklik sağlanmıştır. Bunun dışında görüşmelerden önce dikkatten soru kaçmaması adına bir 'mülakat rehberi' hazırlanmıştır. Aynı zamanda yapılan görüşmelerde karşılıklı sohbetler eşliğinde kısa notlar tutulmuş, katılımcıların izni dahilinde görüşmeler ses kayıt cihazı ile kaydedilmiştir.

Bu çalışma, dijital çağda terzilerin durumunu araştıran sosyolojik bir incelemedir. Ocak- Mart 2023 tarihleri arasında, Bursa'da saha çalışması yapılmış ve 20'si terzi, 1'i moda tasarımcısı kişilerle görüşülmüştür. Gerçekleştirilen mülakatlar birincil veri; terzilik ile ilgili literatürdeki çalışmalar ve elde edinilen raporlar ikincil veri olarak kullanılmıştır.

¹³ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Zanaatçıları*, çev. Zülal Kılıç, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2017), 311.

Araştırma Bölgesi

Şekil 1: Katılımcı Terzilerin Bulunduğu Bölgeler

Araştırma bölgesi Bursa ili sınırları içinde kalmaktadır. Çalışma için seçilen Bursa, Osmanlı'dan günümüze kadar gelen süreçte, kumaş dokumacılığında en önemli merkezlerden biri olmuştur.¹⁴ Bursa, terzilerin kullandığı kumaş ve malzemeye ulaşma konusunda avantajlı bir kenttir.

"Bursa'da bu işi yapmanın avantajı... Yani her şeye çabuk ulaşabilmek. Yani dantele, kumaşa kumaşın merkezi Bursa. Her tür kumaşı rahatlıkla bulabilmek ama artık Instagram var. Hemen bir telefonla kargoyla ertesi gün sende olabiliyor. Başta onu düşünüyordum yani burada olmak avantajlı. Fabrikaların olduğu yerlerde gidiyorsun daha uygun bulabiliyorsun, daha çeşitli bulabiliyorsun. O anlamda Bursa'da yapmak... Bir de Bursa'nın insanı giyme daha meraklı, daha süse meraklı. Bursa'da daha çok göçmen, Arnavut çok olduğu için daha... Bir de sanayi şehri olduğu için,

¹⁴ Sena Öğülmüş, "18- 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Terzilik", (Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2018), 7.

*zengin çok olduğu için, yani onun için daha avantajlı burada her anlamda.”
(Tasarımcı Terzi SU)*

Araştırma, Bursa ili terzilerini kapsamaktadır. Bursa ili Osmangazi, Yıldırım ve Nilüfer ilçelerinden; Alacamescit, Kuruçeşme, Nalbantoğlu, Hamitler, Bağlarbaşı, Değirmenönü, Mehmet Akif Ersoy, Ahmet Yesevi, Görükle, Çalı ve Konak Mahallelerinden “olasılığa dayalı olmayan” şekilde seçilen 20 terzi ve 1 moda tasarımcısı ile görüşülmüştür. Araştırmanın genelleştirme kaygısı yoktur. Ancak seçilen mahallelerin sosyo-ekonomik açıdan farklılıklarının, terzilerin -butik ve mahalle terzileri olarak- yapılan çalışmada genel bir çerçeve çizmesi noktasında katkısının olacağı düşünülmektedir.

“Farklı bir alanda onu daha farklı bir dizayn yapman lazım. Ya mesela bu, burasının potansiyeli üçüncü sınıftır. Tabi yani müşteri olarak üçüncü sınıftır. Yani dar gelirli. Ha başka bir alternatif daha potansiyelli bir şey yapmak istersen, farklı bölgelerde farklı dizaynın olur dükkanında şeffaf olur, daha görkemli olur. Daha da görkemli şeyler koyarsın artı olur sana. Bu müşteri bu düzeni görmüş, buna alışmış, burayı kabul etmiş, yani kabul ettirmen lazım. O tezgâhı oraya kabul ettirmen lazım. Yani kabul etmen içinde, hani kişisel insanların potansiyeline göre tezgahını kurman lazım.” (Terzi MAK’ın babası EA)

“Yani buranın insanına göre değil bence. Buranın insanı biraz dediği gibi üçüncü sınıf insan olduğu için çok kullanmıyoruz hani. Ama tabi kafamızda bizim batıya gitmek var, yani Nilüfer tarafına. O taraflara doğru geçerse sosyal medyayı, işte ne bileyim ayağa hizmeti, hepsini yapmayı düşünüyoruz.” (Terzi MAK)

1. GİYSİ İMALATÇISI OLARAK TERZİLİK

Modern öncesi toplumlarda insanlar, giyinme ihtiyaçlarını kendilerinin ya da terzilerin ürettikleri giysiler aracılığıyla sağlamışlardır. İlk olarak erken dönem kent uygarlıklarının tapınaklarında görülen terziler gerek halka gerekse diğer kentlere satılması için çeşitli giysiler üretmişlerdir.¹⁵ Terzilik, zamanla bir meslek olarak 'giysi üretme' zanaatı haline gelmiştir. Terziler, zamanla çeşitlenen ve gelişen aletleriyle giysiler imal etmiş ve kendi atölyeleri olan terzihanelerde zanaatlarını icra etmişlerdir.

Bu bölümde dijital çağda terziliğin geldiği süreci anlamak amacıyla terzilik, iki farklı aşamada incelenecektir. Bu bölüm, çalışmamıza katkısı olacağını düşündüğümüz ve literatürde yer alan terzilik ile ilgili bilgilerin genel bir çerçevesini sunmaktadır. İlk olarak bir zanaatkâr olarak terziliğin faaliyetleri ve zanaatkârın toplumdaki yerine bakılacak; daha sonra genel çerçevesiyle Türkiye toplumunda terziliğin dönüşüm süreci tarihi seyir içinde ele alınacaktır.

1.1. Bir Zanaatkâr Olarak Terzi

Antik Yunan toplumlarında zanaat ve topluluk birbirinden ayrılmaz şeylerdir. Bu nedenle Homeros destanlarında zanaatkârların usta tanrısı Hephaistos'tan övgü ile söz edilmiştir. Homeros destanlarında zanaatkârları ifade etmek için kullanılan demioergos kavramı, demios 'kamu' ve ergon 'üretken' kelimelerinin birleşmesiyle oluşturulmuştur. Demioergoi, aristokratlar ve köleler arasında

¹⁵ Orhan Ertuğrul Onur, "Kapitalist Toplumda Zanaatın Dönüşümünü Terzilik Üzerinden Okumak: İstanbul Örneği", (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019), 30.

kalan, orta sınıfa denk bir toplumsal konumu işgal etmektedir.¹⁶ Homeros çağında zanaata yüceltilen övgüler, klasik zamanlarda gölgelenmiştir.

Bu durumun karamsar bir görünümüne Aristoteles'in metinlerinde rastlamak mümkündür. Metinlerinde zanaatkâr için kullanılan demioergos'u terk etmiş ve bunun yerine basitçe el işçisi anlamına gelen cheirotechnon kelimesini kullanmıştır. Aristoteles sanat erbabının zanaatkârlardan daha değerli ve üstün kişiler olduğunu düşünmektedir. Bunun temel nedeni; cansız varlıklar gibi yaptığı işin nedenini bilmeyen ve işini alışkanlık haline getiren el işçisinin karşısında sanatkârın yaptığı işin farkında olmasından kaynaklanmaktadır.¹⁷ Antik Yunan düşünürlerinden Platon, o dönemde zanaatkâra ve zanaata ilgi duyan isimlerden biridir. Ancak o da bunun bir gün sona ermesinden endişe etmektedir. Buna karşın, zanaatkârlığın hiçbir zaman yitip gitmeyecek bir insan dürtüsü olduğunu ifade eden yirminci yüzyıl düşünürü Richard Sennett ise zanaatkârı önemsemiş ve modern sonrası dönemi eleştirirken çalışmalarının merkezine taşımıştır.

Sennett'e göre zanaatkâr, temel bir insan dürtüsüyle sürekli olarak güzel bir şey yapmak anlamına gelir. Fakat zanaatkârlık dürtüsü rekabet ve takıntılar eşliğinde varlığını koruduğundan sanayi sonrası toplumda silinip gitmekte olan bir hayat tarzını akla getirmemelidir.¹⁸ İyi iş yapmak için yeterlilik ve iyi iş yapma arzusu zanaatkârı tamamlayan iki temel konudur.¹⁹ Aristoteles'in techne olarak tanımladığı beceri, zanaatkârın özel uzmanlık alanıdır.²⁰ Terzinin uzmanlık alanı ise dikiş dikebilme becerisidir. Terziler bu beceriye, dikiş makinasının icadından çok daha önce vakıf olmuştur.

¹⁶ Richard Sennett, *Zanaatkâr*, çev. Melih Pekdemir, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2009), 34.

¹⁷ Aristoteles, *Metafizik*, çev. Ahmet Arslan, (İstanbul: Sosyal Yayınları, 1996), 150-151.

¹⁸ Sennett, "Zanaatkâr", 21.

¹⁹ Sennett, "Zanaatkâr", 303.

²⁰ Richard Sennett, *Beraber*, çev. İlkay Özküralpli, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012), 20.

Zanaatkârlar çoğu kez yüksek kaliteli malları; teknolojiye daha az yatırım yaparak ve el becerilerini geliştirerek üretmektedirler.²¹ Terziliğin meziyetlerinden biçki ve dikiş, modern öncesi toplumlarda evlenme yaşına gelen bir genç kızın öğrenmesi gereken becerilerdendir. Fakat bunu bir meslek olarak icra etmek terzilik zanaatı ile mümkündür. Giyinme, doğa karşısında fiziksel bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmıştır. Tarihi seyir içinde sosyalleşen insanoğlu giyinmeye farklı anlamlar ve beğeniler yüklemiştir. Giyinmenin gittikçe bir zevk haline gelip çeşitlenmesi terzilikte birbirinden maharetli ustaların yetiştirilmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır.

Terzi kelimesi, Farsça darz “dikiş”ten türetilmiş ve Farsça darzī “dikici, terzi” sözcüğünden alıntılanmıştır.²² Terziliğin biçme ve dikme şeklinde iki önemli aşaması bulunmaktadır. Kumaşın kesilmesi safhasını yapan biçicilere makas ya da makastar denilmektedir.²³ Terzilik toplumda giyinme ihtiyacını karşılayan önemli bir meslektir.

Geleneksel toplumlarda kişinin mesleği, onun toplumdaki konumunu gösteren önemli bir unsurdur. Bunun yanında her meslek grubunun kendine özgü bir giyim şekli bulunmaktadır.²⁴ Günümüzde bireyin giyim şekli çeşitlenmiş ve toplumdaki konumunu belirleyen daha önemli bir unsur haline gelmiştir. Terzilik ise insanları giydirerek, geçmişten günümüze sevilen ve itibar gören bir zanaat olmuştur.

Terzi zanaatkâr; tasarımcı ise sanatkârdır.²⁵ Zanaat, sanattan farklı olarak emeğin bütün çeşitlerine uzanmaktadır. Sanatçı daha büyük bir ayrıcalığı temsil ederken, zanaatkâr kendi topluluğunun dışına dönüktür. Bu minvalde sanat yapısı daha benzersiz ve ayırt edici bir çalışmaya dikkat çekerken; zanaat daha anonim ve süregelen uygulamaları tanımlamaktadır. Bununla birlikte zanaat uygulaması

²¹ Faroqhi, “Osmanlı Zanaatkârları”, 186.

²² “Terzi”, <https://www.etimolojiturkce.com/arama/terzi>.

²³ Emine Gürsoy Naskali, ed., *Biçki Dikiş*, (İstanbul: Libra Yayıncılık, 2018), 422.

²⁴ Fatma Barbarosoğlu, *Şov ve Mahrem*, (İstanbul: Profil Kitap Yayıncılık, 2019), 20.

²⁵ Nur Onur, *Moda Bulaşıcıdır*, (İstanbul: Epsilon Yayıncılık, 2004), 481.

uzun sürelidir ve kolektif bir faile sahiptir.²⁶ Bu noktada insanları bir araya getiren ve yüz yüze ilişkiler şeklinde bilgi paylaşımını sağlayan mekânlar ise atölyeler olmuştur. Bu nedenle zanaatkâr için atölye oldukça önemlidir.

1.1.1. Zanaatkâr Atölyesi

Zanaatkârlık becerikli el emeğinden farklı olarak yüksek derecede gelişmiş beceriler üzerine kurulmuştur. Zanaat tecrübe alalına vurgu yapar. Zanaatkâr bir ustanın ortaya çıkması için gereken süre yaklaşık olarak on bin saatlik bir tecrübeyi içerir.²⁷ Zanaatkârın olgunlaşması için uzun ve yavaş bir zaman gerekmektedir. Zanaatkârın atölyesi yavaş zanaat zamanına; tefekküre ve muhayyileye imkân verir.²⁸ Sennett çalışmalarında zanaatkârı tarif ederken atölyeyi önemsemektedir. Atölyeler esnaf zanaatkârları ve diğer çalışanları kaynaştıran mekânlardır. Çırak ve usta arasında hem maddi hem de manevi anlamda bir bağlılık oluşmaktadır. Osmanlı tarihinde ustanın yanında çıraklık yapmayan herhangi birinin dükkân açamayacağına dair Sultan Fermanı bulunmaktadır.²⁹ Çalışmamızda dükkân kavramı, atölye ile eş değer bir anlamda kullanılmaktadır.

Osmanlı toplumunda atölyeler çoğunlukla vakıf mülkü olduğundan zanaatkârlar çoğu kez evleri ile dükkanlarını ayrı tutmaktaydılar. Osmanlı toplumunda atölyenin ev gibi bir barınma mekânı haline gelmesi, 1800'lü yıllarda ev kirasından tasarruf etmek için ustaların veya diğer çalışanların dükkanlarında yaşamaya başlamaları ile yaygınlaşmıştır. Bunun yanında kadınların üretim sürecine dahil edilmesi amacıyla kimi zaman dokuma tezgâhları konutlara yerleştirilmiştir.³⁰ Bu durum Batı toplumları açısından farklılık göstermektedir.

²⁶ Sennett, "Zanaatkâr", 88-89.

²⁷ Sennett, "Zanaatkâr", 35.

²⁸ Sennett, Zanaatkâr, 369.

²⁹ Faroqhi ve Deguilhe, "Ortadoğu'da Zanaatlar ve Zanaatkârlar", 81-84.

³⁰ Faroqhi, "Osmanlı Zanaatkârları", 97.

Sennett, Ortaçağ atölyelerinin ilk çağlardan beri zanaatkârın yuvası olduğunu belirtmektedir.

“Atölye zanaatkarın yuvasıdır. Geleneksel olarak gerçekte de böyleydi: Ortaçağlarda zanaatkârlar, çalıştıkları yerlerde uyurlar, yerler, içerler ve çocuklarını yetiştirirlerdi. Atölye aileler için bir yuva olması yanı sıra küçük mekânlardı, her birinde en fazla on, on beş kişi bulunurdu; Ortaçağ atölyesinin yüzlerce ya da binlerce insan çalıştıran modern fabrikalarla hiçbir benzerliği bulunmazdı.”³¹

Modern dönemde endüstrileşme eleştirel bir boyut kazandığında zanaatkâr atölyeleri fabrika karşısında insan merkezli bir anlayışla ortaya çıkmıştır. Robert Owen, modern atölye kurma girişiminde bulunan önemli bir isimdir. Owen verimliliğin artırılması noktasında sanayileşmenin değil, bağlılığın ve dayanışmanın gerekli olduğunu düşünmüştür. Owen’a göre kurumların üretken olmaları için gereken bağlılık ve dayanışma atölyelerde sağlanabilmekteydi. Owen’in atölye teorisi, uzun dönemde ortak yarar ve bağlılığı; kısa dönemde ise esneklik ve açıklığı bağlayan bir kurum olmuştur.³²

Atölyeler ilk çağlardan beri hem Antik Yunan’da hem de Çin’de şehir hayatını sağlamlaştıran ve üretken kurumlar olmuştur. İşbirliği; güçlükler, anlaşmazlıklar ve çoğunlukla yıkıcı sonuçları olan bir zanaattır. Atölyede iş bölümü, çiftçilikten çok daha ileri bir seviyede gerçekleşmiştir. Kültürel bir mekân olarak atölyeler eşit olmayan ortaklıklar (usta, kalfa ve çırak) arasındaki toplumsal ritüellerin gelişmesine ve aktarılmasına imkân sağlamışlardır.³³ Geleneksel toplumlarda lonca içinde usta, kalfa ve çıraktan oluşan üç seviyeli bir sistem olduğu varsayılmıştır. Fakat Suraiya Faroqhi, çalışmalarında kalfa teriminin 18. yüzyıldan önce çok seyrek kullanıldığını ifade etmektedir.³⁴ *Çinli usta yeni çırağın ailesine onu, in loco parentis (ebeveynin yerine) adına koruyacağına dair gösterişli bir*

³¹ Sennett, “Zanaatkâr”, 74.

³² Sennett, “Beraber”, 81-84.

³³ Sennett, “Beraber”, 81-82.

³⁴ Faroqhi ve Deguilhe, “Ortadoğu’da Zanaatlar ve Zanaatkârlar”, 80.

*yemin eder. Ya da, Antik Yunan'daki yılda bir yapılan festivaller, aynı meslekteki ustaları yokluk ve savaş zamanında birbirlerini desteklemelerini zorunlu kılar.*³⁵

Atölyedeki kurallar kâğıt üzerinde değil, ustanın sahip olduğu meşru bir otoriteyle sağlanmaktadır. Usta, meşru otoriteye becerilerinin kalitesi sayesinde sahip olmaktadır.³⁶ Ustanın atölyesindeki meşru otoritesini sağlayan bir diğer şey Weber'in ideal tiplerinden geleneksel otoriteyle³⁷ açıklanabilmektedir. Terzi ustasının (liderin) çırakları üzerindeki geleneksel otoritesi, geleneğin yükünü taşımasından kaynaklanmaktadır.

Zanaatkârlık miras yoluyla babadan oğula geçen bir sistemdir. Bununla birlikte daha sonra değineceğimiz lonca üyeliği de ustadan oğluna geçmektedir. Gedik sistemi vakıflar tarafından babaya verilen dükkânın oğula geçtiği bir düzeni sıkılaştırmıştır.³⁸ Suriye eyaletlerinde kedek denilen ve Osmanlı ekonomik hayatı içinde dükkân açma hakkını içeren gedik, bir zanaat icra etmenin ön koşuludur. Gedik zanaatkarlar için toplumda bir savunma hattı oluşturmuştur. Meslek grupları arasında rekabetin önüne geçmesinin yanında, zanaatkârların oğullarına avantaj sağlamıştır. Genel olarak miras yoluyla elde edilen gedik hakkı, usta öldüğünde ustanın oğlu küçük ise geçici olarak en kıdemli olan kalfaya devredilmektedir. Fakat ölen ustanın ehil bir oğlu olmadığı durumlarda ise en kıdemli kalfa boş kalan gedik üzerinde tam hak elde etmiştir.³⁹

Ortaçağ'da zanaatkâr ahlakı ve Hristiyanlık inancı birbirini kucaklamaktadır. Zanaatkâr otoritesini Hristiyan olmasına dayandırmıştır. Hristiyanlıkta zanaatkârın işi, kendini tahrip etmesi önündeki bir engel olmasından dolayı önemsenmektedir. Fakat kilise öğretileri içinde başta önemsenen ve

³⁵ Sennett, "Beraber", 81.

³⁶ Sennett, "Zanaatkâr", 76.

³⁷ George Ritzer ve Jeffery Stepnisky, *Sosyoloji Kuramları*, çev. Himmet Hülür, (Ankara: De Ki Baskı Yayım, 2018), 131.

³⁸ Faroqhi ve Deguilhe, "Ortadoğu'da Zanaatlar ve Zanaatkârlar", 84.

³⁹ Faroqhi, "Osmanlı Zanaatkârları", 210- 219.

şekillendirilen erkek zanaatkârdır. Kilise Babaları, kadınların erkekleri çalışmaktan uzaklaştırarak sorumsuz davranacaklarına inanmaktaydı. Daha sonra bu önyargı; kadınların dokumacılık, nakış ve iğne işleri gibi bir zanaatla uğraşması sayesinde dengelenebileceği fikrini beslemiştir.⁴⁰ Atölyenin tarihinde, din ve ritüel insanları bir arada tutmaktadır. Özgünlük ile birlikte din ve ritüelin yerini daha seküler bir çağ almıştır. Özgünlük atölyenin yeni bir biçimine yol açmıştır. Atölyede kurulun otorite artık kısa ömürlü ve sessiz olmaktadır.⁴¹ Atölyenin tarihi insanın sosyal yaşantısıyla şekillenmiştir.

İnsanlık tarihinde zanaatkâr atölyelerinin göçebe hayattan yerleşik hayata geçmekle de bir ilgisi vardır. Bu öngörünün nedenlerinden biri de zanaatkârın aletleridir. Giderek ağırlaşan ve karmaşıklaşan zanaatkâr aletlerinin taşınması zorlaşmıştır. Daha sonra şehirleşme yaşamı, hünerlerini arttıran zanaatkârların bürokratik bir örgüt çatısı altında birleşmesini zorunlu kılmıştır.⁴² Modern öncesi toplumlarda bir araya gelen zanaatkârlar lonca adı verilen sistemi kurmuştur. Loncalar, yazılı olmayan dini ve siyasi kuralların tekrar tekrar yorumlandığı bir sistem içinde vergilendirmelerin ve diğer bürokratik işlemlerin geleneksel usuller ile işlevsel hale getirilmesini destekleyen bir teknolojiydiler. Osmanlı şehirlerinin temel kurumlarından loncalar, 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar Balkanlardan Kuzey Afrika'ya kadar uzanan imparatorluk nüfusunun neredeyse tüm ekonomisini elinde tutmuştur.⁴³

⁴⁰ Sennett, "Zanaatkâr", 76-79.

⁴¹ Sennett, "Zanaatkâr", s. 107.

⁴² Sennett, "Beraber", 151- 153.

⁴³ Faroqhi ve Deguilhe, "Ortadoğu'da Zanaatlar ve Zanaatkârlar", 365-370.

1.1.2. Lonca Sistemi

Loncalar, Anadolu topraklarında 14. yy.'da varlığını sürdüren ve “Ahilik” olarak tanınan gruplarla benzerlik göstermektedir. Ahiler sultanların henüz var olmadığı dönemlerde oldukça yetkili kimselerden oluşmuştur. Sosyal yapı içinde yazılan ve fütüvvetname adı verilen ahi metinleri lonca ritüellerine eşlik etmiştir.⁴⁴ Fütüvvet, genç demektir. Gençlik, fütüvvet kavramı ile ahlaki bir güzellik olarak anlatılmakta ve yine ahlaki bir ilke haline gelerek iktisadi bir teşkilat olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu teşkilatın ilkelerine fütüvvetname denilmektedir. Bir ahi geleneği olan ve İslam ahlakıyla düzenlenen ‘fütüvvetname’ler, lonca ritüellerinde önemli bir kültür haline gelmiştir. Ahilik ve fütüvvet ahlaki hem tasavvufi hayatı hem iktisadi hayatı bütünleştirmiştir. Fütüvvetnamelerde her mesleğin pîri olarak bir peygamber bulunmaktadır. Buna göre toplumda itibarlı bir meslek kabul edilen terziliğin piri ise İdris peygamber olarak gösterilmektedir.⁴⁵

Osmanlı Devleti ve diğer Türk devletlerinde terzilik gibi meslek erbaplarına büyük bir saygı duyulmuştur. Esnaf ve zanaatkâr olarak da isimlendirilen gruplar toplumdaki önemli iç dinamiklerden birini oluşturmuştur. Esnaf ve zanaatkârlar loncalar altında örgütlü bir teşkilata sahip olmuş, ahilik geleneğinin kültürünü muhafaza etmişlerdir. Araştırmamızın konusu olan terzi grupları ise loncalar aracılığıyla devlet denetiminde; ham maddenin temini, imalat, pazarlama ve fiyatlandırma gibi konularda desteklenmiştir.⁴⁶ Batı toplumlarındaki loncalar da Osmanlı loncalarındaki gibi zanaatkârların haklarını koruyan kurumlar şeklinde faaliyet göstermiştir. Modern öncesi toplumlarda usta ya da üst seviye bir zanaatkârlığın test edilmesini loncalar sağlamıştır.

⁴⁴ Faroqhi ve Deguilhe, “Ortadoğu’da Zanaatlar ve Zanaatkârlar”, 101

⁴⁵ Öğülmüş, “18- 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Terzilik”, 2.

⁴⁶ Öğülmüş, “18- 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Terzilik”, 1.

Ortaçağ loncaları 3 kademeli hiyerarşik bir yapı oluşturmaktaydı. Ortalama yedi yıl süren çıraklığın ardından; çırak taklide odaklı şaheser sunumunu loncaya belgelemektedir. Bunun ardından temel becerilerini özümsemişliğini kanıtlayan çıraklar beş ile on yıl arasında kalfa mertebesinde hizmet etmekteydi. Bu hizmetin ardından kalfa, usta olabilmek için daha kapsamlı ve özgün sunumunu sergilemekteydi. Bütün bunlar Ortaçağ loncalarında beceri gelişiminin bir nişanesini içermekteydi. Ustalar kan bağı olsun ya da olmasın çırakları üzerinde ebeveyn statüsüne sahipti. Çırağı üzerinde baba vekili tayin edilen ustalar, çıraklarına fiziksel şiddet uygulama hakkını dahi elde etmekteydi. Loncaların dini yeminleri, baba vekili usta ile oğlu çırak arasında karşılıklı bir itibar sağlamaktadır.⁴⁷

Loncalar, lonca yetkililerinin ve devletin ikili kontrolü altındaydı. Loncalara üye olmak ve usta olmak isteyenlerin hem devletin hem de lonca yetkililerinin iznini alması gerekmektedir. Böylelikle dışarıda oluşabilecek herhangi bir rekabetin önüne geçildiği düşünülmüştür.⁴⁸ Terzilik gibi kimi zanaatlarda, kadın terziler gönülsüzce de olsa, lonca üyeliğine kabul edilmiştir.⁴⁹

Tekstil üretiminde gittikçe yaygınlaşan taşeronlaşma şehirli lonca sistemini sarsmıştır. Loncaların vergilendirme ve arabuluculuk gibi görevleri, evlere verilen fason işleri ve dağınık şekilde çalışan çoğunluğu kadınların oluşturduğu üretim nedeniyle zorlaşmıştır. Loncaların tekstil üretiminin dışında kalması; yeni sınırların oluşması, yeni iş imkanlarının ortaya çıkması, işçi- işveren ilişkilerinin yeniden yapılandırılması ve yeni resmi olmayan iş olanaklarını gerektirmektedir. Yenilikler, loncaların geleneksel köklerini yok etmiş ve yeni gayri resmî kurumların tesisini sağlamıştır.⁵⁰ Zanaatkârlar bu durumda devlet ile piyasa arasında

⁴⁷ Sennett, "Zanaatkâr", 80-86.

⁴⁸ Faroqhi ve Deguilhe, "Ortadoğu'da Zanaatlar ve Zanaatkârlar", 69.

⁴⁹ Faroqhi, "Osmanlı Zanaatkârları", 354.

⁵⁰ Faroqhi ve Deguilhe, "Ortadoğu'da Zanaatlar ve Zanaatkârlar", 385-390.

sıkışmışlardır. Loncaların yavaş yavaş ortadan kaldırılması, İttihat ve Terakki'nin 'merkezileştirilme' projesinin bir parçasıdır.⁵¹

1908 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin oluşturduğu zanaatkâr sendikalarının yürürlüğe girmesiyle loncalar ortadan kaldırılmıştır.⁵² Bu dönemlerden itibaren Osmanlı İmparatorluğundan günümüze kadar gelen süreçte terzilik konusunda "serbest piyasa ekonomisi" hüküm sürmektedir. Terzilik mesleğini seçmek ya da ayrılmak kişinin kendi iradesine kalmıştır. Yine terzinin zanaatındaki başarısı; kendi kişisel becerisine, atölyesindeki çırak ve kalfaların yeteneklerine, kurabildiği çeşitli bağlantılara, markalaşmasına ve modayla uyumlu olmasına bağlıdır.⁵³

Loncalar, ortadan kaldırılmasına kadar gelen süreçte şehirdeki zanaatkâr-esnaf düzeninde olan eksikliklere çözüm getirmek için kurulmuştur. Loncalar, devlet tarafından denetleme yetkisi bulunan aracı kuruluşlardır.⁵⁴ Lonca üyesi ustalar; hammaddelerin toptan alımı gibi diğer lonca üyelerine sağlanan avantajlardan yararlanmıştır. Bunun karşılığında üyelerin; vergilerin kendi payına düşen kısmını ödemesi, iç tüzükte belirtilen kurallara uyması ve düzenlenen çeşitli faaliyetlere katılması gerekmektedir.⁵⁵ 16. yüzyıl sonlarında, lonca sistemi Bursa'da sağlam bir şekilde yerleşmiştir.⁵⁶ Bununla birlikte loncalar, esnaf zanaatkârları toplumla kaynaştıran çeşitli etkinlikleri organize etmişlerdir.

Osmanlı şehirlerinde yapılan şenliklerde loncaların katkılarıyla esnafların yer aldığı çeşitli gösteriler ve geçit törenleri olmuştur. Bu geçit törenleri Osmanlı halkı için bir yandan gündelik hayatın dışında eğlenmelerine fırsat sunarken; diğer yandan devletin ekonomik refahının gösterilmesi açısından önem taşımıştır.

⁵¹ Faroqhi, "Osmanlı Zanaatkârları", 339.

⁵² Faroqhi ve Deguilhe, "Ortadoğu'da Zanaatlar ve Zanaatkârlar", 347.

⁵³ Yavuz Selim Karakışla, *Osmanlı Hanımları ve Kadın Terzileri (1869-1923)*, (İstanbul, Akıl Fikir Yayınları, 2014), 85.

⁵⁴ Faroqhi ve Deguilhe, "Ortadoğu'da Zanaatlar ve Zanaatkârlar", 20.

⁵⁵ Faroqhi ve Deguilhe, "Ortadoğu'da Zanaatlar ve Zanaatkârlar", 82.

⁵⁶ Faroqhi, "Osmanlı Zanaatkârları", 86.

Osmanlı tarihinde kayıtlara geçen en görkemli şenliklerden biri de 1582 yılında Üçüncü Murad'ın oğlu Şehzade Mehmet için yapılan sünnet düğünüdür. Sünnet düğünün ilk haftasında geçit alayını kıyafet, şapka ve ayakkabı üreticileri oluşturmuştur.⁵⁷ Terzi zanaatkarlar bu geçit törenlerine eşlik ederek mallarının tanıtımını yapmıştır. *"Galata'da yaşayan terzilerin gelişi: Galatalı terziler geldiler. Padişah için dualar okudular ve tören alanını terk ettiler."*⁵⁸ Türkiye tarihi açısından geçit törenlerinde önemli bir sırada yer alan terzilerle ilgili bilgiler oldukça sınırlıdır.

1.2. Türkiye Toplumunda Terziliğin Tarihçesi

Osmanlı Dönemi kroniklerine bakıldığında "terzi" teriminin bir meslek ve iş kolu olarak kullanıldığı ilk yıllar 15. yy. Fetret Devri (1402- 1413)'nin sonlarına denk gelmektedir. Fetret Devri, Osmanlı Devleti için yönetim boşluklarının olduğu ve taht kavgalarının yaşanmış olduğu yıllardır. Bu yıllarda, Çelebi Mehmet ve Musa Çelebi arasında geçen çarpışma esnasında, Musa Çelebi'nin Çelebi Mehmet tarafından ele geçirilmesine Saruca adındaki terzisi neden olmuştur. Diğer yandan Çelebi Mehmet'in kardeşi Süleyman'ın oğlunu, lalası Terzibaşı Zağonos, tutup padişah amcasına getirmiş; Çelebi Mehmet ise yeğeninin gözlerini çıkartıp onu Bursa'ya göndermiştir.⁵⁹ Kayıtlara geçen bu bilgiler şehzadelerin ilk devirlerden itibaren kendi terzilerinin olduğunu düşündürmektedir. Kronikler aynı zamanda, 15. yy öncesinde böyle bir meslek grubunun varlığını sorgulamamıza neden olsa da, terziler, yüzyıllardır içinde bulundukları toplumların giyinme ihtiyacını karşılayan ilk üreticilerden olmuşlardır.

⁵⁷ Faroqhi ve Deguilhe, "Ortadoğu'da Zanaatlar ve Zanaatkârlar", 52-54.

⁵⁸ Faroqhi ve Deguilhe, "Ortadoğu'da Zanaatlar ve Zanaatkârlar", 58.

⁵⁹ Gürsoy Naskali, *Biçki Dikiş*, 16-17.

Giyinme edimi yüzyıllardır bedeni korunmanın ötesinde toplumların yaşayış ve kültür biçimine göre şekillenmiştir. Toplumların zevk ve tercihlerini yansıtan giysiler, Osmanlı toplumu için de her dönem kıymetini korumuştur. Osmanlı Sultanları da diğer yöneticiler gibi giyim ve kuşamlarına son derece önem vermiştir. Öyle ki saray içinde Padişah ve üst düzey diğer yöneticilerin kıyafet ihtiyaçlarından sorumlu, terzilerin de içinde yer aldığı; Ehl-i hiref, hayyâtın-i hâssa ve hayyâtın-i hil'at olmak üzere üç ayrı birim oluşturulmuştur.⁶⁰ Bu birimler saray içinde giysilerin dikilmesi için ihtiyaç duyulan malzemeleri temin etmesinin yanında, Osmanlı padişahlarının ihtişamlı kostümlerini diken terzi gruplarını da barındırmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki tebaaya baktığımızda ise; profesyonel olarak dikim yapan Müslüman terziler bilinmemektedir. Bu nedenle özellikle II. Abdülhamit döneminde yüksek tabakadaki kadın müşterilere hitap eden ve gayrimüslimlerin oluşturmuş olduğu bir terzi sektöründen söz edilmektedir. Hristiyan ve Musevi kökenli Frenk terzilerin oluşturmuş olduğu bu sektör, İstanbul'da 19 yüzyıldaki kadın terzilerin tamamını oluşturmaktadır. O dönemlerde, "Modistre" adı verilen Frenk terzileri İstanbul moda piyasasına da son derece hakimdir.⁶¹ Son moda alafranga giysiler bu terzilere ısmarlatılmakta ve modernleşmenin ilk görünüşleri haline gelmektedir. Dönemin bir kültürü haline gelen terzilik sektörü, giyilen elbise kadar elbiseyi biçip diken terzinin kim olduğunu da önemli kılmaktadır.⁶² Günümüzde konfeksiyonların ürettikleri seri elbiselerin üzerindeki etiketler, o dönemde terzileri birbirinden ayırt etmek için kullanılan markalaştırmanın bir başka biçimidir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinden başlayarak Cumhuriyet dönemiyle devam eden süreçte ise; yaşanan siyasi, iktisadi ve sosyal politikalara kadınların dahil edilmesi biçki dikiş üzerinden sağlanmıştır. Geleneksel Osmanlı

⁶⁰ Bahattin Yaman, *Sarayın Terzileri*, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2018), 11-13.

⁶¹ Karakışla, "Osmanlı Hanımları ve Kadın Terzileri (1869- 1923)", 13- 15.

⁶² Karakışla, "Osmanlı Hanımları ve Kadın Terzileri (1869- 1923)", 13.

kadının sosyal rolleri arasında terzilik bilgisi de bulunmaktaydı. Biçki dikiş gibi işler 'kadın işi' olarak adlandırılmaktaydı. Biçki dikiş, kadınlar için 'ev içi eğitimi' nin bir parçasıydı. Aile içinde kadının bu işi öğrenmesi sosyal bir ihtiyaç ve zorunluluktur.⁶³

1.2.1. Geç Osmanlı Dönemi

Müslüman kadınlar, evlenmeden önce terziliğin meziyetlerinden kabul edilen biçki ve dikiş konusunda yeterli bilgiye sahiptiler. Ancak bir meslek olarak biçki dikiş yapmak o dönemde alışılmış ve kabul gören bir durum değildi. Bu durum Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar profesyonel anlamda Müslüman terzi yetiştirilmesine engel teşkil etmiştir. Bu durum Osmanlı toplumunda terzilik mesleğinin gayrimüslimlerin tekelinde yürütülmesine neden olmuştur. Oysa terzilik, çalışmak zorunda kalan Müslüman Osmanlı kadınları için kusursuz bir iş olabilirdi. Bu amaç ve niyetle Müslüman Osmanlı kadınlarını iş gücüne katmak ve gayrimüslim terzilere alternatif milli bir terzi kültürü başlatmak için kadın dergileri tarafından çeşitli girişimlerde bulunulmuştur.

Bu girişimlerden ilki, Osmanlıca olarak 1869-1928 döneminde yayınlanmış ve 58 kadın dergisi arasında en uzun ömürlü dergi olan Hanımlara Mahsûs Gazete (1895-1908); "Moda Örneklerinin Ta'rîfâtı" isimli, yabancı gazetelerden alınmış elbise modelleri ve bu elbiselerin tariflerinden oluşan 24 sayılı dergiye ilave yazı serisi çıkarmıştır. Daha sonra dergide, kendisi de bir terzi olan Gülistan İsmet'in çevirdiği 11 bölümden oluşan Şıklık Faciası yayınlanmıştır.⁶⁴ Yayınlanan bu tarif ve modeller, evinde kendi elbisesini kendi dikmek zorunda kalan Müslüman Osmanlı kadınları için örnek teşkil etmiştir.

⁶³ Mine Demir, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadın Eğitiminde Biçki Dikişin Yeri (1908- 1952)*, (İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, 2019), 15.

⁶⁴ Karakışla, "Osmanlı Hanımları ve Kadın Terzileri (1869- 1923)", 22.

Hanımlara Mahsus Gazete'nin yayınlamaya başladığı hazır dikiş kalıpları, 19. yy'ın sonlarına kadar büyük çoğunluğu dar gelirli olan Osmanlı halkı içinde erişme imkânı bulanlara, evindeki el tezgâhında dokuduğu kumaşı kendi kendine biçip dikme fırsatı sağlamıştır.⁶⁵ Hanımlara Mahsûs Gazete, okuyucularının biçki dikiş modellerine olan ilgisinin sonucu olarak Mary nâm isimli meşhur bir gayrimüslim terziyle anlaşmıştır. Matmazel terzi, dergiyi takip eden hanım okuyuculardan isteyenleri kendi kendilerine ölçü alma dertlerinden kurtaracak; isteyen hanımların dikmekte oldukları elbiselerin provasını yaptıracaktır. Artan geri bildirimlerin çoğalması, gazeteden ayrı bir İslam terzihanesi açma girişimini gerektirmektedir. Müşterilerin artan siparişleri ve fiyatların giderek arttırılması uzun bir zaman bu girişime ilginin sürdüğünü göstermektedir. Fakat daha sonra terzihanenin müdiresi olan Şâdiye Hanım'ın "terzi matmazel Mary" ile giriştiği anlaşmazlıklar sonucunda; Şâdiye Hanım terzihanede kendi egemenliğini sağlamayı başarmış, ancak bu arada "terzi matmazel Mary'i kaçırtarak, terzihanenin hem müşterilerini hem de terzihane işçilerini kaybetmiştir.⁶⁶ Toplumdaki mevcut yapı orta gelirli ailelerin giyim ihtiyaçlarına karşılık veren böyle bir terzilik girişimini desteklese de; henüz Müslüman terzi profiline alışkın bir ortamdan söz edemeyiz.

Ahmed Rasim, takma adlarından birisini kullanarak A. Râsime Hanım imzasıyla makale ve köşe yazılarını yazmış olduğu Kadınlar, Sanâyi ve Ticâret isimli gazetede bu durumdan yakınmıştır. A. Râsime Hanım'a göre toplumda kadınların ev içi ekonomisine katkıda bulunacakları iki meslek bulunmaktadır; terzilik ve hizmetçilik.⁶⁷ Terzilik kazançlı bir meslek olmasının yanında aynı zamanda saygın bir sanattır. A. Râsime Hanım'ın bu tavsiyesini dikkate alan N. Sabîha Hanım Bursa'da bir İslam terzihanesi açma girişiminde bulunmuş ancak başarılı olamamıştır. Başarısızlıkla sonuçlanan bu girişimin nedeni Gülistan İsmet Hanım'a göre oldukça açıktır;

⁶⁵ Gürsoy Naskali, *Biçki Dikiş*, 45.

⁶⁶ Karakışla, "Osmanlı Hanımları ve Kadın Terzileri (1869- 1923)", 25-27, 41- 43.

⁶⁷ Karakışla, "Osmanlı Hanımları ve Kadın Terzileri (1869- 1923)", 50.

*“Şişli’de terzihane açan N. Sabîha değil de, örneğin o dönemin en ünlü kadın terzisi olan madam Kleanti olsaydı, Müslüman kadınlar ona koşa koşa giderlerdi. Peki buna sebep? Sebeup mahzâ (yalnızca) onun ismi Kleanti olmaktan ibâret! Bunu bilmeyecek ne var... Kleanti olmayıp da Anna olaydı yine öyle olurdu. Fakat Sabîha oldu mu... Olmaz! Sabîha’ya iki kişi mürâcaat eder, Kleanti’ye iki yüz...”*⁶⁸

Müslüman terzilere ve İslam terzihânelerine olan sosyal algının kırılması kolay olmamıştır. 1913 yılında, kendi yazarlarının bile itibar etmediği Osmanlı Müdâfaa-i Hukûk-ı Nisvân Cemiyeti’nin yayın organı ve Osmanlı İmparatorluğu’nda yayınlanmış en radikal kadın dergisi olan Kadınlar Dünyâsı’nın organize ettiği başarısızlıkla sonuçlanan bir Terzi Evi girişimi daha olmuştur.⁶⁹ Henüz itibar görmeyen Müslüman Türk terzilere olan sosyal algı, sosyo-politik alanda yaşanan gelişmeler ile olumlu bir değişime uğramıştır.

Milliyetçilik akımı, Birinci Dünya Savaşı ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu’nda giderek güç kazanmaya başlamıştır. Ekonomik alanda "yerli malı kullanalım," "yerli işgücünden faydalanalım," "milli moda yaratalım," gibi pek çok milliyetçi ve devletçi sosyal söylem, politikaları şekillendirmiştir.⁷⁰ Milli bir bilinç oluşturma şuuruyla hareket eden politikalar giysi ihtiyaçlarının temin edilmesi noktasında da milli bir terzi kültürünün teşvik edilmesini amaçlamıştır.

Balkan Savaşları ve Millî Mücadele yıllarındaki sosyal şartlar Müslüman terzi ihtiyacını yeniden gündeme getirmiştir. Savaş yıllarıyla birlikte yaşanan mübadele, ülke içindeki gayrimüslim terzilerin Osmanlı topraklarını terk etmeleriyle sonuçlanmıştır. Terzilik mesleğinde oluşan boşluğu doldurmak amacıyla İslam Terzihaneleri fikri bu kez bir teşvikten daha fazla bir mecburiyet haline gelmiştir.⁷¹ Osmanlı toplumu sosyal yapısı gereği o dönemde bir kadının,

⁶⁸ Gülistan İsmet, “İslâm Terzihânesi Meselesi ve Hanımlarımız: N. Sabîha Hanımefendiye,” Hanımlara Mahsûs Gazete, No: 313/111, 11 Safer 1319/17 Mayıs 1317, 2-4, akt. Yavuz Selim Karakışla, *Osmanlı Hanımları ve Kadın Terzileri (1869- 1923)*, (İstanbul: Akıl Fikir Yayınları, 2014), 70.

⁶⁹ Karakışla, “*Osmanlı Hanımları ve Kadın Terzileri (1869- 1923)*”, 75.

⁷⁰ Karakışla, “*Osmanlı Hanımları ve Kadın Terzileri (1869- 1923)*”, 91.

⁷¹ Demir, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kadın Eğitiminde Bıçkı Dikişin Yeri (1908- 1952)”, 49.

erkek bir terziye gitmesi uygun görülmemektedir. Bu sebeple ilk olarak terzilik mesleği, kadınlara has bir meslek olarak desteklenmiştir.

Savaş yıllarıyla birlikte cephe dışında azalan erkek nüfusu da toplumun giyim ihtiyaçlarını karşılama noktasında yetersiz kalmaktadır. Bu durum henüz toplumda kabul görmese dahi kadınların terzilik mesleğine teşvik edilmesini mecburi hale getirmiştir. Kadınlar terzilik mesleğine muvaffak olarak milli iktisat politikalarına katkı sağlamakta; cephede mücadele eden erkeklerin gerisinde vatana hizmet etmiş olmaktadır.⁷² Millî mücadele yıllarında erkeklerin cephede olması, boş kalan kadrolara kadınların yerleştirilmesini gerektirmiştir. Çalışma hayatında daha fazla yer edinen kadın terzilerin cephe gerisinde ürettikleri ilk ürünler ise askerlerin giysi ihtiyaçlarıdır.⁷³

Terzilik mesleği dönemin siyasi ve sosyal şartları gereği ülkedeki erkek nüfusunun azalmasıyla birlikte kadınları iktisadi faaliyetlere dahil etmenin kıymetli bir formülünü oluşturmuştur. Bunun için çaba sarf eden kadın hareketleri ve kadın dernekleri yoksul ve geliri olmayan ailelerdeki kadınlara mesleği öğretmek için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. İslam terzhanelerinde kadınların bu mesleği icra etmelerine, kadınların çalışma hayatına karşı fikirleri olan İslamcı ve muhafazakâr kesim dahi destek vermiştir. Bunun temel gerekçelerinden biri de yine terziliğin kadınlara has bir meslek olarak kabul edilmesi ve kadın müşterilere kadın terzilerin daha kabul gören bir anlayışla hizmet verecek olmasından kaynaklanmaktadır. Oluşturulmaya çalışılan İslam terzhaneleri, milliyetçi düşüncenin yansımalarıydı.⁷⁴ Kadın hareketlerinin hareket noktasını “kadınların asrileştirilerek meslek edindirilmesi” düşüncesi oluştursa da faaliyetlerin temelinde yatan sebep toplumsal ihtiyaçlardır. Terzilik, toplumsal ihtiyaçlara bağlı

⁷² Demir, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kadın Eğitiminde Bıçkı Dikişin Yeri (1908- 1952)”, 43.

⁷³ Hülya Yalçın, “Cumhuriyet Dönemi Kadın İmajı İnşası (1928-1938)”, (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2019), 9.

⁷⁴ Demir, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kadın Eğitiminde Bıçkı Dikişin Yeri (1908- 1952)”, 49.

olarak, öğretmenlik ve ebelik gibi, kadınlara atfedilen ve öğretilmesi hedeflenen bir meslek olmuştur.⁷⁵

Sosyal ve iktisadi şartların kadınları terziliğe yöneltmesi kadar, kız okullarındaki artışın da terzilik üzerinde önemli bir etkisi vardır. Paris Terzi Akademisi üyesi Behire Hakkı Hanım, profesyonel Müslüman kadın terzi yetiştirilmesinde geç kalınmış olmasından büyük üzüntü duyarak, İslam terzihanelerini kuracak terzilerin öğrenimine öncülük etmiş önemli bir isimdir. Kendi evinde Türk Kadınları Biçki Yurdu adıyla bir okul açma kararı vermiştir.⁷⁶

Behire Hakkı Hanım tarafından kurulan Türk Kadınları Biçki Dikiş Yurdu 1913'te kurularak 1926 yılına kadar Maarif Nezareti'ne bağlı ilkokul; 1932'den sonra ise derslane statüsünde faaliyet göstermiştir. Müslüman Türk hanımlarına biçki dikiş eğitiminin verilmesi amacıyla kurulmuş olan Türk Kadınları Biçki Dikiş Yurdu; birbirinden bağımsız diğer biçki dikiş yurtlarının kurulmasına öncülük etmiş kıymetli bir kurumdur.⁷⁷ Türk Kadınları Biçki Yurdu, toplumdaki muhtaç hanımlara mesleği öğretmenin yanında; Osmanlı kadınlarını yabancı terzilerin mahkumiyetinden kurtarmayı amaçlamıştır.

*Türk Kadınları Biçki-Dikiş Yurdu sayesinde on yılda 1380 Müslüman bayan terzi yetiştiren Behire Hakkı Hanım, öğrencileriyle hem Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin ordu için istediği kıyafetleri dikmiş, hem de yurtta dikilen kıyafetlerin satışından elde edilen gelirle şehit çocuklarına yardım etmiştir.*⁷⁸ Verilen biçki dikiş eğitimi yurdun mezunlarına geçimlerini sağlayacakları bir meslek kazandırırken, diğer yandan üretilen ürünler Millî Mücadele yıllarında önemli bir desteği oluşturmuştur.

⁷⁵ Demir, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadın Eğitiminde Biçki Dikişin Yeri (1908- 1952)", 47.

⁷⁶ Gürsoy Naskali, *Biçki Dikiş*, 46.

⁷⁷ Demir, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadın Eğitiminde Biçki Dikişin Yeri (1908- 1952)", 126.

⁷⁸ Gürsoy Naskali, *Biçki Dikiş*, 47.

Behire Hanım ayrıca; terziliğin, kıyafet biçip dikilmesinden daha fazla metot ve teknik kullanılarak yapılan bir meslek haline gelebilmesi için çalışmalar yapmıştır. Bu amaçla Biçki Yurdu mesleğin bilimsel yöntemlerle öğrenilmesini sağlayan ilk kurumdur. Behire Hanım, terzilik zanaatının Avrupa'da olduğu gibi Osmanlı'da da bir ilim ve sanat haline dönüştürülmesinin yolunu açmıştır.

Biçki Yurdu, temel düzeyde biçki dikiş eğitimi vermemiştir. Kaydolacakların okuma yazma bilmesi, doğru ölçü hesapları yapabilmesi için yeterli matematik bilgisine sahip olması ve Fransız rakamları tanınması istenmiştir. Herhangi bir bilgi bulunmamış olmasının yanında 1922 sonrası erkek öğrencilerin, hanım öğrencilerden ayrı bir sınıfta yurda kabul edilmesi kararlaştırılmıştır.⁷⁹

Avrupa ve özellikle Paris'te pek çok yayınlanmış eser bulunmasına karşın, Osmanlı'da terzilik sanatına dair eserler yaygınlaşmamıştır. Behire Hakkı Hanım, bu eksikliği derslerinde kullanabileceği kaynakları kendisi kaleme alarak tamamlamıştır. Bu amaçla Behire Hakkı tarafından, ders kitabı niteliğinde ve biçki- dikişin teknik bilgisini içeren 4 adet eser kaleme alınmıştır.⁸⁰ 1914 yılında yurt öğrencileri için hazırlamış olduğu Biçki Nazariyatı ve Kavaidi adlı Osmanlı'da bilinen ilk biçki-dikiş dersi kitabıdır.⁸¹

Biçki Yurdu'ndan terzilik diploması almanın şartlarından biri öğrencinin bir takım elbiseyi kendi başına kesip dikebilecek kabiliyette olmasını gerektirmekteydi. Biçki Yurdu mezunları; kız sanayi mekteplerinde biçki dikiş öğretmenliği yaparak, kendi ticarethanelerini açarak ya da evlerinde dikiş dikerek terzilik yetenekleriyle geçimlerini sağlamışlardır.⁸²

⁷⁹ Demir, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadın Eğitiminde Biçki Dikişin Yeri (1908- 1952)", 145-146.

⁸⁰ Demir, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadın Eğitiminde Biçki Dikişin Yeri (1908- 1952)", 177.

⁸¹ Gürsoy Naskali, "Biçki Dikiş", 47.

⁸² Gürsoy Naskali, "Biçki Dikiş", 106.

Gayrimüslim öğretmenlerin olduğu Biçki Yurdu yoğun taleplere rağmen gayrimüslim talebeleri kabul etmemiştir.⁸³ Erken Cumhuriyet Döneminde de faaliyetleri devam eden yurdun, 1936 yılından sonra herhangi bir haberi ve ilanı yayınlanmamıştır.

1.2.2. Erken Cumhuriyet Dönemi

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda milliyetçilik anlayışı ve batılılaşma politikalarından modernleşme olgusu iki temel unsuru oluşturmuştur. Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren giysi ihtiyaçlarının karşılanması noktasında terzilerin yetiştirilmesi desteklenmekteydi. Bunun yanında Erken Cumhuriyet Dönemiyle devam eden süreçte ise; kadınların moda akımlarıyla yaygınlaşan Avrupalı giyim tarzlarını benimsemesi, terzi dükkanlarını cazip mekânlar haline getirmiştir. Terziler, Avrupalı kadınların kıyafetlerine özenerek onlar gibi giyinmenin yollarını arayan kadın müşterilerini ağırlamıştır.⁸⁴

Doğu toplumları için kıyafet, giysinin kelime anlamlarına baktığımızda, gizlemek ve korunmak gibi bir işlev üstlenirken, batı toplumlarında giysinin ve kıyafetin daha gösterişli olmasına dikkat edilmiştir. Fakat modern toplumla birlikte moda olgusu bu farklılığı ortadan kaldırmıştır. İlk ortaya çıkışı itibariyle sınıf farklılıklarını ifade eden moda ve giyinme biçimleri; Fransız İhtilali ve eşitlikçi söylemlerin 'herkesin istediğini giyinebilme özgürlüğü' vurgusu, moda sayılan unsurların yayılmasına ve en nihayetinde moda olanın demode olmasına zemin hazırlamıştır.⁸⁵ Bir yandan en moda alafranga giysiler modernleşmenin sembolleştirilmiş yeni giyinme biçimlerini oluştururken; diğer yandan yerli ve milli kabul edilen alaturka kıyafetlerin korunması zorlaşmıştır.

⁸³ Demir, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadın Eğitiminde Biçki Dikişin Yeri (1908- 1952)", 190.

⁸⁴ Öğülmüş, "18- 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Terzilik", 79.

⁸⁵ Fatma Barbarasoğlu, *Moda ve Zihniyet*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2017), 11-27.

Hanımlara Mahsûs Gazete’de muhafazakâr görüşlerden kopmadan kadın haklarını savunan Fatma Aliye; kadınların geleneksel ve modern kıyafetlerin her ikisini de kullanmasının mümkün olduğunu savunmuştur.⁸⁶ Fakat moda uymak maksadıyla, demode ve yıpranmamış giysilerin israf edilmesi eleştirilmiştir.

Terzilik kültürünün Avrupai modasıyla ilgi çekici bir hale gelmesi, uzmanlaştırılması gerektirilen bir meslek kategorisinde değerlendirilmesini gündeme getirmiştir. Türk modernleşmesi açısından bakıldığında Mustafa Kemal Atatürk, batılılaşma güzergahında, giyimin batıya uydurulması noktasında titiz bir çaba sarf etmiştir. Türkler, Müslüman olmayan Türk terzilerden dersler almış, kurulan enstitüler ve kız sanat enstitüleri de bu çabanın öncüleri olmuşlardır. 1927’de kurulmaya başlayan kız enstitüleri Batılı bir giyimi inşa edecek terzileri yetiştirmiştir. Günümüzde Bursa’da Necatibey Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi olarak hizmet vermekte olan okul; Necati Bey Kız Sanat Enstitüsü adıyla 1929 yılında açılmış, ilk mezunlarını 1934’te vermiştir.⁸⁷ Daha sonra gezici kurslar olarak faaliyet gösteren bu kurumlar, ülke içindeki pek çok kadının bir meslek olarak terzilik mesleğini icra etmelerine yardımcı olmuştur.

19. yüzyılda makineyi, ideal insan modeli olarak gören Frederick Winslow Taylor, endüstriyel verimi arttırmaya dönük “zaman ve hareket” etütlerini geliştirmiştir. Taylor, zaman ve hareket çalışmalarında bir işi yapmanın verimli ve tek bir en iyi yolunun olduğunu ileri sürmektedir. Taylor’un çalışmaları, Lillian Gilbreth ve Christine Frederick gibi isimler tarafından “zaman ve hareket” modelinin, fabrikalar gibi ev işleri için de uygulanabilirliğini gündeme getirmiştir. Türkiye’de Erken Cumhuriyet Dönemi, Taylorlaşma modelinin, fabrikaların yanında hane içine de uygulanmasını hedeflemekteydi. Kültürel bir kurgulama olarak modernlik ise, Erken Cumhuriyet Dönemi politikalarını şekillendirmiştir. Erken Cumhuriyet Dönemi politikaları, asrileştirilmeye çalışılan Türk kadının Taylor’un bilimsel

⁸⁶ Fatma Aliye, *Osmanlı’da Kadın: “Cariyelik, Çokeşlilik, Moda”*, (İstanbul: Bizim Kitaplar, 2009).

⁸⁷ Hatice Sonay Şeftalici, “Terziden Tasarımcıya”, (Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2005), 17.

yönetim ilkeleriyle daha kısa zamanda daha verimli ev işi ortaya koymasını planlamaktadır. Bu amaçla kurulan Kız Enstitüleri, Türk kadınlarını hem ulusal kültüre uygun hem de ev işlerini yapmada bilimsel yöntemlere göre eğitmektedir. Enstitülerin ev ekonomisi üzerine verilen derslerinde, geleneksel dikiş metotlarından farklı, bilimsel tekniğe göre belirlenmiş ve standart ölçü kalıplarıyla çalışan yeni bir terzilik biçimi, kadınlar üzerinden inşa edilmiştir.⁸⁸ Terziliğin yeni biçimi, kadınların ev içinde üretim sürecini teşvik etmektedir. Bu haliyle, zanaatkar terzilikten farklıdır.

1956 yılında Ankara Kız Teknik Yüksek Öğretmen okulunu bitiren uzunca bir dönem de İstanbul Olgunlaşma Enstitüsü'nde müdür yardımcılığı yapmış olan ve terzilik eğitimi için Avrupa'ya gönderilen bir kuşağın temsilcilerinden Necmiye Berktaş, enstitü eğitimini şu sözlerle ifade etmiştir: “... bizim hocalarımız dışarıya dikiş yaparlardı. Özellikle Kız Teknik öğretmenlerine gelinlik, tuvalet diktirmek çok popülerdi. Bakan eşleri, cumhurbaşkanı eşleri hep onlara diktirirdi. Bir keresinde Şahin eşi Diba Farah gelmişti. Okul içinde ona defile yapmıştık.”⁸⁹

Türkiye özelinde Batılılaşma çabası yolunda 25 Kasım 1925 itibarıyla kabul edilen Şapka İnkılâbı önemli bir dönüşümü ifade etmektedir. Memurların şapka giymesi zorunluluğunu vurgulayan kanun sonrasında; Atatürk'ün ilk olarak taktığı panama, fötr şapka ve Anadolu insanının tercih ettiği kasketler kullanılmaya başlanmıştır. Bu tarihten sonra Batı ile ülkemiz arasında şapka ticareti hız kazanmıştır. Şapka Devrimi giyim açısından bir devrim ortaya çıkarsa da, asıl kırılma 18 Şubat 1935 tarihinde çıkarılan Kılık Kıyafet Kanunu ile yaşanmıştır. Atatürk, batılılaşma hedefinde kıyafet devriminin yeterli olmadığını farkındadır. Bu nedenle modernleşme söz konusu olduğunda hangi kıyafetin nerede, ne zaman giyileceğinin de öğrenilmesi gerekmektedir. Yaşanan bu değişikliklere ilk

⁸⁸ Yael Navaro-Yaşin, ““Evde Taylorizm”: Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında ev işinin rasyonelleşmesi (1928-40)”, *Toplum ve Bilim*, 84 Bahar, 2000: 51-72.

⁸⁹ F. Dilek Himam ve Elif Tekcan, “Erken Cumhuriyet Dönemi Terzilik Kültürü ve Ulusal Maddi Kültürün İnşası”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi* 10(20), (2014): 242. https://ctad.hacettepe.edu.tr/10_20/2.pdf.

olarak görünür bir konumda bulunan üst yetkililer öncülük etmiş, daha sonra şehirlerde ve son olarak yerel alanlar uyum göstermiştir. Değişiklikler, cinsiyet ayrımı gözetmeksizin uygulanılsa da; kadın giysi tercihleri modaya daha hızlı bir şekilde adapte olmuştur. Bu dönemde terzilik mesleği, modanın takipçi elemanı olarak rağbet görmüştür. Modernleşme projesine büyük ölçüde katkısı olan terziler o dönemde ‘tüccar terzi’ olarak bilinmektedir. Atatürk’ün terzilerinden; Ekonomides, İzzet Ünver, Madam Fegara, Mithay Gürsoy, Saadet Erkut ve Zara o dönemin önemli terzi isimlerinden birkaçıdır.⁹⁰ Atatürk, Ermeni asıllı terzisi Levon Kordonciyan’ı Rum ustasının yanından alarak; frak, jaketatay, bonjour ve redingot üzerine eğitim görmesi için Paris’e göndermiştir. Levon Kordonciyan, dört kuşaktır Türkiye’de, frak ve smokin işiyle uğraşan bir ailenin markası haline gelmiştir.⁹¹ Kıyafet devrimi sonrası mahalledeki kadınlara manto dikerek işe başlayan Cemal Bürün ise; ilk Müslüman Türk terzisi olarak bilinmektedir. İlk mağazasını Cadde-i Kebirdeki Beyoğlu apartmanında açmıştır. Atatürk onun için; ‘*Cemal Bey, bizim yaptığımız inkılâbı siz giydirdiniz*’ demiştir.⁹² Selim Emre dönemin kadın terzilerinden bir diğer önemli isimdir. Mareşal, şisli – tünel vb. gibi tasarladığı elbise modellerinde⁹³ günlük yaşamdaki olaylardan ilham almaktadır.

Fakat her şeyden önce, savaş yılları sonrasında kurulan ülkenin büyük ekonomik sıkıntıları bulunmaktadır. Bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti’ni kalkındıracak sağlam iktisadi politikalara ihtiyaç duyulmuştur. Batılılaşma, ilerleme ile eşdeğer görüldüğü için; ülkede, yerli ve milli bir burjuvazi oluşturulmaya çalışılmıştır. İlk olarak, hükümetin uyguladığı ticari ve sanayi tedbirlerin alınması; ikinci olarak ise, toplumsal bilinçlendirmeyi arttırmaya yönelik tasarruf cemiyetlerinin oluşturulması şeklinde halkı yerli ürünleri kullanmaya teşvik eden önlemler alınmıştır. Yeni kurulan Cumhuriyet’in somut bir biçimde ekonomik politikalarını belirlemek amacıyla 17 Şubat- 4 Mart tarihleri arasında İzmir İktisat Kongresi kurulmuştur. Kurulan Kongrede ithalat kaleminin ilk sıralarında yer alan, dokuma ve tekstil

⁹⁰ Onur, “Moda Bulaşıcıdır”, 98.

⁹¹ Levon Kordonciyan, “Ne Yapsak?”, [10.11.2019], <https://www.youtube.com/watch?v=nbHRgA8hvW0>.

⁹² Sonay Şeftalici, “Terziden Tasarımcıya”, 45.

⁹³ Sonay Şeftalici, “Terziden Tasarımcıya”, 48.

sektörlerine öncelik verilerek faaliyetlere girilmiştir. Devlet desteğinin yanında yerli üretimi ve tüketimi destekleyerek toplumun kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmesine yönelik teşebbüslere başvurulmuştur. Girişimlerden ilki, 1924 yılında kurulan İş Bankası'nın Osmanlı'dan kalan dokuma fabrikalarını yeniden canlandırılması sayılabilir. Bursa'da kurulan Bursa Dokumacılık Şirketi (İpekiş) ve Ankara Milli Mensucat Anonim Şirketi (Yüniş); yünlü dokuma, kumaş ve ipek üretimini başlatmıştır. Bu durum biçki dikişin toplumun geniş kesimleri arasında yayılmasına katkı sağlamıştır.⁹⁴

Sosyo-politik söylemler itibariyle alafranga giyim dönemin hedeflenen kadın giyim profiline uygulansa da modernleştirilen giysilerin kumaşlarında yerellik taşınmasına özen gösterilmiştir. 1925 yılında hükümetin meclise getirdiği yerli kumaştan elbise giyme tasarısı, ülkede birçok düzenleme yapılmasına sebep olmuştur. 1929'da yaşanan dünya ekonomik krizi ise, yerli mallarının tanıtılması ve kullanılmasının teşvik edilmesi amacıyla Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin kurulmasını gerektirmiştir. Cemiyet daha sonra 1930 yılında düzenlediği Sanayi Kongresi'nde aldığı kararlar itibariyle; ülkemizde üretilen pamuklu, yünlü, ipekli kumaşların üretilmesiyle yerli sanayii kalkındırmayı hedeflemiştir. Modernleşme idealinin milli kalkınma planlamalarına paralel şekilde hedeflenmesi, Sümerbank Kurumlarının kurulmasıyla sonuçlanmıştır. 1929 krizi sonrası Sovyet deneyiminden uyarlanan ve 1933 yılında kurulan Sümerbank Fabrikası, Türk modernleşme projesinin en büyük devlet destekli endüstrilerinden birini oluşturmuştur.⁹⁵

“Sümerbank Fabrikası, Osmanlı İmparatorluğu'nun endüstriyel mirasına sahip çıkma amacının yanı sıra tekstil, deri, şeker, çimento, demir, çelik, kimyasallar ve kâğıt gibi hammaddesi ülke sınırları içinden temin edilebilecek ve öncelikli ihtiyaç kategorisinde yer alan ürünlerin üretimi için yeni endüstriler kurmak olarak tanımlanabilecek amaçlar edinmiştir.”⁹⁶

⁹⁴ Demir, “Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadın Eğitiminde Biçki Dikişin Yeri (1908- 1952)”, 205- 206.

⁹⁵ Himam ve Tekcan, “Erken Cumhuriyet Dönemi Terzilik Kültürü ve Ulusal Maddi Kültürün İnşası”, 224- 229.

⁹⁶ Himam ve Tekcan, “Erken Cumhuriyet Dönemi Terzilik Kültürü ve Ulusal Maddi Kültürün İnşası”, 227.

Yerel desenlerle süslenen kumaş ve giysiler; köylü ve kentliyi birleştirerek popüler bir alıcı kitlesine sahip olmuştur. Yerli ürünleri korumak ve milli sanayiye canlandırmak için yapılan faaliyetler, biçki dikiş kurslarına olan ilgiyi arttırmıştır. Buna yönelik 1932'de Maarif Vekâleti, biçki dikiş kursları arasında ortak bir müfredat programının oluşturulmasına yönelik düzenlemeler getirmiştir.⁹⁷

*Biçki dikişi teşvik edici önlemlerden bir diğeri 1932 yılında kabul edilen "Türkiye'de Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun" oldu. Yasaya göre, elbise, kasket ve kundura imalatının sadece Türk vatandaşları tarafından yapılmasına izin verildi.*⁹⁸ Yabancı uyrukluların etkinliği kırıltarak ekonomik hayatın Türkleştirilmesi istenmiştir. Bu durum gayrimüslimlerin terzilik yapabilmesinin önünü de kapatmıştır. Millileştirilen politikalar, o dönemde terzilik mesleğini sosyal alanda öğrenilmesi mutlak bir iş kolu haline getirmiştir. Bu durum Demokrat Parti'nin iktidara geldiği yıllara kadar canlılığını korumuştur.

1939 yılında 'küresel savaş' olarak adlandırılan İkinci Dünya Savaşı başlamıştır. Savaşın etkisiyle ekonomik sıkıntılar yaşanmış, bu durum moda olgusunu şekillendirmiştir. Modanın karşısında anti-moda akımları yaygınlaşmıştır. Türkiye'de, ekmek gibi kumaşlar da karne ile satılmıştır. Batı ülkelerinde başlayan konfeksiyon üretimi, Türkiye'de sadece dokuma sektöründeki gelişme olarak kalmıştır. Bu dönemde, kıyafet üretimi yalnızca terzilerle sınırlı kalmıştır.⁹⁹ Evdeki atık kumaşların değerlendirilmesi giysi edinmenin tasarruflu bir yöntemini oluşturmuştur.

⁹⁷ Demir, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadın Eğitiminde Biçki Dikişin Yeri (1908- 1952)", 209.

⁹⁸ Demir, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadın Eğitiminde Biçki Dikişin Yeri (1908- 1952)", 210.

⁹⁹ Sonay Şeftalici, "Terziden Tasarımcıya", 53-56.

1.2.3. 1950 Yılları ve Sonrası Terzilik

Demokrat Parti'nin iktidara geldiği 1950'li yıllar itibariyle Amerika'dan alınan Marshall yardımları¹⁰⁰; Avrupalılaştırmanın yönünü Amerikanlaşmaya çevirmiştir.¹⁰¹ Avrupa modası, yerini Amerikan modasına bırakmıştır. Ülkedeki yaşlı nüfus Paris modasını sürdürmüş; daha genç olan nesil ise Amerikan modasına ayak uydurmuştur. Yine bu dönemde Demokrat Parti'nin kırdan kente göçü teşvik eden politikalarıyla birlikte, kentlerde yoğun bir nüfus artışı yaşanmıştır. Köy enstitülerinin kapatılması, kırdan kente göçün hızını arttıran önemli bir nedendir. Kırsal kesimden büyükşehirlere gelenler, daha iyi bir iş bulmak ve çocuklarının iyi bir eğitim görmesi umutlarıyla yola çıkmıştır. Köy yaşamından getirilen rahat kıyafetler, şehir giysileriyle karıştırılarak kullanılmıştır.¹⁰² 1966 yılında Fransa'daki gelinlik yarışmasında Lütfiye Arıbal, 'Ayşe Kız' isimli gelinlik ile birinci olmuştur.¹⁰³ Toplum hızla değişen moda unsurları karşısında; terzilere kıyafetlerini ısmarlatmak üzere bekleyecek zamanı ve bunu karşılayabilecek maddi gücü kaybetmektedir. Hazır giyim, bu süreçte modayı hızlıca takipte kalabilmenin ve makul fiyata karşılayabilmenin önemli bir formülünü oluşturmuştur. Türkiye'nin ilk moda markası Vitali Hakko'nun kurduğu Vakko¹⁰⁴, 1969 yılında Merter'de Türkiye'nin ilk hazır giyim fabrikasını açmıştır. Bu tarihten itibaren yaygınlaşan hazır giyim firmaları, moda evlerinde de kendini göstermektedir.¹⁰⁵

70'lerden sonra konfeksiyonun hayata girmesiyle terzilik mesleği yavaş yavaş kan kaybetmeye başlamıştır. Özellikle 90'lardan sonra bu ivme kendisini iyiden iyiye hissettirmiştir. Özel dikimin daha maliyetli olması ve provalar için gereken

¹⁰⁰ Marshall planı, II. Dünya savaşı sonrasında ABD tarafından önerilen bir ekonomik yardım paketidir. 1947'de önerilen bu paket 1948 ve 1951 yılları arasında yürürlüğe konmuş ve bu yardım paketinden 16 ülke faydalanmıştır.

<https://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/marshall-planı-372>.

¹⁰¹ Çağrı Erhan, "Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 51(01), (1996): 285.

¹⁰² Sonay Şeftalici, "Terziden Tasarımcıya", 65-67.

¹⁰³ Onur, "Moda Bulaşıcısı", 129-130.

¹⁰⁴ Turan Farajova, "Moda Sektöründe Küresel Marka İncelemesi: Zara ve Vakko", (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü, İstanbul, 2015), 1.

¹⁰⁵ Sonay Şeftalici, "Terziden Tasarımcıya", 88.

sürelerin uzaması konfeksiyon giyime olan talebi arttırmaktadır. Fakat diğer taraftan hazır giyimin ortaya çıkmasıyla birlikte tasarımcılara olan ihtiyaç ortaya çıkmıştır. 1970'lerde işsizlik, enflasyon sorunları ve 1973 petrol krizinin etkisi ile giyim sanayisi zor günler geçirmiştir. Tekstil Sanayisinin yaşadığı sıkıntılı günlere rağmen hazır giyim sektörü, daha pahalıya mâl olan ısmarlama giyimin önüne geçmiştir. 1950'ler Türkiye'de kırdan kente göçün devlet tarafından teşvik edilip desteklendiği yıllardı. Bu nedenle o yıllarda kente gelen kişiler, oldukça şanslı grupları oluşturuyordu. Fakat 70'lere gelindikçe kentlerdeki ayrıcalığın gittikçe azalması sonradan gelenlerin adaptasyon sorununu ortaya çıkartmıştır. Köyden gelenler tarz ve alışkanlıklarını kente taşımış; kent yaşamına alışmakta zorlanmışlardır. Duygusal boşluk hissi, gecekonduarda yaşayan gençlerin Arabesk kültürünü yaygınlaştırmasına neden olmuştur. Bu kültür daha sonra pavyon ve taverna kültürünü de meydana getirmiştir. Pub, club ve disko kültürü kentte yaşayan üst sınıfın eğlence mekânlarıdır. Ancak bu kez de bu mekânlarda nelerin giyilebileceği önemli bir konu haline gelmiştir.¹⁰⁶ Üst sınıf gençleri, ısıltılı parti kıyafetleri ile mekanlara dahil olurken; alt gelir grubu gençler, el yapımı malzemeleri ve süsleri ile kendi tarzlarını oluşturmuşlardır. 1960'lı yıllar, moda unsurlarının hazır giyim sektörüyle birlikte alt gelir grupları arasında da ulaşılabilir bir olguya dönüşmüş olduğu yıllara karşılık gelmektedir. Büyük çiçekli desenler, kolyeler ve jeanler ile "hippi" akımı, modaya farklı bir bakış kazandırmıştır.¹⁰⁷ 1970'ler hippie stilinin devamı olarak başlamıştır. Bununla birlikte, yeni sentetik materyaller ile dönemin moda stillerinin taklit edilmesi, 1970'lerin "Polyester Çağı" olarak anılmasına neden olmuştur.¹⁰⁸

1980'lere gelindiğinde 79 krizinin etkileri bu yıllarda etkisini göstermeye başlamıştır. Moda endüstrisi de bu krizden etkilenen bir sektördür. Bu yıllardan itibaren artık terzi ve tasarımcı arasındaki farklılıklar dile getirilmeye başlanmıştır. Dönemin ünlü tasarımcılarından Hakan Elyaban; *dünyadaki meslektaşlarının*

¹⁰⁶ Sonay Şeftalici, "Terziden Tasarımcıya", 97- 98.

¹⁰⁷ "1960'lı Yıllarda Moda",

<https://www.giyimvemoda.com/blog/1960li-yillarda-moda-310>.

¹⁰⁸ Zeynep Özar Berksü, "Modanın Tarihsel Evrimi", [30.05.2019].

<https://www.oggusto.com/moda/moda-trendleri/moda-tarihi-ve-1970ler-modasi>.

*koleksiyon hazırlarken ortada asla görülmediklerini, koleksiyon sergilendikten sonra ise müşterinin seçtiği elbisenin sipariş üzerine üretildiğini belirtirken, bu koşulların Türkiye’de olmadığını, meslektaşlarının ve kendisinin müşteri ile birebir muhatap olduğunu söylemektedir.*¹⁰⁹ Burada aslında terziden farklı olarak tasarımcı ve müşteri arasına bir mesafe girmektedir. Bu mesafe tasarımcıya, daha ayrıcalıklı bir mesleği icra ettiğini düşündürmektedir. Tasarımcılar, terzileri teknik elemanları olarak çalıştırmakta ve birçoğu dikişten anlamamaktadır.

1.2.4. 1980 Sonrası Terzilik ve Hazır Giyim

24 Ocak 1980 kararları sonucu ithalatın serbest bırakılması ve ihracatın teşvik edilmesi ile dünyaya açılmanın hızı artırılmıştır.¹¹⁰ Serbest teşebbüs ile birlikte bireycilik vurgusu modanın giysi anlayışlarında da bir genişlemeye neden olmuş, farklılıkları ve çeşitlilikleri ortaya çıkarmıştır. Böylelikle insanlar, piyasanın ortaya çıkardığı sınırsız ürünlerden istediğini seçmekte özgürdür. Türkiye özelinde tekstil sanayisi ve konfeksiyonlar kurulmaya başlanmış, üretilen ürünlerin ithalat ve ihracatının yaygınlaştırılması hedeflenmiştir. Konfeksiyon giysi tüketiminin artması ile birlikte, ismarlama kültürü gittikçe azalmaya başlamıştır. Bu durum terzilerin, dükkân ve fabrika arasında bir seçim yapmasını gerektirmiştir. Zanaatını icra etmekte zorlanan terzilerden bir kısmı, tekstil atölyelerinde ustabaşı olarak çalışmaya başlamıştır.

1960-1980 yılları arası hazır giyim sanayisinin kuruluş dönemi olarak değerlendirilmektedir. Bu yıllarda hazır giyim sektörü içerisinde fabrikaların ve atölyelerin örgütlenmesi, mağazaların açılması, firmaların markalaşması yönünde faaliyetler sürmüştür. Bu dönem aralığında giyim sanayisi terziliğin önüne geçememiştir. Fakat bu durum 1980’li yıllar ve sonrasında tekstil ve hazır

¹⁰⁹ Sonay Şeftalici, “Terziden Tasarımcıya”, 125.

¹¹⁰ Süreyya Yıldırım, “Türkiye’de 24 Ocak 1980 Öncesi ve Sonrası Sanayileşme ve Ekonomik Büyümeye Etkileri”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7, no.1 (Aralık 2006): 171.

giyim sanayilerinin gittikçe gelişmesi ve ihracatın, ithalatın serbestleşmesiyle birlikte değişmiştir. Hazır giyim terzilik zanaatının alternatifi olarak kabul edilebilir. Bu alternatif, terzilik kültürünü ortadan kaldırmamış fakat dönüştürmüştür. Zanaat terminolojisindeki karşılığı “komandaturacılık” olan tadilatçı terzilik; giysi daraltma, genişletme, kısaltma, uzatma, tamir etme, yamama ve fermuar, düğme, astar değiştirme gibi işlerin yapıldığı terziliklerdir. Tadilatçı terzilik, toplumun giysi tüketiminin ağırlıklı olarak hazır giyime yöneldiği 1990’lı yılların ortalarından itibaren terziliğin ana iş kolu haline gelmiştir. Terziler açısından tadilatçı terziliğin nasıl yorumlandığına daha sonraki bölümlerde değinilecektir. 1980’li yıllardan itibaren ihracat ve ithalatın serbestleşmesinin, tekstil ve hazır giyim sanayilerinin gittikçe gelişmesinin terziler açısından diğer bir önemli sonucu kumaşın yapısının değişmesi ve çeşitlenmesidir. İsmarlama terziler bu durumda çeşitli kumaşlar arasında tercih yaparken müşterilerinin ekonomik durumlarını dikkate alarak kumaş tercihlerinde bulunmuşlardır.¹¹¹ Bu minvalde terzilerin belirlemiş oldukları fiyatlar arasında farklılıklar ortaya çıkmıştır. *Toplumdaki üst gelir grupları görece yüksek kaliteli kumaşlardan giysi ismarlamakta, orta gelir grupları görece orta kaliteli kumaşlardan giysi ismarlamakta, alt gelir grupları ise giysi ismarlayamamaktadır.*¹¹²

Tekstil ve hazır giyim sektörü birlikte değerlendirildiğinde, 1980 yılında uygulamaya konulan ihracata yönelik kalkınma politikası ile hızla büyümeye başlamış ve bu tarihten itibaren sektöre yapılan yatırımlar artmıştır. Büyük oranda ihracat odaklı olan tekstil ve hazır giyim sektörü bugün Türkiye’nin en önemli sektörlerinden birisidir.

“Türk hazır giyim sektörü 2021 yılı itibariyle %3,7 pay ile dünyanın 6’ncı büyük hazır giyim ihracatçısı konumundadır. AB ülkelerine hazır giyim ihracatında ise ülkemiz Çin ve Bangladeş’in ardından 3’üncü sırada yer almaktadır. Bugün, hazır giyim

¹¹¹ Onur, “Kapitalist Toplumda Zanaatın Dönüşümünü Terzilik Üzerinden Okumak: İstanbul Örneği”, 92-105.

¹¹² Onur, “Kapitalist Toplumda Zanaatın Dönüşümünü Terzilik Üzerinden Okumak: İstanbul Örneği”, 96.

sektörü, üretim ve istihdamdaki büyük ağırlığıyla ülkemiz ekonomisinin lokomotif sektörlerinden birisi konumundadır.”¹¹³

Türkiye’de hazır giyim sektörünün istihdam ile işsizliğin azalmasına ve toplumun refahına yönelik katkıları mevcuttur.¹¹⁴ 2022 yılı Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) kayıtlarına göre hazır giyim sektörü istihdamı nisan ayında 705 bin seviyesindeyken, mayıs ayında ise rekor seviye olan 716 bin seviyesine yükselmiştir.¹¹⁵

Devlet Planlama Teşkilatınca 2006 yılında hazırlanmış Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) 2013 projeksiyonunda; tekstil, hazır giyim ve deri sektöründe ileri teknolojiler içeren ve çok fonksiyonlu ürünlerin geliştirilmesi ve bu sektörlerde hızlı değişen modanın yakın takibi, modayı etkileme ve moda tasarımına bağlı olarak ürün farklılaştırması yoluyla rekabet gücünün sürdürülmesi öngörülmüştür.¹¹⁶ Daha sonra hazırlanan 2014-2018 yıllarını kapsayan Onuncu Kalkınma Planında ve 2019-2023 yıllarını kapsayan Onbirinci Kalkınma Planında¹¹⁷ ise; tekstil, hazır giyim ve deri sektörlerinin müşteri odaklı, hız ve esnekliği ile üretici özelliklerini geliştiren, tasarım, koleksiyon ve marka yaratabilen, yenilikçi, çevreye duyarlı, pazarlama ve üretim kanallarında etkin olan bir yapıya dönüşümünün desteklenmesi hedeflenmiştir.¹¹⁸ Dijital çağın gereklilikleri haline gelen bu hedefler kişiye özel bireysel hizmetleri ön planda tutmaktadır.

¹¹³ Ticaret Bakanlığı İhracat Genel Müdürlüğü, “Hazır Giyim Sektör Raporu”, (2022): 2.

¹¹⁴ Seval Uyanık ve R. Tuğrul Oğulata, “Türk Tekstil ve Hazır Giyim Sanayiinin Mevcut Durumu ve Gelişimi”, *Tekstil ve Mühendis*, 20(92), (2013): 58-78.

¹¹⁵ İstanbul Hazır Giyim ve Konfeksiyon İhracatçıları Birliği, “2022 Ocak- Haziran Hazır Giyim ve Konfeksiyon Sektörü İhracat Performans Değerlendirmesi”, İstanbul, (2022): 11.

¹¹⁶ Devlet Planlama Teşkilatı, “Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)”, (Ankara: DPT Yayını, 2007), 79.

¹¹⁷ Devlet Planlama Teşkilatı, “Onbirinci Kalkınma Planı (2019-2023)”, (Ankara: DPT Yayını, 2019), 86.

¹¹⁸ Devlet Planlama Teşkilatı, “Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)” (Ankara: DPT Yayını, 2014), 91.

Günümüzde teknolojinin gelişmesiyle tekstil ve hazır giyim sektörüne dâhil edebileceğimiz tüm meslekler gibi terzilik mesleği de değişim geçirmiştir. Ülke genelindeki toplam işletme sayılarına bakıldığında, 2015 yılı terzilik mesleği esnaf siciline kayıtlı 18466 iş yeri bulunduğu görülmektedir. Terzilik bir meslek olarak Türkiye İş ve İşçi Bulma Kurumu (İŞKUR) tarafından 6 alt dala ayrılarak tanımlanmıştır; terzi (abiye ve gelinlik), bayan terzisi, erkek terzisi, terzi (kadın manto ve kaban dikimcisi), terzi (otel), kadın üst giysileri dikim elemanı. Ismarlama dikim ve tadilat işleri olmak üzere terzilikte iki temel ayrım bulunmaktadır. Ismarlama dikim moda dünyasındaki yeniliklere paralel olarak sosyo-ekonomik düzeyi iyi bir seviyede bulunan kişiler tarafından tercih edilmektedir.¹¹⁹ Görüşmeye katılanların da ifade ettiği şekliyle başarılı örnekler sergileyen terzilerin müşteri profillerinde özellikle yurt dışından sipariş veren müşteriler de bulunmaktadır. Giyim endüstrisinin ve tüketim alışkanlıklarının ortaya koyduğu tek tip ve standartlaşmış ürünler karşısında; bireyselliğin, farklılaşmanın ve kişiye özel ürünlerin terzilik mesleğini ayakta tuttuğunu söyleyebiliriz.

Bunun yanında araştırmamızın konusu olan dijital çağda teknoloji kullanımının ve yenilik düzeyinin sınırlı olduğu meslekte; terziler dikiş makinası, makas ve ütü gibi temel gereçlerini uzun yıllar kullanabilmektedir.¹²⁰

¹¹⁹ Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Esnaf ve Sanatkarlar Genel Müdürlüğü, “Deri, Giyim ve Ayakkabı Sektörü: Esnaf ve Sanatkarlar Özelinde Sektör Analizleri Projesi”, Ankara, (2017): 63-308. <https://ticaret.gov.tr/esnaf-sanatkarlar/projeler/tamamlanan-projeler/esnaf-ve-sanatkar-ozelinde-sektor-analizleri-projesi>.

¹²⁰ Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Esnaf ve Sanatkarlar Genel Müdürlüğü, “Deri, Giyim ve Ayakkabı Sektörü: Esnaf ve Sanatkarlar Özelinde Sektör Analizleri Projesi”, 308.

2. KAPİTALİST TOPLUM VE YENİ KAPİTALİST TOPLUMUN TERZİLİĞE ETKİLERİ

*Kapitalizm, daha önceki bütün ekonomik sistemlerle köklü bir şekilde zıtlık içinde olan bir üretim sistemidir.*¹²¹ Kapitalist modern toplumların inşası kapitalizmin gelişmesiyle bağlantılıdır. İnsanlık tarihine hükmeden toplum türlerinden modern toplumlar, kendisinden daha önceki geleneksel toplumsal düzen türlerinden farklılık göstermektedir. Kapitalist modern toplumların ortaya çıkışları ve gelişmesi tüm insanlık için devrim niteliğinde sonuçlar meydana getirmiştir.¹²² Son kuşakta yaşanan teknoloji devrimi ise yeni kapitalist toplumlar açısından çok daha büyük bir ekonomik eşitsizlik ve toplumsal istikrarsızlık ortaya çıkartmıştır.¹²³

Sennett, sanayi kapitalizmini rutin kavramı ile; yeni kapitalizmi ise esneklik kavramı ile açıklamaktadır.¹²⁴ *Rutin, insana zarar verdiği kadar onu koruyabilir de: Emeği parçalara ayıran rutin, aynı zamanda bir yaşamı bir araya getirebilir.*¹²⁵ Yeni kapitalizmin sürekli değişen koşullarında bireylerden esneklik ve uyum hali beklenmektedir. Kapitalizm, her iki sürecinde de toplumsal yaşamın bütününe etki eden bir olgudur. Fakat kapitalist toplumları etki ettiği bütün alanlar açısından ele almak mümkün görünmemektedir. Söz konusu çalışmamız açısından terzilik zanaatına kapitalist ve yeni kapitalist toplumların etkileri iki temel başlık altında incelenecektir.

¹²¹ Antony Giddens ve Philip W. Sutton, *Sosyoloji*, çev. Mesut Şenol, (İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2016), 16.

¹²² Giddens ve Sutton, "Sosyoloji", 122.

¹²³ Sennett, "Yeni Kapitalizmin Kültürü", 10.

¹²⁴ Richard Sennett, *Karakter Aşınması*, çev. Barış Yıldırım, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017, 12. Baskı), 47

¹²⁵ Sennett, "Karakter Aşınması", 46.

2.1. Kapitalist Dönemde Terziliği Dönüştüren Olgular

Fabrika ve sanayi etrafında şekillenen sanayi kapitalizminin oluşması dokuma endüstrisi alanında başlamıştır. Daha sonra demir çelik dalgası, ulaştırma dalgası, kimya çağı, elektrik endüstrisi dalgası, benzin motoru çağı gibi birbirinin ardı sıra gelen toplamda altı dalga üzerinden gelişme göstermiştir.¹²⁶ Çeşitli buluşların ve gelişmelerin üretimde kullanılmaya başlanması ise bugün üzerine konuştuğumuz kapitalist sistemi şekillendirmiştir. Sanayi kapitalizmi, geleneksel toplumdan farklı olarak yeni bir sınıf yapısını ortaya çıkartmıştır. İşçi sınıfı üretim aşamasının tek bir kısmında yer alan ve yeni bir çalışma disiplini olan yeni bir sınıftır. Üretim araçları sahipleri ve işçi sınıflarını oluşturan kapitalist sistem serbest piyasa ekonomisini ve kâr arayışını öne çıkartmaktadır.

Adam Smith'e göre geleneksel dönemdeki lonca sistemi, rekabeti önleyecek bir biçimde tekelci ayrıcalığa sahiptir. Lonca biçimi, kapitalizmin gelişmesini geciktirmiştir. Smith, 1776'da *Ulusların Zenginliği*'ni yayınladığında serbest piyasayı savunan sözler sarf etmiştir. Fakat bir yandan da ekonomik özgürlük vadeden kapitalist piyasanın karanlık yüzünün de farkındadır. Sanayi kapitalizmiyle başlayan rutin zaman yönetimi ilerleyen süreçte sıkıntı oluşturacaktır. Buna göre para, mal ve emeğin serbest dolaşımı insanları daha fazla uzmanlaşma ve toplumsal iş bölümüne zorlayacaktır. Kapitalist üretim sürecinde işlemler parçalara bölünmekte ve işçilere saatlerce tek bir küçük işlem yaptırılmaktadır. Bu rutin belirli bir noktada emek işçisi için zararlı hale gelmektedir. Kendi çabası ve kendi zamanının kontrolünü yitiren birey bir müddet sonra zihnen tükenmektedir.¹²⁷ Adam Smith'in kapitalizmin çıkmazı olarak gördüğü rutin zaman konusunda beslediği korkular Fordizm olgusuyla belgelenmiştir.

¹²⁶ Veysel Bozkurt, *Endüstriyel & Post-Endüstriyel Dönüşüm*, (Bursa: Ekin Kitabevi, 2014), 8-9.

¹²⁷ Adam Smith, *Ulusların Zenginliği*, çev. Ayşe Yunus ve Mehmet Bakırcı, (İstanbul: Alan Yayıncılık, 1997), 105.

Sanayi kapitalizmi, 20. yüzyıla damgasını vuran Taylorizm ve Fordizm gibi iş yönetim tekniklerinin gelişmesiyle üretim alanında egemen haline gelmiştir. Bir mühendis olan Taylor'un bilimsel yönetim anlayışında, işin küçük parçalara bölünmesi ve standartlaştırılması ilkesi, verimliliği hedeflemektedir. Bu yaklaşımın uygulayıcısı olan Henry Ford, buna ek olarak kitle üretimini öngören anlayışıyla, verimlilikte büyük artışlar sağlamıştır. Kitle üretiminde işçilere mümkün olduğunca sınırlı ve mümkünse sadece tek bir işten sorumluluk verilmiştir. Bu durum hem işin örgütlenmesini hem de emeğin örgütlenmesi ve niteliğini değiştirmiştir.¹²⁸

Geleneksel toplumlarda göçebelikten yerleşik hayata geçilmesiyle tarım dışında başlayan zanaat, özellikle kentlerde yaygın olarak görülen, el becerisine dayalı üretim şekline verilen isimdir. Düzenli çalışma ilişkilerinin olduğu zanaatkarlıkta küçük ölçekli üretim ve informal iş ilişkileri ağırlık kazanmaktadır. Geçimi sağlayacak kadar çalışmanın ve kanaatkârlığın öne çıktığı geleneksel toplum yapısı, endüstri devrimine kadar sürdürülmüştür.¹²⁹ Endüstri devrimi sonrası oluşan kapitalist toplum, insanların yaşama, çalışma ve düşünme biçimlerini değiştirmiştir.

Geleneksel toplumlarda doğal bir ekonomi hâkim olmuştur. Zanaatkâr, metayı kullanarak onu şekillendirmiş ve satılacak ürün haline getirmiştir. Satılan üründen elde ettiği gelirle geçimini sağlamış ve üretmek için yeni bir meta satın almıştır. Kapitalist toplumda ise meta ekonomisi hakimdir. Burada yalnızca üretilen ürünler değil aynı zamanda zanaatkârın emeği ve üretim araçları da metalaşmaktadır. Kapitalist sistem böylelikle sermaye birikimini sağlamış olur. Zanaatkârın emek gücünün meta olmaması, üretimde iş bölümünün gerekli olmaması, zanaatkârın kanaatkâr bir ahlak yapısına sahip olması gibi durumları içeren tekniği itibarıyla geleneksel zanaat üretimi sermaye birikimini engellemektedir.¹³⁰ Fabrika,

¹²⁸ Giddens ve Sutton, "Sosyoloji", 262-264.

¹²⁹ Memet Zencirkıran, *Sosyoloji*, (Bursa: Dora Yayıncılık, 2016), 255.

¹³⁰ Onur, "Kapitalist Toplumda Zanaatın Dönüşümünü Terzilik Üzerinden Okumak: İstanbul Örneği", 36.

zanaatkarları fabrika işçisine dönüştürdüğünde kaybedilen onuru kurtarmanın yolu ise sermayeden daha fazla pay elde etmekten geçmektedir. Ücret farklılıkları çalışmaya yüklenilen ahlaki değerleri yozlaştırmıştır.¹³¹ Sosyolojide, ekonomik düzeni yorumlayan işlevselci yaklaşıma göre kapitalist toplumlarda ekonomik başarı, bireylerin zenginleşmelerine ve bunu güce dönüştürmelerine imkân sağlamaktadır.¹³²

Üretim sisteminin toplumun bütününe bakıldığında değişmiş olması toplumsal sınıflandırmayı da değiştirmiştir. Fakat kapitalist üretime rağmen geleneksel zanaat üretimi devam etmektedir. Araştırmamızın konusu olan terzilik, modern dönem öncesi ortaya çıkmış bir zanaat olarak bugün hâlâ varlığını sürdürmektedir. Fakat bunun yanında ısmarlama kültürüyle başlayan terziliğin bir dönüşüm geçirdiğini ifade etmeliyiz. Kapitalist dönemle birlikte terzilik mesleğini dönüştüren üç olgudan söz etmeliyiz: Dikiş makinasının icadı, hazır giyim sanayisi ve moda.

Dikiş makinesinin icadı ve kullanılmasının terziler açısından çift yönlü bir etkisinden söz edebiliriz. Makina, kullanıcıları zanaatkârlar olduğunda alet ve malzeme açısından kolaylıklar sağlamaktadır. Ancak diğer yandan dikiş makinası gibi bir makinanın icadı ve gelişimi terzilik mesleği söz konusu olduğunda zanaatın gidişatı karşısında bir tehdit unsuru olarak görülebilmektedir.

Birinci bölümde bahsi geçtiği şekliyle terzilik günümüzde toplumun giyinme ihtiyacını karşılayan tek uğrak noktası değildir. Hazır giyimin daha ucuza ve daha hızlı bir şekilde kitlesel olarak ürettiği giysiler terzilik zanaatını dönüştürmüştür. Bunun yanında sanayi sonrası oluşan modern toplumlar moda olgusunun kendisini sürekli yenilemesine fırsat tanımaktadır. Kendisini sürekli olarak

¹³¹ Zygmunt Bauman, *Çalışma, Tüketici ve Yeni Yoksullar*, çev. Ümit Öktem, (İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1999), 37.

¹³² Veysel Bozkurt, *Değişen Dünyada Sosyoloji*, (Ankara: Ekin Yayınevi, 2008), 301.

yenilikle inşa eden moda, modern toplumlarda oluşan bir olgudur. Bu olgunun giysi üreticileri açısından etkileri ise ona uyum sağlama noktasında ortaya çıkmaktadır. Bu başlık altında üç olguya ayrı ayrı değineceğiz.

2.1.1. Dikiş Makinasının İcadı

Giysilerimiz dikiş ile bir araya getirilmekte ve dikilmektedir. Dikiş süreci, varlığını ve işlevselliğini farklı form ve materyallerle günümüze kadar sürdürmüştür. Bu süreç, yakın bir geçmişte üretilen ve günümüzde insan istek ve ihtiyaçlarına paralel olarak geliştirilen dikiş makineleri ile entegre olarak bu tarihsel yolculuğa devam etmektedir. Sanayi kapitalizmi ile ortaya çıkan dikiş makineleri, teknolojik gelişmeler ışığında geniş bir yelpazeye kavuşmaktadır. Dikiş makinası sanayi kapitalizminin icatlarından biridir. 1829 yılında ilk kez bir kumaş parçasını üstten indirilen iplikle dikmeyi başaran Terzi Bartholomeos Thimonnier, dikiş makinasının mucidi olarak bilinmektedir. İlk olarak 80 adet olarak üretilen Thimonnier'in dikiş makineleri, zanaatkâr terziler açısından bir tehdit olarak algılanmış ve yok edilmiştir.¹³³ *Modern esnaf-zanaatkârın yüz yüze geldiği en büyük ikilem makinedir.*¹³⁴ Bütün zanaatkârlar gibi terziler de, sonunda, kendi aleyhlerine dönen makinalara kucak açmışlardır.

İlk dikiş makineleri el-kol yardımıyla çevrilen bir mekanizmayla işlemekteydi. Daha sonra teknolojinin gelişmesiyle elektrikle çalışan ve “ayaklı dikiş makineleri” adı verilen makineler çıkmıştır.¹³⁵ 1834 yılında Amerikalı Walter Hunt tarafından geliştirilen dikiş makinesi ile üretime geçilmesi Amerikalı Elias Howe'un ve Isaac Singer tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu süre zarfında dikiş; el dikiş iğneleri ve geleneksel dikiş teknikleri ile ev hanımları ve terziler tarafından yaygın olarak uygulanmaya devam etmiştir. Dikiş makinelerinden zamanla sanayi tipinde

¹³³ Gürsoy Naskali, “Biçki Dikiş”, 176.

¹³⁴ Sennett, “Zanaatkâr”, 108.

¹³⁵ Gürsoy Naskali, “Biçki Dikiş”, 154.

geliştirilenleri hazır giyim sektörünün gelişmesine katkı sağlarken, ev tipi dikiş makineleri Singer'in uyguladığı pazarlama başarısıyla halka tanıtılmıştır. Örneğin, Osmanlı Devleti'nde dikiş makineleri 1866 yılından itibaren askeri dokuma fabrikalarının açılmasıyla ortaya çıkmıştır. Ülkeye ilk dikiş makinelerini getiren Singer firması hem makineleri tanıtmak hem de dikiş dikmenin sınırını genişletmek için ücretsiz dikiş nakış kursları açmıştır.¹³⁶

Günümüzde dikiş makinesi denildiğinde ilk akla gelen Singer markası ülkemizde ev tipi olarak en yaygın kullanılan dikiş makinalarındandır. Isaac Merrit Singer'in kurmuş olduğu Singer Dikiş Makineleri Şirketi, Amerika'nın ilk çok uluslu şirketlerinden birisidir. Singer tarafından üretilen ilk düz dikiş makinası 1850'de üretilmiştir. Firma, 1889'da makine tabanlı giysi üretiminde yeni bir çağı başlatan ilk elektrikli dikiş makinasını üretmiştir. 1913 yılında, bir yılda 3.000.000 Singer dikiş makinası satılmıştır. 1975'te ilk elektronik dikiş makinasını üreten Singer firması, 1978'de ise ilk bilgisayar kontrollü makinayı üretmiştir. Firma, 2005 yılında ise bilgisayara USB kablo ile bağlanabilen ilk dikiş makinasını üretmiştir. 2020 sonrası renkli ve dokunmatik ekran özellikli dikiş makineleri olan firmanın, inovasyona açık yapısıyla, sektördeki liderliğini koruduğu söylenebilir.¹³⁷ Bununla birlikte katılımcı terzilerden YA'nın ilettiği şekliyle, hazır giyim sektöründe kullanılan ve Singer vb. pek çok markanın üretmiş olduğu yeni nesil makinalar, temel iletişim becerilerini de mümkün kılmaktadır. *Bunun tam otomatikleri var, konuşanları var, açyorsun makineyi günaydın diyor, hoş geldin diyor mesela. Hani böyle şeyler var. İnsanı biraz motive edebilecek şeyler. (Terzi YA)*

Giysi dikim aşamasının makineler aracılığıyla gerçekleştirilmesinin kişiler için konforlu hale geldiği bilinmektedir. Araştırma sürecinde Bursa Müze ve Singer ortaklığıyla yapılan "Singer Çanta Dikimi" isimli atölye çalışmasına katılma imkânı edinildi. 2 saat kadar süren etkinlik boyunca, daha önce biçilmiş kumaşları, Singer

¹³⁶ Demir, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadın Eğitiminde Biçki Dikişin Yeri (1908- 1952)", 18, 27.

¹³⁷ "Singer 170. Yıl Sergisi", Merinos Tekstil Sanayi Müzesi, [14.10.2022-09.01.2023], (07.12.2022).

markalı dikiş makineleri yardımıyla dikiş tecrübesi hiç olmayan katılımcıların dahi çantaya dönüştürebildikleri gözlemlenmiştir.¹³⁸

Dikiş makinesi, giysi dikme eylemini işgücünden ve zamandan tasarruf sağlayacak bir biçimde kısalttığı için toplumda statü sembolü haline gelmiştir. Dikiş makineleri bu nedenle ilk olarak kısıtlı bir zümrenin edinebildiği bir araçtır. Osmanlı genelini düşündüğümüzde elit tabakadaki ailelerin evlerinde dikiş için ayırdıkları bir odaları ve dikiş makinesi bulunmaktaydı. Fakat sıradan hanımların dikiş makinelerine ulaştığı yerler yalnızca imalathane ve atölyelerdi. Sınırlı sayıda dikiş makinesinin bulunduğu imalathane ve atölyeler, genellikle bir ya da iki kişinin çalıştığı küçük ölçekli yerlerdir. Cumhuriyet Dönemi ile birlikte ise dikiş makinesi evlerde yaygınlaşmış ve genç kızların çeyizlerinde aranan bir araç-gereç haline gelmiştir.¹³⁹ Makinaları edinmenin yanında makineyi çalıştırmak için gereken malzemelerin arıza yapması durumunda yenisinin bulunması kolay olmamıştır. *Gelinlik kızın en büyük arzusu mu dersiniz? Singer dikiş makinesiydi, ya mekene (makine)nin iğnesi kırılırsa, ondan sizi Allah saklasın...*¹⁴⁰

Dikiş makinesinin icadıyla giyimdeki el işçiliğinin yerini makineler almaya başlamıştır. Makineleşmeyle birlikte ürüne yabancılaşma ve daha kısa zamanda daha çok ürün elde etmenin getirdiği bir çeşitlilik söz konusudur. Sanayi kapitalizminden önce toplumda üretimin merkezi doğrudan ev olduğu için, insan ve giydiği arasında çok kuvvetli bir bağ oluşmuştur.¹⁴¹

19. yüzyılda modaya uygun, ikinci kalite giysiler, kadın dergilerinde gördükleri tarzları yeniden üreten diğer kasaba ve şehirlerdeki terzilerin işleriyle temsil edilmiştir. Fakat Amerikalı kadınların büyük bölümü bu giysi kaynaklarından hiçbirine ulaşamamış ve kendi elbiselerini yapmak zorunda kalmışlardır. 19.

¹³⁸ "Singer Çanta Dikim Atölyesi", Merinos Tekstil Sanayi Müzesi, (07.12.2022).

¹³⁹ Demir, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadın Eğitiminde Biçki Dikişin Yeri (1908- 1952)", 29.

¹⁴⁰ Gürsoy Naskali, "Biçki Dikiş", 140.

¹⁴¹ Fatma Barbarosoğlu, "Şov ve Mahrem", 23.

Yüzyılın ikinci yarısı boyunca ise modaya uygun giysi üretimi hem evde hem de fabrikalarda kolaylaştıran dikiş makinelerinin yaygınlaşmasına bağlı olarak gelişme göstermiştir.¹⁴² Moda sistemini toplumsal açıdan demokratikleştiren icatlarından biri de, dikiş ve nakış makineleridir.¹⁴³

“Bu gelişmeler karmaşık giyim eşyalarının evde ve fabrikalarda üretimini büyük oranda kolaylaştırmıştır. Avrupa’da ve ABD’de geliştirilen dikiş makineleri ABD’de Avrupa’dakinden daha erken bir tarihte başarıyla pazarlanmıştır. Dikiş makineleri, 1860’lardan başlayarak Amerikan firmaları tarafından seriler halinde üretilmiş ve hem ticari alanda hem de evlerde yaygın bir biçimde kullanılmışlardır. Bu makinelerin ticari alanda kullanımı, hazır giysilerin kitlesel üretimini olanaklı kılan bir oransal ölçüler sisteminin ve sonrasında da oransal bedenler sisteminin geliştirilmesiyle artmıştır. Bu makineleri evde kullanma amacıyla satın almak taksitli ödeme sistemiyle kolaylaştırılmıştır.”¹⁴⁴

1856’da Singer’in aile dikişi için özel tasarladığı ilk makina olan ve “Kaplumbağa Sırtı” adıyla bilinen ikonik model üretilmiştir. Singer “Turtle-Back” dikiş makinası, demir pedal kullanılan ilk makine olmuştur. Bu makinada titreşimli bir kol, çok daha yüksek bir dikiş hızı sağlamak için iğneyi taşıyor, hareket pedaldan makinaya düz bir deri kayışla aktarılıyordu. Aynı yıl Edward Clark’ın taksitli satış fikrini ortaya atması ve projenin hayata geçmesiyle, dikiş makinasına bütçesi yetmeyenler de uzun vadeli bir ödeme programı ile makine sahibi olmaya başlamıştır. Böylece dünyada ilk taksitli satışı başlatan marka yine Singer olmuştur. Singer aynı yıl Amerika’da 2564 adet “Turtle-Back” üreterek ev hanımları ile buluşturmuştur.¹⁴⁵ Osmanlı İmparatorluğundaki tüketim alışkanlıklarını inceleyen Donald Quataert, Singer’in tüketici değerlerini gözeten iyi bir örnek olduğu üzerine incelemelerde bulunmuştur.

“Singer Dikiş Makinaları Şirketi, ürünlerini hem ev kullanımı hem de fabrika üretimine yönelik olarak pazarlıyordu ve merdivenaltı imalathane sahibinden fabrika

¹⁴² Crane, “Moda ve Gündemleri”, 103.

¹⁴³ Kawamura, “Modaloji”, 138.

¹⁴⁴ Crane, “Moda ve Gündemleri”, 103.

¹⁴⁵ “Singer 170. Yıl Sergisi”, [14.10.2022-09.01.2023], Merinos Tekstil Sanayi Müzesi, (07.12.2022).

sahiplerine, özel kadın ve erkek terziler barındıran konaklara kadar toplumun her seviyesinden birçok haneyi ikna etmiş olması mümkün kredi paketleri sunuyordu.”¹⁴⁶

Singer, kriz dönemlerinde ev içi üretimini teşvik eden satış hamleleriyle tüketim alışkanlıklarına yön vermektedir. Singer gibi markalar, kadınların dikiş makinalarıyla ev içinde terzilik faaliyetleri sürdürebilmesinin önünü açmaktadır. Kadınlar üzerinden başlayan ev içi üretim, bir zanaatkâr faaliyetinden farklı şekilde yeni bir terziliği meydana getirmektedir. Kadın terziler ev tipi dikiş makinalarıyla ev ahalisinin tadilat işlerini gidermekte; dergi, gazete ve günümüzde görsel paylaşım siteleri gibi yerlerden yapabilecekleri kolay modelleri denemektedir. Bunun yanında dikiş makinalarının kullanılmaya başlanması hazır giyim sanayisini meydana getiren önemli bir etkidir. Amerika’da 19. yılın sonlarında, dikiş makinesi ülkenin her yerinde kullanılmaktadır. Makine yapımı giysi üretimi yayıldıkça, endüstri rahatlıkla ulaşılabilen hazır kadın giysilerinin büyük miktarlarda üretimine yönelmiştir.¹⁴⁷ Bu durum zanaatkâr terziler açısından bir tehdit unsuru olarak algılanabilmektedir.

2.1.2. Tekstil ve Hazır Giyim

1870’lerde Amerika’da, çok zengin kesim, giysilerini en iyi kadın terzilerine ısmarlama usulü diktirirken, orta sınıf yavaş yavaş hazır giyime ve hazır giyim öğeleriyle evde ya da bir kadın terzisi tarafından dikilen giyim eşyalarının kombinasyonu olan giysilere kaymıştır. Hazır giyim gittikçe Amerika’da büyük bir sanayii haline gelmiştir. El yapımı giysilerden hazır giyime geçiş aşaması Amerika’da, Avrupa ülkelerinden daha erken bir tarihte gerçekleşmiştir. Bunun temel gerekçelerinden biri ise ülkede giysi modellerinin ve standartlaştırılmış beden aralıklarında ölçü sisteminin geliştirilmesidir. Bu gelişmeler giyim ürünlerinin büyük oranlarda üretilmesini kolaylaştırmıştır.¹⁴⁸ Türkiye’de ise tekstil

¹⁴⁶ Donald Quataert, *Tüketim Araştırmaları ve Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 1550-1922*, çev. Tanju Günseren, (İstanbul: Alfa Kitap, 2020), 307.

¹⁴⁷ Crane, “Moda ve Gündemleri”, 103.

¹⁴⁸ Crane, “Moda ve Gündemleri”, 103-104.

ve hazır giyim sektörü, 1980 yılında uygulamaya konulan ihracata yönelik kalkınma politikası ile hızla büyümeye başlamış ve bu tarihten itibaren sektöre yapılan yatırımlar sonucunda artmıştır.¹⁴⁹

Hazır giyim sanayisi, özellikle dokuma cinsi kumaşın kesimhanelerde kesildikten sonra dikiş makineleriyle isteğe uygun biçim ve şekillerde dikildiği dokumacılık üretiminin son aşamasının yapıldığı işletme türüdür.¹⁵⁰ Tekstil ise hazır giyim için gereken kumaş ve dokuma gibi hammaddelerin üretimini içeren endüstri dalıdır. Tekstil, dokuma alanında başta İngiltere olmak üzere pek çok ülkenin sanayi kapitalizmini gerçekleştirmesinde önemli rol oynamış ve halen ülkelerin ekonomik kalkınmalarında itici bir güce sahiptir.¹⁵¹ Jacques de Vaucanson otomatikleştirilmiş ilk dokuma tezgâhı mucididir.¹⁵² Tekstil sanayisini kökten değiştiren bu icat, Sennett için zanaatkârı dönüştüren öykünün de başlangıcıdır. Sennett'e göre;

*“Makinesindeki mekik hareketleri, gerginliği hassas bir biçimde ölçerek inceden inceye sağlanıyordu ve böylece dokuma da sıkı oluyordu: daha önceleri ise işçiler bunu sadece görerek ya da “hissederek” yapmaktaydılar...Vaucanson’un Lyon’daki dokuma tezgâhları “insanlara, kendilerine pek de ihtiyaç olmadığını göstermek anlamına geliyor” idi. 1740’larda ve 1750’lerde Lyonlu dokumacılar Vaucanson sokağa çıkmaya ne zaman cesaret etse ona saldırıyorlardı. Vaucanson ise daha ileri giderek onları kışkırtmıştı: karmaşık çiçek ve kuş desenlerini dokuyan bir makine tasarlamıştı ve bu makine de bir eşek tarafından çalıştırılıyordu. Böylece, zanaatkârın makine ile yer değiştirmesi şeklindeki klasik hikâye başlamış oldu.”*¹⁵³

Zanaatkârların, fabrikalarda işçi statüsünde çalışmaları becerilerini yitirmelerine neden olmuştur.¹⁵⁴ Kapitalist üretim sürecinde ürün, zanaatkârın gelişimi gözden kaçırılarak tamamlanmaktadır. Ürünün üreticisine yabancılaşmış olduğu sistemde kitlesel olarak tüketilmek üzere üretilen ürünler de öznel beğeni

¹⁴⁹ Ticaret Bakanlığı İhracat Genel Müdürlüğü, “Hazır Giyim Sektör Raporu”, 1.

¹⁵⁰ <https://tr.wikipedia.org/wiki/Konfeksiyon>.

¹⁵¹ Yener Yücel, “Küreselleşme Sürecinde Türk Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün Rekabet Gücü”, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010), 3.

¹⁵² https://tr.wikipedia.org/wiki/Jacques_de_Vaucanson.

¹⁵³ Sennett, “Zanaatkâr”, 116.

¹⁵⁴ Sennett, “Zanaatkâr”, 140.

farklılıkları dikkate alınmadan tasarlanacaktır. İsmarlama üretim ve kitlesel tüketimi karşılaştıran George Simmel, ısmarlama üretimin tüketiciye metayla kişisel ilişki kurma imkânı verdiğini ifade etmektedir. Diğer yandan kitlesel tüketimde meta, tüketici açısından dışsal ve özerk bir şey olarak kalmaktadır. Simmel'e göre, burada makine imali ürünün kusursuzluğu, tek bir insanın ya da zanaatkârın ürettiği ürünle kıyaslanamaz.¹⁵⁵

Hazır giyim üretimi tasarım ile başlamaktadır. Tasarlanan giysi modeli orta beden ölçüsü dikkate alınarak kalıbı çıkartılır. Giysilerin standart ve seri olarak üretilebilmesi için çıkartılan ortalama kalıp üzerinde diğer tüm bedenler, küçük ve büyük beden ölçüleri dikkate alınarak kalıp serileme¹⁵⁶ yapılır. Standart kalıplara göre kesilen kumaşlar giysinin parçalarına göre sınıflandırılır. Son olarak gruptaki kumaş parçaları dikilerek birleştirilir. Gerekli eklemeler yapıldıktan sonra üretimi tamamlanan giysiler; ütölme, kalite kontrolü, paketleme, dağıtım ve tüketim işlemine dahil olur.¹⁵⁷ Hazır giyim, giysinin kapitalist üretim sürecini içermektedir. Terziler, ısmarlama ve kişiye özel biçki dikiş yaparlar. Hazır giyim sürecinde tüm üretim aşamaları aynı yerde gerçekleşeceği gibi, bazı işlemler farklı iş yerlerine de verilebilir. Fakat ısmarlama terziler tüm üretim aşamalarına dahil olan üreticilerdir. Bu nedenle giysinin kapitalist üretim süreci ve yapısı, terzilerden farklıdır.

Geleneksel toplumlarda atölyenin, iş yeri ve barınma ihtiyacını karşılayan bir işlevi bulunmaktadır. Modern dönemde atölyenin yerini alan fabrikalar, işçinin barınmasını sağlayacak niteliğe sahip değildir.¹⁵⁸ Bu durum modern dönemle birlikte atölyenin geleneksel dokusunu zedelemiştir. Fabrika, atölyenin yalnızca

¹⁵⁵ George Simmel, *Modern Kültürde Çatışma*, çev. Tanıl Bora, Utku Özmakas, Nazile Kalaycı ve Elçin Gen, David Frisby'nin önsözüyle, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), 34-35.

¹⁵⁶ Kalıp Serileme: Tüm kritikleri ve düzeltmeleri yapılmış, son haliyle tamamlanmış baz kalıbın üzerinden standart beden oranlarına göre diğer bedenleri elde etme işlemine serileme denir. <https://gmkalipofisi.com/kalip-serileme>.

¹⁵⁷ Onur, "Kapitalist Toplumda Zanaatın Dönüşümünü Terzilik Üzerinden Okumak: İstanbul Örneği", 44.

¹⁵⁸ Sennett, "Karakter Aşınması", 35.

ekonomik bir değerle anlamlandırılmasına neden olmuştur. Ev ve çalışma ortamının ayrılması toplumsal iş bölümünün bir sonucudur.

Hazır giyim kişinin ısmarlama sürecinde yaşadığı giysinin modeli, alacağı kumaş miktarı, en iyi kime ve ne kadara diktireceği gibi karmaşık durumları ortadan kaldırarak; görüp, beğenme, deneme ve aynı anda giyim zevkini ve rahatlığını veren seri şekilde üretim biçimidir. Seri şekilde ortaya çıkartılan ürünlerin üretimi bireysel değil, ortaklaşa bir üretim sürecini içermektedir.¹⁵⁹ Zanaatkâr terzi, giysi üretim sürecinin başından sonuna kendi başına yer almaktadır. Fakat hazır giyim, diğer sanayii kollarında olduğu gibi, giysi üretme sürecini çeşitli işlemlere ayırmakta ve birden fazla kişiyi üretim sürecine dahil etmektedir. Bu minvalde üretim sürecine dahil olan işçinin, giysinin yapımındaki bütün adımları bilmesine ihtiyacı yoktur. Hazır giyimde giysileri üretenler arasında açık bir iş bölümü bulunmaktadır. Bu nedenle giyim eşyalarını üretenlerin her biri, giysi yapımının tek bir sürecinde uzmanlaşmaktadır. Tekstil ve hazır giyim üretimi ile ilgili uzmanlaşma, moda sistemini meydana getirmiştir. *Moda tasarımcıları, hepsinin işinin nihai çıktı için önemli olduğu işbirliği yapan bir insanlar ağının merkezinde çalışırlar. Giyim kuşam firmalarındaki moda tasarımcıları sonrasında giyim eşyalarının imalatını tamamlamak için yardımcı tasarımcılar, örnek kesiciler, örnek üreticileri, modelistler ve fabrikalarla birlikte çalışırlar.*¹⁶⁰

2.1.3. Moda Olgusu

"Moda" (fashion) ve "giyim" (clothing) terimleri günlük hayatta birbirlerinin yerine kullanılmaya eğilimli terimlerdir. Fakat giyim, bir kişinin ne giydiğine dair genel hammaddelelere işaret ederken, modanın giyimden daha sosyolojik bir tarafı bulunmaktadır. Giysilerin moda olarak anılabilmesi için geniş bir kitle tarafından

¹⁵⁹ Ayfer Şahin, "Giysi Alışverişinde Tüketicilerin Haute Couture ve Hazır Giyim Tercihleri İstanbul-Konya İllerinde Örnek Bir Araştırma", (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2009), 38-39.

¹⁶⁰ Kawamura, "Modaloji", 87-88.

yayılması ve kabul edilmesi gerekmektedir. Moda kolektif bir etkinliktir. Bu nedenle; İngilizcedeki "fashion" ya da Fransızcadaki "la mode" terimi kıyafetler (clothes), giyim eşyaları (garment), esvap (attire), kılık (garb), giyim kuşam (apparel) ve kostüm (costume) gibi moda ile ilişkilendirilen diğer sözcüklerden ayrılır.¹⁶¹ Giyim, modanın klasik bir ürünüdür. Bununla birlikte moda, aynı zamanda otomobilden eve, yemekten müziğe görünür bulunan bütün ürünler ile ilgilidir. Tüm bunların bir moda hareketine dönüşmesi için ilk olarak yenilikçi bir fikir oluşturması gerekmektedir. Oluşturulan yenilikçi fikir, küçük bir grubun benimsemesi ile ikinci aşamayı tamamlayacaktır. Küçük grup, oluşturulan yeni fikri çevrelere aktararak genişlemesine neden olur. Son olarak yenilikçi fikir, dağılma ve dönüşüm süreçlerinden geçerek moda olarak etiketlenmektedir.¹⁶²

Modanın, birçok alanın yeniliğine vurgu yapan çok yönlü anlamları bulunmaktadır. Modayı yalnızca giyim kavramıyla ele aldığımızda; giyim, teknolojik gelişmelerin ışığında, siyasi ve ekonomik unsurların etkisinde, moda kavramını kendi bünyesinde üretmiştir.¹⁶³ Giyim kuşam söz konusu olduğunda giysi unsuru ve giyinme unsuru birbirinden farklı ve bağımsızdır. Çünkü rahatlık ve saygın bir görünüme sahip olmak farklı amaçları içermektedir. Bununla birlikte saygın bir görünüme sahip olmak ya da 'giysi', gelişim sırasında önce gelmektedir. Bu durumda konforu karşılama niteliği olan giyinme unsuru çoğu kez daha sonra gelecektir. 'Giysi'yi bu kadar önemli yapan ise onu giyenin ya da ona sahip olanın servetinin bir göstergesi olmasından kaynaklanmaktadır. Modern kapitalist toplumda kadın giysisi, kadının ait olduğu hanenin servetini ortaya koymaktadır. Geleneksel toplumlarda kadın giysisi, menkul malı olduğu erkeğin servetinin bir sembolüydü. Ekonomik açıdan bakıldığında ise giysi savurgan harcamayla neredeyse aynı anlama gelmektedir. Giysi sahibinin amacı satın alma gücünü gösterebilmesidir. Giysinin bu nedenle üç temel ilkesi bulunmaktadır: Pahalılık, yenilik ve beceriksizlik. Giyim kuşam müsrif olmaktadır.

¹⁶¹ Kawamura, "Modaloji", 16-19.

¹⁶² Soner Yağlı, "Gündelik Hayatın Bir Alanı Olarak Moda Aracılığıyla Kültürün Yeniden İnşası", *İletişim Çalışmaları Dergisi*, 1(4), (2013): 41.

¹⁶³ Onur, "Moda Bulaşıcıdır", 73.

Yenilik, giysi açısından moda ile ilişkilidir. Akış, değişim ve yenilik giysinin temel ilkesi olan gösterişli israf tarafından talep edilmektedir. Üçüncü ilkesi olan becerisizlik ile giysi, giyen kadına, konfor alanının çok uzağında bir aylak olduğunu kanıtlamalıdır.¹⁶⁴

19. yüzyıldan sonra Osmanlı toplumunda dikiş dikmek modayı takip etmek için bir araç olarak görülmüştür. Bu araç, terzi atölyelerinin yayılmasına ve profesyonel anlamda terzi yetiştirilmesi amacına hizmet etmiştir. En moda "ısmarlama" elbiseleri giyebilecek kadar varlıklı olanlar ise üst düzeydeki yönetici sınıfın ve ailelerinin teşkil ettiği küçük bir azınlığı oluşturmuştur. Terzide ısmarlama dikim imkânı bulan varlıklı aileler, toplumdaki terzi kültürünün oluşmasını sağlamışlardır.¹⁶⁵ II. Meşrutiyet'le birlikte kadın dergilerinin sayısındaki artış, üst sınıfın hakimiyetinde kalan moda unsurlarını, yavaş yavaş tabana yaymıştır.¹⁶⁶ Ortaçağ dönemi ve erken modern Avrupa'da ise, aristokratların giydiği moda unsuru giysileri, halktan kişilerin giymemeleri için gardırop yasaları bulunmaktaydı. Bu yasalar, alt katmanlardan olan insanların, üst katmandaki kişiler gibi yaşamalarını ya da giyinmelerini yasaklıyordu.¹⁶⁷ Buna ek olarak Bourdieu'nun kuramı, orta sınıf ile kurdukları temaslar sonucu terziler gibi esnaf ve zanaatkârları toplumun vasıflı işçileri olarak görmektedir. Esnaf ve zanaatkârların giyimlerine burjuvazi zevkleri yansımaktadır.¹⁶⁸ Sanayi kapitalizminin asimilasyon ve taklit aracılığıyla üretmiş olduğu moda unsurları ise aristokratik değil, demokratiktir.

Bizler kimi zaman eylemlerimizin sorumluluğunu üstlenmek istemeyen tarafımızla toplumla uyum içinde olma durumunu aramaktayız, fakat diğer taraftan gruptan ayrı ve farklı bir tavır ortaya koymak için uğraşmaktayız. Bu iki karşıt tavır hayatın

¹⁶⁴ Thorstein B. Veblen, "Kadın Giyiminin İktisadi Teorisi", *Cogito* 55. (2008): 153-158.

¹⁶⁵ Demir, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadın Eğitiminde Biçki Dikişin Yeri (1908- 1952)", 31- 37.

¹⁶⁶ Demir, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadın Eğitiminde Biçki Dikişin Yeri (1908- 1952)", 92.

¹⁶⁷ Kawamura, "Moda-loji", 50-51.

¹⁶⁸ Crane, "Moda ve Gündemleri", 58-59.

her alanında bireylerin kendisinde potansiyel olarak mevcuttur. Moda bireyin, toplum ile aynılık ve farklılık durumlarına müsaade eden bir olgudur.

“Moda, verili bir örüntünün taklididir, bu nedenle de toplumsal uyarlanma yönündeki ihtiyacı karşılar; bireyi, herkesin yürüdüğü yolda ilerlemeye sevk eder, her ferдин davranışını salt örnek haline getiren genel bir durum ortaya koyar. Aynı zamanda, ayırt edilme ihtiyacını, farklılaşma, değişim ve bireysel aykırılık eğilimini de aynı ölçüde tatmin eder.”¹⁶⁹

Klasik dönem sosyologların moda tartışmalarının temelinde taklit kavramı yatar. Erken dönem yapılan moda çözümlemelerinin temelinde, toplumsal tabakalaşmanın alt katmanında olanların, üst katmandakilere haset duyduğunu, tanınırlık kazanmak, imtiyazlı bir gruba dahil olmak ve üst katmanda olanların iyi yanlarının benzerini ya da daha iyisini yapmak için taklitçi bir etkinlikte bulunduğunu varsayan taklitçi bir anlayış söz konusudur.¹⁷⁰ Simmel, taklitle ek olarak, taklit ediminin sınıf ayrımı arzusundan ortaya çıktığını ve modanın sınıf bölünmesinin bir ürünü olduğunu ifade etmektedir. Simmel, modanın belirli bir sınıfı birleştirmek ve diğer sınıflardan ayırmak üzere iki tür işlevinin olduğunu savunmaktadır.¹⁷¹ Simmel’in de ifade ettiği üzere moda kendi içinde çelişkileri barındırmaktadır. Bu nedenle de modanın gelişimi toplumsal uyumu sağlama ve benzerlikler oluşturma yoluyla başlamış olsa da moda olgusunu asıl bütünleştiren parça değişim olgusudur. Ürünlerin ya da diğer bir adıyla metaların birbiri ardına sürekli olarak farklılaşması en açık biçimde moda olgusunda şekillenmektedir. Moda, bu nedenle kapitalist toplumlarda görülmektedir. Türkiye’nin ünlü kadın terzilerinden Canan Yaka, zaman içerisinde bir endüstri kolu haline gelen modayı “ağır bir sanayi”ye benzetmektedir.¹⁷² Sennett, modadan bir makine olarak söz etmektedir.

¹⁶⁹ Simmel, “Modern Kültürde Çatışma”, 114.

¹⁷⁰ Kawamura, “Moda-loji”, 43.

¹⁷¹ Simmel, “Modern Kültürde Çatışma”, 115.

¹⁷² Onur, “Moda Bulaşıcıdır”, 461.

XX. yüzyılda kendi kendini tüketen tutkuyla ilgili hiçbir tam doyurucu olmayan iki açıklama geliştirildi. Birisi, reklamcılık ve kitle iletişim araçlarının insanların arzularını şekillendirerek, sahip olduklarıyla tatmin olmamış hissetmelerini sağlamayı öğrendikleri anlamına gelen "moda makinesi" idi.¹⁷³ Bir diğer açıklama ise toplumun sürekli olarak yeni şeyler alması için dayanıksız şeyler üretildiğini savunan yaklaşımdır. Terzilerin ya da hazır olarak üretilen giysilerin eskiyerek hemen yok olması mümkün değildir. Bu süreçte ekonomik olarak satışın sürmesi sosyolojide önemli bir kavram olan 'planlı eskime' ile açıklanabilir. Planlı eskime; kapitalizmin başlangıç dönemlerinde ortaya atılmış önemli bir kavramdır. Planlı eskimeye göre, her insan eliyle üretilen ürünün bir kullanım süresi bulunmaktadır. Bu kullanım süresince o ürün eskir, eski işlevini yitirir ve kullanılamaz hale gelir.¹⁷⁴ Bir sanayi kolu olarak moda, kapitalizmin tüketim halkasını sürdürebilmek adına her sezon; yeni, çekici ve cazip şeyler üretmek zorundadır.

Cemil İpekçi Türk moda tasarımcısı ve terzisi olarak bilinmektedir. Kendisi günümüzün ünlü modacılarından birisidir. İpekçi, modanın toplumlar için işaretler sistemi olduğunu ifade etmektedir. İpekçi'ye göre giyinme, insanın ihtiyacından doğmuştur. Moda ise zamanla bu ihtiyacın üstüne eklenerek toplumların imzası haline gelmiştir.¹⁷⁵ Tasarımlarında doğu toplumlarının izlerini bulabildiğimiz İpekçi, modayı, 2003 yılında İstanbul Ticaret Odası'nın düzenlemiş olduğu seminerde, toplumlara komutlar veren güçlü bir sektör olarak tarif etmektedir.

*"Moda da öyle bir sektördür ki, insanlara emir verir. İşte giyinmekle beraber, maalesef hazır giyimle beraber böyle emirler başladı. Çünkü hazır giyimden evvel insanlar sipariş giyinirlerken, emirler yoktu. Orada tasarımcıyla birebirdiniz, sadece sizin neyi sevdiğiniz, nasıl hissettiğinizi, o tasarımcı hisseder veya terzi onu hisseder, ve size ona göre bir giysi uygulardı ve siz şahsiyetinizle giyinirdiniz, onun için de daha evvel giyinen insanların bir 50, 60 yıl evvel, hepsinin çok daha belirli kimlikleri ve kişilikleri vardı, beylerin de hanımların da, çünkü kendi tarzlarında giyinirlerdi, moda denilen trende uymadan."*¹⁷⁶

¹⁷³ Sennett, "Yeni Kapitalizmin Kültürü", 100.

¹⁷⁴ Esra Işık, Toplumsal Tabakalaşma ve Mobilite Ders Notları, 2017.

¹⁷⁵ Onur, "Moda Bulaşıcıdır", 317.

¹⁷⁶ İstanbul Ticaret Odası, "Örtünmeden Giyinmeye: Terzilik ve Modanın Dünü, Bugünü ve Yarını", Seminer, Cemil İpekçi, İstanbul: Mega Ajans, 2003, (19 Haziran 2003).

Giyim geçmiş yüzyıllarda insanların kamusal alandaki kimliklerini ifade eden önemli bir araçtır. Bunun yanında, sanayi kapitalizmine ve hazır giysilerin ortaya çıkışına kadar, giysiler genellikle kişinin en değerli mallarından sayılmıştır. Yoksul insanlar yeni giysilere ulaşamazken; genellikle onlara gelene kadar birçok defa el değiştiren giysileri kullanmışlardır. 20. yüzyılda her bütçeye uygun hazır giyimin yaygınlaşmasıyla, giysiler ekonomik değerlerini yavaş yavaş yitirmiş ve alt gelirli aileler açısından bütçelerine uygun aralıklarda ulaşılabilir hale gelmiştir.¹⁷⁷ Moda, toplumsal kısıtlamalardan kurtulmanın ve daha varlıklı biri gibi görünmenin imkânlarını sunar. Tam da bu haliyle toplumsal statüyü belirsizleştirmeye elverişlidir. Simmel'in "yukarıdan aşağıya" modeli ve Veblen'in taklit üzerinden açıkladıkları "klasik moda" modeli, 1960'lardan bu yana yerini "tepeye damlama teorisine (trickle-up theory)"¹⁷⁸ bırakmıştır. Tepeye damlama teorisine göre, yeni tarzlar alt statü gruplarında ortaya çıkar ve daha sonra üst statü grupları tarafından benimsenir. Sokak modası ilk önce anti-moda akımları olarak ortaya çıkmıştır, ancak ironik bir biçimde moda olarak alkışlanmıştır.¹⁷⁹ Moda, Simmel'in diyalektik düşüncesini açıkladığı güçlü bir metafordur. Modaya uymayan bireyler, modaya uyan diğer bireyleri "öykünmeciler" olarak görmektedirler. Buna göre modaya uymayı reddeden bireyler, tıpkı diğerleri gibi bireyselliklerini kaybedecekleri endişesiyle modaya karşı anti-moda akımları oluşturmaktadırlar. Simmel, modaya karşı oluşturulan bu eğilimlerin öyle ya da böyle, modanın temsili olduğunu ifade etmektedir.¹⁸⁰

Kapitalizm ve yeni kapitalizm sonrası toplum yapısının değişmeye başlaması ve teknolojinin ilerlemesi ile birlikte moda bilgisi, çeşitli kaynaklardan sosyal medya aracılığıyla şaşırtıcı bir hızda yayılmıştır. Özellikle günümüzde moda unsuru giysilerin yayılmasında üretici ve tüketici arasında bir fark bulunmamaktadır. Tüketiciler ve müşteriler moda unsurlarının üretim ve dağıtım kısımlarında aktif olarak yer almaya başlamıştır. Bunun yanında 1960'lara kadar modanın başkenti

¹⁷⁷ Crane, "Moda ve Gündemleri", 11-17, 92.

¹⁷⁸ Kawamura, "Moda-loji", 160.

¹⁷⁹ Crane, "Moda ve Gündemleri", 43.

¹⁸⁰ Ritzer ve Stepnisky, "Sosyoloji Kuramları", 163.

büyük ölçüde Paris'ti. Ancak üretim ve tüketimi birbirinden ayırmak giderek zorlaşmıştır. Bugün herhangi giyim ürününün dünyanın herhangi bir yerinde modaya dönüşme olasılığı bulunmaktadır.¹⁸¹ Sınıf modasının yerini 'tüketici modası' almıştır. Buna göre, tüketici modası toplumsal seçkinlerin beğenilerine yönelmek yerine, toplumun tüm katmanlarındaki toplumsal grupların beğenilerini ve ilgilerini içine almaktadır. Her müşterinin siparişine göre hazırlanan "haute couture", özel dikim anlamına gelmektedir. Geçmişte tek bir moda tarzı haute couture'un yerini her biri kendi içinde farklı türlere ayrılan üç temel moda tarzı kategorisi almıştır: Lüks moda tasarımı, endüstriyel moda ve sokak tarzları. Her kategori kendi içinde pazarını, alıcısını ve en önemlisi üreticileri olarak; moda tasarımcılarını ya da terzilerini bulundurmaktadır.

2.2. Dijital Çağda Terziliği Dönüştüren Olgular

Yeni döneme çağrışı ifade eden "dijital sosyoloji" ifadesi, günümüz toplumsal yapısı ve değişimi açıklama noktasında sosyolojinin önemli bir alt dalını tanımlamaktadır. Dijital sosyoloji, ilk olarak ikinci nesil internet hizmetlerini (Web 2.0) ifade etme anlamında Jonathan R. Wynn'ın "Digital Sociology: Emergent Technologies in the Field and the Classroom" adlı makalesinde kullanılmıştır.¹⁸² Sanayi devrimi sonrası popülerlik kazanan "endüstri toplumu", "kapitalist toplum" gibi ifadeler; 1960 sonrası dönemi ifade etmek noktasında eksik kalmaktadır. Bu minvalde özellikle 1970'li yıllardan itibaren; "modernlik-sonrası çağ", "post-endüstriyel toplum", "bilgi toplumu", "kapitalizm-sonrası toplum", "teknokratik çağ" ve "enformasyon toplumu" vb. kavramlar yeni toplumu tanımlamayı amaçlamaktadır. 2000'li yıllardan sonra gittikçe yükselen teknolojik dönüşümler ise yeni dönemi tanımlamak için yeni ifadeler üretmektedir; "sanal toplum", "dijital ekonomi", "enformasyon ekonomisi" ve "yeni ekonomi" vb.¹⁸³ Yeni kapitalist toplumu oluşturan, enformasyon temelli teknoloji devrimidir. Manuel Castells,

¹⁸¹ Kawamura, "Moda-loji", 160-167.

¹⁸² Mustafa Berkay Aydın, "Dijital Sosyoloji Üzerine Notlar", *Dijital Sosyoloji Çalışmaları*, ed. Aslıhan Zinderen, (Ankara: Nobel Yayın, 2021), 1.

¹⁸³ Bozkurt, "Endüstriyel & Post-Endüstriyel Dönüşüm," 20-21.

1996'da ilk basımı yayınlanan 'Ağ Toplumu' kitabında yeni kapitalist toplumu, küresel ağlarla dünyayı birleştirebilen "network society" şeklinde ifade etmektedir. *Enformasyon teknolojisi devrimi, 1980'lerden itibaren kapitalist sistemin temel bir yeniden yapılanma sürecinin uygulanmasında araçsal öneme sahip oldu.*¹⁸⁴ Klaus Schwab'ın henüz emekleme aşamasında gördüğü dijital dönüşüm süreci, kapsamı ve karmaşıklığı bakımından insanlığın daha önce yaşadıklarından farklıdır.

*"İlk sanayi devrimi yaklaşık olarak 1760'tan 1840 dolaylarına kadar sürdü. Devrim demiryollarının inşası ve buhar makinesinin devreye girmesiyle mekanik üretime öncülük etti. 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarında ivme kazanan ikinci sanayi devrimi elektriğin ve montaj hattının sağladığı destekle seri üretimi mümkün kıldı. Üçüncü sanayi devrimi 1960'larda başladı. Yarıiletkenlerin, ana bilgisayarların (1960'lar), kişisel bilgisayarların (1970'ler, 1980'ler) ve internetin (1990'lar) katalizörlüğünde geliştiği için genellikle bilgisayar devrimi ya da dijital devrim olarak adlandırıldı."*¹⁸⁵

Castells'e göre dijital devrim; teknolojik açıdan, örgütlenme biçimi ve kurumsal yapılanma bakımından yeni tür bir kapitalizmdir. Dijital devrimini ortaya çıkartan teknolojiler, bilgi temellidir ve küreseldir. Bilgi, insanî etkinliklerin ayrılmaz bir parçası olarak bireysel ve kolektif varoluşun bütün süreçleriyle ilişkilidir. Bilgi teknolojilerinin kullanıldığı bir sistem ya da ilişkiler kümesi, ağ örgütlenmesine dayanmaktadır. Bilgi teknolojisinin meydana getirdiği dijital süreç esnekliği temel almaktadır.¹⁸⁶

Dijital dönemle birlikte tüm sektörleri etkileyen derin değişimlere tanıklık edilmektedir. Yerleşik kuruluşları bozan yeni iş modelleri ortaya çıkmaktadır. Buna göre; üretim, tüketim, ulaşım ve sevkiyat sistemleri yeniden şekillenmektedir. Yaşadığımız dönemi diğer dönemlerden farklı kılan ise teknolojilerin iç içe geçip

¹⁸⁴ Manuel Castells, *Ağ Toplununun Yükselişi*, çev. Ebru Kılıç, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005), 16.

¹⁸⁵ Klaus Schwab, *Dördüncü Sanayi Devrimi*, çev. Zülfü Dicleli, (İstanbul: Optimist Yayınları, 2018), 16.

¹⁸⁶ Castells, "Ağ Toplununun Yükselişi", 89-96.

kaynaşması; fiziksel, dijital ve biyolojik alanlarda etkileşimidir.¹⁸⁷ Richard Sennett dijital dönemi yeni kapitalizm olarak adlandırmaktadır. Toplumsal sınıf açısından en alt basamaktaki bir meslek grubu bile yeni kapitalist toplum sürecine dek ne zaman emekli olacağını, ne kadar para alacağını ve kendisinin yazgısını tahmin edebilir. Bu tahmin ona güven sağlamaktadır. Yeni kapitalist kültürün hâkim olduğu toplumsal hayatta, koşullara mükemmel biçimde uyum sağlayabilen bireyler dahi kendi yaşamları üzerindeki kontrolü yitirdiği korkusuna sık sık kapılmaktadırlar ve gelecek kaygıları bütün çalışma yaşamlarına sinmiştir. İyi bir işin nitelikleri ve iyi bir karakterin nitelikleri arasındaki uyum kaybolmuştur. Geleneksel toplumlarda dini ve kültürel yaşam aile içinde ve iş yaşamında; sorumluluğu, güvenilirliği, bağlılığı ve hayatta bir hedef sahibi olmayı vurgulamaktadır. Fakat bütün bunlar uzun vadeli erdemleri ifade etmektedir. Yeni kapitalizmin kültüründe ise uzun vadeye yer yoktur. Geleneksel kariyerler kaybolmaktadır. Bireylerin hayat boyu becerilerini değiştirmeden ilerlemesi mümkün görünmemektedir.¹⁸⁸

Modern dönem teorisyenleri açısından yeni kapitalizmin insanın üretkenliği üzerindeki etkisi tartışılmaktadır. Bir tarafta dijital devrimin kritik katkılarının çoktan gerçekleşmiş ve üretkenlik üzerindeki etkisinin neredeyse sona ermiş olduğunu öne süren tekno-karamsarlar yer almaktadır. Diğer taraftan teknoloji ve inovasyonun bir kırılma noktasında bulunduğunu ve kısa bir süre içinde üretkenlik ve ekonomik büyümede yeni bir yükseliş dalgasını başlatacağını öne süren tekno-iyimserler bulunmaktadır.¹⁸⁹

Zanaatkâr açısından kapitalizmin, yeni kapitalist toplumdan temel farklılıklarından birisi çalışma süreçlerinde ortaya çıkmaktadır. Bugün tek bir yeteneği geliştirmek yerine çeşitli becerilere aynı anda sahip olacak şekilde konumlanmak anlamlı hale gelmektedir. Projelerin ve görevlerin ardı ardına dizilmesi de zanaatkârın bir

¹⁸⁷ Schwab, "Dördüncü Sanayi Devrimi", 9-17.

¹⁸⁸ Sennett, "Karakter Aşınması", 14-26.

¹⁸⁹ Schwab, "Dördüncü Sanayi Devrimi", 38.

şeyi sırf güzel olduğu için yapması şeklindeki inancını köreltmektedir.¹⁹⁰ Sennett, bugün zanaatkârlığın şimdi örgütlenmekte olduğu üç sıkıntıdan söz etmektedir. Bunlardan ilki onları daha iyi çalışmalarını konusunda teşvik eden kuruluşlarda ortaya çıkmaktadır. Bir diğeri becerinin geliştirilmesi sürecinde oluşmaktadır. Modern dönemde beceri ile aniden gelen ilham karşı karşıya gelmektedir. Beceri gelişimi ancak tekrarlanmanın nasıl düzenleneceğiyle ilişkilidir. Tekrarlama ve sürekli olarak geliştirerek uygulama, zanaatkâr yaklaşımıdır. *Her zanaatkarın içinde yer alan mükemmeliyetçiye göre, her mükemmel olmayan bir kusurdur: iş bitiriciye göre de mükemmel yapma konusundaki takıntı, hata yapmanın bir reçetesi gibi görünür.*¹⁹¹ Modern teknoloji, kendisini kullananları tekrara dayanan, somut ve elle yapılan bir eğitimden yoksun bıraktığında bunun sonucu zihinsel tahribattır. Bunun sonucu teknolojinin elle çizime dayalı bir öğrenmeyi ortadan kaldıracak şekilde kullanıldığı zaman belirgin şekilde kendini dayatmasıdır. Sonuncu sıkıntı ise kalite ölçümleri arasında farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Modern dönemin çalışma ve iyi iş yapmak konusunda iki temel çözümü bulunmaktadır: topluluk uğruna çalışmaya dönük ahlaki gereklilik ve rekabet. Her iki çözüm de zanaatkarın kalite yönünden sahip olduğu tutkuya katkıda bulunmaz ve sıkıntılara yol açmaktadır.¹⁹²

Dijital dünyayı şekillendiren teknoloji, üzerinde herhangi bir kontrolümüz olmayan dışsal bir kuvvet değildir. Dijitalleşme otomasyon demektir. Temelde insan eliyle yapılan şeyler üzerinde yükselen kültür, sürekli olarak kendine zarar vermeyi göze almaktadır. Yeni kapitalizmin kültürü insan eliyle üretilen makinenin sonunda insan emeğini tehdit eden sürece evrilmesini içermektedir. Teknolojinin körüklediği bozulma ve otomasyon emeği sermayeyle ikame edip işçileri işsiz kalmaya ya da becerilerini başka yerde değerlendirmeye zorladıkça yıkıcı bir etki ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte bu yıkıcı etkiye iyimser bir etki eşlik etmektedir. Yeni ürün ve hizmetlere olan talep artarak yeni mesleklerin, işlerin,

¹⁹⁰ Sennett, "Zanaatkâr", 333.

¹⁹¹ Sennett, "Zanaatkâr", 54-64.

¹⁹² Sennett, "Zanaatkâr", 42, 72.

hatta sektörlerin ortaya çıkmasını beraberinde getirmektedir.¹⁹³ Tasarımcı terzilik bu mesleklerden birisidir. Ismarlama kültürünü, özel günlerde özel dikim alanı olarak sürdürebilen süslü moda haline getiren bu yeni terzilik biçimi, sosyal medyada tüketiciler açısından ilgi uyandırmaktadır.

2.2.1. Yeni Kapitalizmin Kültürü

Kapitalist dönemin sosyoloğu Karl Marx, Komünist Manifesto’da modern toplumu, “Katı olan ne varsa buharlaşıyor” şeklinde ifade etmiştir.¹⁹⁴ Sennett’e göre Marx’tan bu yana kapitalizmin tek değişmezi istikrarsızlık olmuştur denilebilir. Dijital devrim çok daha büyük ekonomik eşitsizlik ve çok daha fazla toplumsal istikrarsızlık ortaya çıkartmıştır. Ortaya çıkan istikrarsız ve parçanmış toplumda insanların başarıya ulaşmaları önünde üç engel vardır. İlk engel zamanla ilgilidir. İnsanlar görevden göreve, işten işe, bir yerden başka bir yere göç ederken kısa süreli ilişkileri ve kendilerini yönetmekte zorlanmaktadır. İkinci engel, yetenekle ilgilidir. Sennett, teknoloji ve bilim söz konusu olduğunda, işçilerin ortalama olarak her sekiz ve on iki yılda bir yeniden eğitilmeleri gerektiğini ifade etmektedir. Zanaatçılık ideali, “tek bir şeyi gerçekten iyi yapmayı” hedeflemektedir. Yeni kapitalizmin kültüründe zanaatçılığın yerine geçmiş başarıyı değil potansiyel kabiliyeti öven bir meritokrasi fikri gelişmektedir. Buna göre üçüncü engel ise bunun devamı olarak ortaya çıkmakta ve çalışanın koltuğunu garanti altına almasının bir imkânı bulunmamaktadır.¹⁹⁵

Erken kapitalizmin oluşturmuş olduğu bürokratik örgütlenme rutin alışkanlıkları içermekteydi. Yeni kapitalizmin oluşturmuş olduğu esnek iş hayatı ise düşük kurumsal sadakati, işçiler arasında enformel güvenin azalmasını ve kurumsal bilginin zayıflamasını beraberinde getirmektedir. İşini kaybetmemek ve

¹⁹³ Schwab, “Dördüncü Sanayi Devrimi”, s. 45.

¹⁹⁴ Karl Marx ve Friedrich Engels, *Komünist Parti Manifestosu*, çev. Sinan Jabban, (İstanbul: Patikakitap, 2013), 36.

¹⁹⁵ Sennett, “Yeni Kapitalizmin Kültürü”, 11.

makinenin gerisinde kalmamak için sürekli yeni beceriler öğrenmek zorunda kalan birey, yeni bir benlik ortaya çıkartmaktadır.¹⁹⁶ Bugün, çalışma hayatındaki bağımlılık, giderek, kötü bir kelime olmaktadır. Ahlaki sorumluluk ise bağımlılığa karşı açılan bu kutsal savaşın ilk kurbanıdır.¹⁹⁷

Kişinin bir mesleğinin olması ve çalışması, kişinin toplumsal statüsünü ve öz saygısını belirleyen ana faktör olarak kabul edilmektedir. Zygmunt Bauman, sistem tarafından çalışmanın ve üretmenin başlı başına bir değer olarak sunulduğu projeyi çalışma etiği olarak ifade etmiştir. Çalışma etiği, kapitalist toplum öncesi çalışma davranışlarını yeniden canlandırmak adına bir teşebbüsü içermektedir. *Ahlaki cihad, samimi, fedakâr zanaatkârlık taahhüdünü ve bir zamanlar ustaya, kendisi kendi işinin kontrolü altında iken doğal olarak gelen "son model" görev performansını işveren kontrollü disiplin koşullarındaki fabrika içinde canlandırmayı amaçladı.*¹⁹⁸ Bu amaç erken kapitalist toplumunda işçileri harekete geçirerek üretimi maksimize etmeyi başarmıştır. Yeni kapitalist dönem tüm çalışanları kuşatan etiği artık geçersiz kılmaktadır. Bunun temel nedeni ise makinelerin insan emeğine olan ihtiyacı gittikçe değersizleştirmesinden kaynaklanmaktadır. Bu durum zanaatkâr ve işçilerde işe yaramazlık kabusunu ortaya çıkartmaktadır. *Potansiyel kabiliyetle ilgili yargılar, başarıyla ilgili yargılardan daha kişisel bir niteliğe sahiptir. Bir başarı, toplumsal ve ekonomik koşulları, talihi ve şansı, benlikle birleştirir. "Sende potansiyel yok" demek, "beceremedin" demekten çok daha kahredicidir. Potansiyel kabiliyet arayışı dar odaklıdır.*¹⁹⁹

Esnek kapitalizm sürecinde işçinin 'İşe yaramazlık kabusu'nu meydana getiren nedenlerden biri de otomasyondur. Zanaatçılığın bir tanımı da; bir şeyi kendisi için iyi yapmaktır. Zanaatkâr, bir şeyi iyi yapmak için uzun süren bir deneyim sürecine ihtiyaç duymaktadır. Otomasyon, deneyime kayıtsız kalmaktadır.

¹⁹⁶ Sennett, "Yeni Kapitalizmin Kültürü", 38-50.

¹⁹⁷ Bauman, "Çalışma, Tüketici ve Yeni Yoksullar", 119.

¹⁹⁸ Bauman, "Çalışma, Tüketici ve Yeni Yoksullar", 15-16.

¹⁹⁹ Sennett, "Yeni Kapitalizmin Kültürü", 90.

Ortaçağ loncalarına bakıldığında ustası gibi çırak da bir şeyi o şeyin kendisi için iyi yapmayı amaçlayabilirdi. Ancak şimdi, zanaatçılıktan meritokrasiye giden yolda, yetenek yeni bir toplumsal eşitsizlik doğurmaktadır.²⁰⁰ Meritokrasi, liyakati temel alan bir anlayışla kabiliyeti vurgulamaktadır. Görüşmecilerimizden M.S. ye göre terzilik yetenek gerektirmektedir. *Yetenek yok ya. Çok uğraştım, çok vakit harcadım, para harcadım ama yetenekli değil. Bu yetenekle ilgili. Terzilik öyle bildiğin paça yapacak hani paçayla ilgili bir şey değil yani. Herkes paça yapıyor ama işte. Biraz değil baya bir yetenek lazım. (Terzi M.S.)* İnsanlar doğuştan sahip olmadıkları yetenekler için bir süre çalışıp öğrenebilirler. Ancak modern kültürün bunun için beklemeye sabrı yoktur.

Esnek kapitalizm sürecinde toplumsal eşitsizliğe neden olan bir diğer unsur; insanlar, ülkeler ve bölgelerin teknolojinin gücüne ulaşmalarında ortaya çıkmaktadır. İnsanlar ilk olarak teknolojiye ulaşmakta sıkıntı çekmektedirler. İkinci olarak yaş ve eğitim durumuna bağlı değişkenlerle interneti kullanma kabiliyetine sahip değildirler.²⁰¹ Katılımcıların tamamı sosyal medya uygulamalarını kullanmaktadır. Ancak uygulamalar üzerinden zanaatlarını tanıtmaya ve ürünlerini pazarlama gibi teknolojilerden eşit ölçüde haberdar olmamaktadırlar. Bununla birlikte söz konusu dikme faaliyeti olduğunda, terzilikte hazır giyim endüstrisi ile aynı tip makineler kullanılmaktadır. Terzilerin yine tamamına yakını hazır giyim sanayisinde kullanılan sanayi tipi makinelerin yarım otomatik olanını kullanmaktadır. Hazır giyim ve terzi usulü özel dikimin ayrıştığı nokta, biçme aşamasında ortaya çıkmaktadır. Hazır giyim, standart ölçüler ile çoklu bir şekilde biçilme işlemini sağlayan özel kesme makineleri geliştirilmiştir. Terziler ise halen eski usul makas kullanmaktadır. Kâğıt ve parşömenden edinilen kalıp ölçülerinin çıkartılması, dijital uygulamalara taşınırken; yeni teknoloji kalıp programlarının bilgisi, moda tasarım programlarında verilen dersler aracılığıyla öğrenilmektedir. Uludağ Üniversitesi Doktor Öğretim Üyesi Şükran Çakmak, giyim sektöründe

²⁰⁰ Sennett, "Yeni Kapitalizmin Kültürü", 77-80.

²⁰¹ Castells, "Ağ Toplumunun Yükselişi", 43.

teknolojinin getirmiş olduğu sistem ve uygulamaların önemli olduğuna işaret etmektedir.

“Bilgisayarlı kalıp sistemleri çok önemli zaten, yani hızlandırıyor bir kere işleri, kolaylaştırıyor. Sektörün vazgeçilmezi şu an. Elde kalıp evet bilmek zorundasınız, herkes zorunda. Tüm modelistler elde kalıp bilmeden bilgisayarda kalıbı zaten yapamaz ama bilgisayarlı kalıp dediğim gibi hızlandırma, kolaylaştırma, süreyi azaltma o bağlamda çok önemli. Bir kalıbı elde çizdiğinizde onu atıyorum dünyanın başka bir yerindeki kişiye göndermeniz çok zor. Zaman alıcı, maliyetli vesaire ama aynı sistemi kullanan ülkeler arasında bile gönderim yapılabilir, aynı kalıp taşınabilir vs. Çok hızlı ve kolay iletişim sağlanabilir. Atıyorum bina mesela kesim yapılan yer fabrikalarda, işletmelerde diyelim ayrı binada, kalıp ayrı binada ya da ayrı bir şehirde ama iletişim sağlanabilir sistemler arasında. Bilgisayarlı kalıp sistemiyle işte plotter kesici sistemler eş anda çalışabilir.” (Dr. Öğr. Üyesi Şükran Çakmak)

Hazır giyim sektörü ve hazır giyim sektöründe çalışan tasarımcılar, dijitalleşen sistem ve uygulamalar ile giysi üretme işlemini kolaylaştırmaktadır. Terzilik bilgisini, modern eğitim sisteminin dışında, geleneksel yöntemlerle öğrenen terziler “alaylı” olarak adlandırılmaktadır. Alaylı zanaatkârlar, giysi dikme işlemini kolaylaştıracak ve sürekli olarak güncellenen bu tip programların bilgisinden yoksundur. Katılımcılardan SK, giyim üretiminde kullanılan yeni teknolojilerin işçilik ve kalite yönünden yeterli olmadığını ifade etmektedir.

“Teknoloji hayatı kolaylaştırıyor ama meslek olarak da işçiliği bitiriyor. İşçilik kalite, zaten eski kalite yok, işçilik kalitesi yok. Mesela bir ceket eskiden dikerdin full neredeyse el işçiliği, full el işçiliği idi. Yani onun neredeyse makineyi sadece ana dikişleri tutturmak içindi; yan dikişler, kol dikişlerini. Öbürü ne işçilik varsa hep el emeği idi. Şimdi tam tersine şey oldu, fabrikasyon. Onun makinası da var. Yani atıyorum bizim elçiliği yaptığımız tüm makineler var ama o eski şey yok, işçilik yok. Belki estetik daha güzel gösteriyordur. Çünkü hepsi milim milim aynı gidiyor ama işçilik aynı değil.” (Terzi SK)

2.2.2. Dijital Çağda İşbirliği

İşbirliğini bir zanaat olarak inceleyen Sennett'e göre işbirliği; güçlükler, anlaşmazlıklar ve çoğunlukla yıkıcı sonuçları olan bir zanaattır. Nasıl birlikte yaşayacağımızı öğrendiğimiz işbirliği, insan gelişiminin temelidir. İşbirliği adalet, bağlılık ve dayanışma ortamı oluşturarak üretkenliği sağlamaktadır. Zanaatkârın atölyesi ise ilkçağlardan beri sürdürülebilir işbirliğinin mekanı olmuştur.²⁰² Zanaatkâr atölyesinde usta ve çırağın işbirliği, ustanın otoritesini meşrulaştırmıştır.

Zanaatkâr ustasının otoritesinin büyük bir kısmı başkalarının göremediklerini görmesinden, bilemediklerini bilmesinden gelmektedir. Zanaatkâr bu görme ve bilme yetisine rutin ve tekrarın iç içe geçtiği bir gelişme süreci içinde hâkim olmaktadır. Bunun için gereken zaman, açık piyasa ekonomisi söz konusu olduğunda mümkün gözükmemektedir. Artan serbest piyasa koşulları, ustanın otoritesinin süre sınırını kısaltmaktaydı. *Usta öldüğü anda, onun çalışmasının tamamında bir araya getirdiği bütün ipuçlarını, hamleleri ve öngörülerini yeniden oluşturmak mümkün değildir: çünkü artık sözle dile getirilmemiş olanı ona tekrar sormanın bir yolu kalmamıştır.*²⁰³ Katılımcılardan İÜ, yanında, kendisinden sonra gelecek kimseyi yetiştirmek istemiyordu. Çünkü kendisine ne yarar sağlayacağını düşünmekteydi. Bunun için gereken zamanını "israf" olarak nitelendirmekteydi.

"Sürekli sen yetiştiriyorsun, tam sana faydası olduğu zaman bırakıp gidiyor. O da var. O yüzden fazla alıp da elemanla uğraşacağıma az alayım. Çünkü benim kimseye öğretecek vaktim yok. Hocalık yapacak vaktim yok, onunla uğraşırken kendi işim aksıyor burada. Ona gösterirken ben daha fazlasını yaparım bitiririm işimi."
(Tasarımcı Terzi İ.Ü.)

²⁰² Sennett, "Beraber", 10, 81-82.

²⁰³ Sennett, "Zanaatkâr", 105.

Yeni kapitalist toplum, kısa vadeli işler ve yüzeysel ilişkiler etrafında işbirliğini vasıfsızlaştırmaktadır. Doğu toplumlarında Ahilik ahlakı ve Batı'da buna benzer dinsel ritüeller, zanaatkâr gruplarını loncalar etrafında örgütlemekteydi. Ustanın otoritesinin eklemelenmesiyle yükselen ve küçük bir topluluk içinde etkili olan bu bağlar, giderek toplumsallığı da güçlendirmiştir. Modern zamanlara yaklaştıkça çırağların uzmanlaşmış bilgi karşısındaki merakları giderek daha az değer taşımıştır. Bugün zanaatkârlar kendilerini daha büyük bir topluluğa ve aslında meslektaşlarına bağlayacak sınırlı ritüele sahiptir.²⁰⁴ Ritüeller sosyal bir varlık olan insanları bir araya getiren törenlerdir. Yeni kapitalizmin bireysel dünyasında zanaatkârı bu yalnızlıktan kurtaracak etkinliklere ihtiyacı vardır.

*"Bunların sadece yetenek ve becerilerle ilgili olmadığını unutmamalıyız. Teknoloji insanların çoğunun arzu ettiği gibi daha büyük verimlilikleri mümkün kılıyor, ama insanlar gene de sadece bir sürecin parçası olmakla kalmadıklarını, kendilerinden daha büyük bir şeyin parçası olduklarını hissetmek istiyorlar."*²⁰⁵

Modern dönemde üretilen ürün, zanaatkârın gelişimi gözden çıkarılarak tamamlanmaktadır.²⁰⁶ İnsan emeğinin üretimde gittikçe önemsiz ve küçük bir işlem haline gelmesi aynı zamanda ürün ve hizmet türlerinde alıcılarla satıcıları buluşturan sosyal ağları gündeme getirmektedir. Üreticiler kendi dijital pazarlarında çok daha az etkili olmaktadır. Diğer yandan tüketiciler yüksek değer, daha çok rahatlık ve daha düşük maliyetler elde etmektedir. Fakat değer ve gücün çok az sayıda elde yoğunlaşması toplumsal riskleri taşımaktadır. Schwab, açıklık ve işbirlikçi inovasyon için olanaklar yaratarak dijital platformların yarar ve risklerini dengelemenin yollarını bulmamız gerektiğini ifade etmektedir.²⁰⁷ Bunun yanında oluşan platformlar üretici ve tüketici arasında kısa ama birçok insana ulaşabilme imkanını sağlamaktadır. Katılımcılardan FÇ, edindiği müşteri kitlesini sosyal medya ile ilişkilendirmektedir. *Ben tamamen sosyal medyaya bağlıyorum*

²⁰⁴ Sennett, "Zanaatkâr", 309.

²⁰⁵ Schwab, "Dördüncü Sanayi Devrimi", 59.

²⁰⁶ Simmel, "Modern Kültürde Çatışma", 34.

²⁰⁷ Schwab, "Dördüncü Sanayi Devrimi", 22.

zaten. İşimi ben iyi yapıyorum. Sosyal medyada da kendimi duyurduğum için bu sefer müşteri kitlesi de çok oluyor tabii. %90 sosyal medya. (Tasarımcı Terzi FÇ)

2.2.3. Yeni Kapitalizmin Kültürüne Karşı Zanaatçılık

Bir şeyi kendisi için iyi yapma, zanaatkârın arzusudur. Bu arzu modern kültürde yitip giden bir durumu akla getirmemelidir. Bu minvalde zanaatçılık, yeni kapitalizmin kültürüne karşı koyabilecek bir değerdir. Zanaatçılık, yeni kültürün idealleştirilen bireylerinde eksik olan bağlılık gibi bir değere sahiptir. Menfaat gözetmeyen bağlılık insanları duygusal olarak kuvvetlendirebilmektedir. Bununla birlikte bağlılık, yeni kültürün kabiliyet reçetesinde de eşit derecede sakıncalı bir ilaçtır.²⁰⁸

Zanaatkâr, teknolojik gelişmeler karşısında üç temel sorunla yüz yüze gelmektedir: işverenler, kalifiye olmayan işçiler ve makineler. Yaşam kalitesinde daha yüksek bir artışı sağlayan ve bu kaliteyi gittikçe geliştiren makineler, tüm bunları daha iyi ürünlerle sağlamaktadır.²⁰⁹ Makinaların üretmiş oldukları tek tip ürünler müthiş bir refahı ve bu refahla gelen müsrifliği de beraberinde getirmektedir. Ruskin, buna karşı 1850'lerde Çalışan İnsanlar Koleji'nin kurulmasına katkı sağlayarak geçmişte olduğu gibi tek tük imal edilmiş ürünler üzerine düşünmeleri için mekânlar oluşturarak zanaatkârlığı yeniden canlandırmayı planlamaktaydı. *Ruskin'e göre "duraksama... yanılgılar" bakımından fırsatlara ihtiyaç duyan bütün insanlar açısından zanaatkâr, bir simge teşkil ediyordu; zanaatkâr makinenin "lambası" ile çalışmayı aşmak zorundaydı: "canlı bir alet" olmak yerine kendi kuşkuları içinde yer almalıydı.*²¹⁰

²⁰⁸ Sennett, "Yeni Kapitalizmin Kültürü", 135-137.

²⁰⁹ Sennett, "Zanaatkâr", 141.

²¹⁰ Sennett, "Zanaatkâr", 150.

Yeni kapitalizmin teknolojisi, çalışma süreçlerini ve işçileri, dolayısıyla istihdamı ve meslekî yapıyı yeniden tanımlamaktadır. İmalat sektöründe de hizmet sektöründe de çok sayıda iş, otomasyon yüzünden silinmektedir.²¹¹ Dijitalleşmenin meslekler açısından yetenek dönüşümüne bakıldığında bir iş insanı olan McKinsey ve şirketinin hazırladığı rapora göre mevcut teknolojiler, işlerin %50'sinin otomasyonla yapılmasına olanak sağlayacak niteliktedir.²¹² Terzilik ise bu mesleklerden birisidir. Dijital çağda terzilik, makineyle uyumlu bir çalışma ortamı sağlayabilmektedir. Giysinin biçme ve dikme sürecinde makine henüz terzinin yerini alabilecek bilgi ve işlem gücüne sahip değildir.

Dokunduğumuz her şeyi alete dönüştürmek insani bir ihtiyaçtır. Aleti üreten insandır ve ürettiği aleti geliştirmek onun doğasında vardır. Ancak insanın ürettiği makine ise ne kadar geliştirilirse geliştirilsin sınırlıdır. Bu nedenle insanın yerini alması pek mümkün değildir. Daniel Newman ve Olivier Blanchard, iyimser bir yaklaşım ileri sürmektedir. Makinaların üretilmesi ve geliştirilmesindeki amacın insanları işlerinden etmek olmadığını savunmaktadırlar. Buna göre amaç maliyeti azaltmak ve insanların konforunu arttırmaktır. Makinalar, sıkıcı ve ağır işleri ortadan kaldırırken, yenilikçi bir zekanın doğmasını tetikleyecektir. Mekanik ve akıllı araçlarla kurulan ortaklığın ortaya çıkartacağı faydaları düşündüğümüzde korkutucu yanlarının hafifleyeceğinden söz etmektedirler.²¹³ Fakat iş için kullanılan unvanlar yeni unvanlara dönüşebilir. Bu durumda bazı meslekler ortadan kaybolabilir ancak bu mesleklerin yerine yeni mesleklerin ortaya çıkacağını ileri sürmektedirler.

“Teknolojik gelişmeler her zaman meslekleri yok eder. Bunda yeni bir şey yok. Kendinize sormanız gereken soru şu: Atlı araba sürücüleri, baca temizleyicileri, yakıcılar, bıçak bileycileri ve kapıda satış yapanlar nasıl ayakta kaldılar? Basit: Yapmakta oldukları işlerden talep gören öteki işlere geçerek.”²¹⁴

²¹¹ Castells, “Ağ Toplumunun Yükselişi”, 337.

²¹² McKinsey & Company, İşimizin Geleceği, “Dijital Çağda Türkiye’nin Yetenek Dönüşümü”, 13.

²¹³ Daniel Newman ve Olivier Blanchard, *İnsan ve Makina Makinelerle Ortaklığımızın Geleceği*, çev. Fulya Kılınçarslan, (İstanbul Orenda Kitap, 2020), 14-28.

²¹⁴ Newman ve Blanchard, “İnsan ve Makina Makinelerle Ortaklığımızın Geleceği”, 119.

Tasarımcı terzilik tam bu noktada terzilik mesleğinin dönüşmüş olduğu yeni iş kolunu oluşturabilir. Fakat yeni biçiminde bütünüyle geleneksel ifadesinden ayrıldığını söyleyemeyiz. Ismarlama dikim, özel dikim anlamına gelmektedir ve bugün özel dikim tasarımcı terziler aracılığıyla sürdürülmektedir. Fakat tasarımcı terzilik gündelik giysiler için bir mesleği oluşturduğunda toplumdaki sınıfların tamamının uğrak noktası olması mümkün değildir. Bu nedenle özel dikim alanı toplumun geneline bakıldığında günümüzdeki gündelik giysilerden daha çok özel günler için çalışan tasarımcı terzileri gündeme getirmektedir. Bununla birlikte terziliğin gittikçe zanaatkâr anlamından farklı bir biçimde tadilatçılığa evrilmesi, mesleğin geleneksel dokusunu değiştirmektedir. Zanaatkâr bir terzi, giysi dikim aşamasının her aşamasında kendisi aktif olarak rol almakta ve giysinin kendisi için güzel yapılması üzerine kafa yormaktadır. Tadilatçı terziler ise giysinin ortaya çıkması için gereken aşamaların tümünün bilgisine ihtiyaç duymamaktadır. Dikiş makinası yardımıyla kolaylaşan giysi dikme işlemi, tadilatçı terziliği temel düzeyde bıçki dikiş bilgisi olan kişilerin de yapabileceği bir iş haline getirmiştir. Bunun yanında dijital dünyanın teknolojik imkanları, çeşitli bıçki dikiş kursları ve online eğitim ile bilgiye ulaşma kolaylığı; zanaatkâr kültürünün, terziler için gerektirdiği süreçlerden farklılaşmaktadır.

3. DİJİTAL ÇAĞDA TERZİLİĞİN YENİ GÖRÜNÜMÜ ÜZERİNE BURSA'DA BİR ALAN ARAŞTIRMASI

3.1. Araştırmanın Bulguları ve Yorumları

Bu saha araştırması, Bursa'da, 2023 Ocak-Mart ayları arasında 1'i moda tasarımcısı, 20'si terzi, toplam 21 kişiyle görüşülerek yapılmıştır. Yapılan mülakatlara göre katılımcıların demografik bilgileri aşağıdaki tablolarda belirtilmiştir.

Tablo 1: Terzilerin Cinsiyet ve Yaş Aralığı

Katılımcılar	Cinsiyet	Yaş Aralığı	Kişi sayısı
YA	Kadın	20-30 yaş	1
ÜÖ, MAK	Erkek	20-30 yaş	2
NK	Kadın	31-40 yaş	1
ÜU	Erkek	31-40 yaş	1
MA, FÇ, MK, ŞB, HA,	Kadın	41-50 yaş	5
SK, MS	Erkek	41-50 yaş	2
İÜ, SU	Kadın	51- Üstü	2
DD, KK, NCF, BA, AE, AV, HG	Erkek	51- Üstü	7
Toplam			9 Kadın- 12 Erkek

Tablo 1’de belirtilen mevcut katılımcıların yanında Bursa Kumaş Konfeksiyoncular ve Terziler Odası başkanı, başkan yardımcısı ve yöneticileriyle de görüş alışverişi yapılmıştır. Araştırma süresinde okulumuz, Uludağ Üniversitesi Tasarım Bölümü Başkan Yardımcısı ve Moda Tasarım Programı Başkanı Dr. Öğr. Üyesi Şükran Çakmak’ın ilgili görüş ve fikirlerine başvurulmuştur. Buna ek olarak Usta Terzi ÜU ile yapılan görüşme esnasında, o sırada görüşmenin yapıldığı terzi dükkanında bulunan usta terzilerin de (ÜU’nün babası MÜ ve kardeşi SÜ) eşlik ettiği bir grup görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Yine benzer bir şekilde katılımcılardan Terzi MAK, babası EA’nın terzi dükkanında çalışmaktadır. Terzi MAK ile yapılan görüşmede babası konuya dair bilgilerini aktarmıştır. X Haute Coute adlı giyim markasının atölyesinde terzi olarak çalışan AE’nin çalışma arkadaşlarından ŞT, görüşmeye dahil olarak fikirlerini belirtmiştir. Katılımcılardan AE, “konfeksiyonun butiği, terzinin de gelişmiş” olarak tanımladığı iş yerinin mantığını açıklamıştır.

“Bunlar yetişmiş ustalar. Burda kesimi ben yapıyorum, usta da özel dikimler için metotla kesim yapıyor. Biz mesela ufak bir butik var İstanbul’da, butiğe iş yapıyoruz. Böyle seri kesimleri ben kesiyorum. Ondan sonra işte, arkadaşlar şeyde dikiyorlar. Burası atölye. Bizim esas mağazası Çamlıca’da. Orada showroom’u var, müşteri oraya geliyor ama %50’si oraya geliyor, %50’sinin müşterinin ayağına gidiyor patron. Burası sadece şey, atölye. Üretim atölyesi.” (Usta Terzi AE)

Tablo 2: Terzilerin Eğitim Durumu

Katılımcılar	Eğitim Durumu	Kişi Sayısı
DD, KK, FÇ, İÜ, SK, MK, HA, MA, HG	İlkokul	9
BA, MS	Ortaokul	2
NCF, ÜU, SU, MAK, AV	Lise	5
YA, NK, AE, ŞB, ÜÖ,	Ön Lisans/ Lisans	5
Toplam		21

Katılımcılardan ÜÜ, terzilik mesleğini belgelendiren ve lise düzeyinde eğitim veren çıraklık okulundan mezun olmuştur. NK, Moda Tasarımı bölümünden Lisans eğitimini tamamlayarak Moda Tasarımcısı olmuş ve kendi markasını kurmuştur. YA, Kadın ve Giyim Programından, ÜÖ ise Moda Tasarımı Programından mezun olarak terzilik faaliyetlerini sürdürmektedirler. Çalışmanın katılımcıları ağırlıklı olarak, olasılığa dayanmayan bir biçimde, ilkökul mezunlarını kapsamıştır. *Ee ben 1966'da ilkokulu bitirdikten sonra benim diğer okumaya fırsat kalmadı ki. Hayat üniversitesinde okumaya devam ediyoruz. Bitiremedik orayı. (Usta Terzi HG)* Katılımcılardan Lisans mezunu ŞB, eğitim durumunun müşteri karşısında daha saygın bir ifadesinin olduğunu ifade etmiştir.

“Ya aslında müşteriler bilmiyorum insanına mı bakıyor? Eğitim, bazı insanımız gereksiz yere eğitim durumuna bakıyor gibi. Benim üniversite mezunu olmam bile değiştiriyor bakış onlara bana bakış açılarını. Mesela iş yerim varken daha farklıydı. Şimdi bodrum kata geliyor ya direk sanki böyle bazıları aşağılamak ister gibi geliyor. Yani üniversite mezunu olduğumu duyunca biraz duraklıyorlar. Aslında bana göre o kriter değil. Yani insan ahlakıyla, şeyli insansa, işini güzel yapıyorsa saygıyı hak ediyordur yani. Üniversite mezunu olup işini iyi yapmayan, saygıyı hak etmeyen de insanlar var sonuçta. Profesör oluyor, şey oluyor, adam olamıyor.” (Terzi ŞB)

Fakat katılımcı terzilerin müşteri profili ve eğitim durumları arasında bir paralellik söz konusu değildir. Örneğin ilkökul mezunu Usta Terzi HG, Usta Terzi DD, Tasarımcı Terzi FÇ ve Tasarımcı Terzi İÜ, toplumdaki üst gelir grubuna hitap eden fiyat listeleriyle çalışmaktadır.

Tablo 3: Terzilerin Mesleği ve Mesleki Faaliyetleri

Mesleği	Mesleki Faaliyet	Katılımcılar	Kişi Sayısı
Usta Terzi	İsmarlama	DD, KK, HG, AE	4
	İsmarlama ve Tadilat	NCF, BA, ÜÜ, AV	4
	Tadilat	SK	1

Tasarımcı Terzi	Özel Dikim (Abiye ve Gelinlik)	FÇ, İÜ, SU	3
Terzi	İsmarlama ve Tadilat	YA, MK, ŞB, HA	4
	Tadilat	MS, ÜÖ	2
	Tadilat ve Kuru Temizleme	MAK	1
	Satış, İsmarlama ve Tadilat	MA	1
Influencer Moda Tasarımcısı	Haute Couture ve Pret-a Porter	NK	1
Toplam			21

Bu çalışmada, 1 moda tasarımcısı, 9 usta terzi, 3 tasarımcı terzi ve 8 terzinin katıldığı toplamda 21 kişiyle derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Usta Terzilik olarak belirtilen unvan, Sennett'in ifade ettiği şekliyle, kişinin, üç kademeli hiyerarşiden²¹⁵ (çıraklık- kalfalık- ustalık) geçerek zanaatını en üst pozisyonda sürdürmesini ifade etmektedir. Kişiyi 'Moda Tasarımcısı' statüsünü kazandıran ise, 4 yıllık Moda Tasarım eğitimini tamamlamasını gerektirmektedir. Tasarımcı Terzi unvanı bu çalışmada mesleki faaliyetini özel dikim abiye ve gelinlik üzerinden devam ettiren terziler için kullanılmaktadır.

Araştırmamız bir meslek olarak terzilerin dijital çağdaki durumunu konu edinmektedir. Terzilik, bu nedenle daha önceki bölümlerden başlayarak tarihi bir seyir içinde okumayı gerektirmiştir. Saha araştırmamızda elde edilen bulguların aktarılmasında da tarihi gidişat önemsenmiştir. Bu minvalde terzilik mesleğinin

²¹⁵ Sennett, "Zanaatkâr", 80.

dünü “eti senin kemiği benim”, terzilik mesleğinin bugünü ve gelecekte terzilik üç ana başlık altında yorumlanmaktadır.

3.1.1. Terzilik Mesleğinin Dünü: “Eti Senin Kemiği Benim”

“Terzilik Mesleğinin Dünü” olarak ifade ettiğimiz dönem, geleneksel dönemdir. Geleneksel dönemde terzilik kültürü, ısmarlama ya da tüccar terzi denilen faaliyetle bilinmektedir. Bu başlık altında, hazır giyim sanayisinin henüz terziliği dönüştürmediği ve terzilik zanaatının henüz çeşitlenmediği dönemlerden söz edilmektedir. Terzilik geleneksel ifade biçimiyle; biçme ve dikme şeklinde iki aşamayı içermektedir. Biçme ve dikme bilgisi, bir meslek olarak icra edilmeden önce geleneksel iş bölümüne göre “kadın işi olarak” görülmekteydi. Toplumda bunu üst gelir grupları için bir meslek olarak sürdüren yabancı terzilerin göç etmesi ve modernleşme olgusunun toplumda mevcut politika haline gelmesi, toplumdaki terzi ihtiyacını ortaya çıkartmıştır. Geleneksel toplumlarda meslek sahibi olmak isteyen bireyler için zanaatkârlık son derece kıymetlidir. Zanaatkârlık sürekli olarak geliştirilen beceri üzerine kuruludur. Usta bir terzinin ortaya çıkması için gereken süre, yaklaşık olarak on bin saatlik bir tecrübeyi gerektirmektedir.²¹⁶ Konuya ilişkin bilgi sahibi olan katılımcılarımızdan SU’nun ifade ettiği şekliyle;

*“Öğrenmek isteyen insan tecrübeler de kulak vermesi lazım. Ondan sonra çabalaması lazım... Çok da zaman mesai harcaması lazım... Yani 10.000 saat kuralı geçerli. 10.000 saat kuralı, biliyorsun değil? Hani hangi işte kullanırsan kullan 10.000 saati doldurduğun zaman sen zaten usta olursun. Ondan sonra artık sen ezbere gidersin yani beyin artık algılar. Sen onu ezbere yaparsın yani zorlanmadan.”
(Tasarımcı Terzi SU)*

Bu bağlamda Usta Terzilik, öğrenilmesi uzun yılları alan bir zanaattır. Usta Terziler, terzilik zanaatını öğrenmeye çok küçük yaşlarda, zorunlu eğitimin mecburi olmadığı yıllarda, ailelerinin teşvik etmesiyle ya da kendilerinden

²¹⁶ Sennett, “Zanaatkâr”, 35.

mesleğe olan ilgileri sonucu başlamışlardır. Konfeksiyon usulü hazır giyimin yaygınlaşmadığı yıllarda ısmarlama terzilik, terziliğin bilinen ilk işlevidir. Tablo 3'e göre günümüzde katılımcılardan 4 kişi atölyesinde yalnızca ısmarlama usulü çalışmaktadır. İsmarlama usulünü sürdüren ve mesleği öğrenme biçimini üçlü hiyerarşik kademedan geçerek öğrenen usta terziler kendilerini “alaylı” olarak ifade etmektedir.

“12 yaşında terziliğe başladım. 74 yılında terziliğe başladım 12 yaşında. O günden bugüne de devam ediyorum. 1995 yılında da kendi iş yerimi açtım. O zamana kadar kendime hep birikim yaptım. Ustalarımın, kalfalarımın öğrene öğrene kendimi geliştirdim. Alaylı olarak bu işi yapıyoruz çıraklıktan gelme.” (Usta Terzi DD)

Anneler ve babalar, çocuklarını zanaatkâr ustanın himayesine teslim etmekteydiler. Hiyerarşinin en alt basamağında yer alan çırak, ilk vazifesine atölye ve dükkânın “ayak işleri” denilen getir-götür işlerinden başlamaktadır.

“Eskiden çıraklık vardı. Çıraklık dönemimizden geçtik. Bizim zamanımızda şimdiki zaman gibi değildi ki. Bizim anamız babamız götürüyordu terziye. Eti senin kemiği benim. Öylelikle başladık bu işe. Eski kara ütülerle. Sabah giderdik erkenden kömür ütülerini yakardık. Buradaki (handaki) terzilerden en eskisi benimdir. Ben kendim kömür ütüsü de yaktım. Puntodur, frengidir, klapadır bunları işleyerek öğrendik. Biz zaten mesleğe ilk başladığımızda 15 gün orta parmağımızı yüzük takıp bağlardı. O parmağımız kırılınsın diye. Hakikaten de kırılmıştır o parmağım. Orta parmağımızda iğneyi arkasından ittiririz. Kadınlar düz sokar. Ustamıza sevgi saygı vardı.” (Terzi KK)

Geleneksel zanaatkâr (çıraklık- kalfalık- ustalık) hiyerarşisinde, kişinin bir üst kademeye geçtiğini belirleyen şey ise yaptığı işin güncellenmesinden ve gelişmesinden anlaşılmaktaydı.

“Öyle belge yoktu eskiden. Mesela adam bir, o mesela usta yardımcılarının yaptığı işleri yapmaya başlayınca kalfa oluyoruz ondan sonra usta oluyoruz. Yani usta olmuyoruz hiçbir zaman soramayız da. İşini değiştiriyor mesela, yaptığın işi değiştiriyor, bi üst kaleme geçiyorsun. Daha önemli işler vermeye başlayınca kalfa olduğunu anlıyorsun.” (Usta Terzi AV)

Zanaatkâr ustanın çırakları üzerinde meşru bir otoritesi bulunmaktadır.²¹⁷ Ustanın otoritesinin gücü ise becerilerinin gelişmiş olmasından anlaşılmaktaydı. İsmarlama bir giysiyi bütünüyle biçip, dikmek usta bir terzi olmanın nişanesiydi.

“Kolay ismarlama terzi olunmuyor maalesef şimdiki gibi öyle. Hani 3 günde 4 günde, 3 ayda 4 ayda değil. Hani yıllar sürdü, yıllar sürdü. Aşamaları çok zaten. Hani önce ucundan tutuyorsun sonra ortasından tutuyorsun ucu dediğim iş yerine girdiğin zaman sabah geldiğin zaman çıraksın; temizlik yapacaksın, camları sileceksin, ortalığı toplayacaksın ondan sonra çay söyleyeceksin sağa sola bakkala manava malzemeciye gideceksin, bu ucu. Ortasına geldiğin zaman da yavaş yavaş kalfa olan kişiye yardım edeceksin. Ütüde yavaş yavaş, makinada yavaş yavaş daha basit işler yapmaya çalışacaksın. Ondan sonra ortaya en üst seviyenin de arası var. Orada da hani bir kalfa olabilmek için bir aşama gösteriyorsun. Ondan sonra en üst noktası da artık bir ölçü alabilme, bir prova yapabilme ya da bir biçki tecrübesine sahip oluyorsun. Bu da en azından bir 7-8 seneyi, 10 seneyi bazen buluyor yani.” (Usta Terzi NCF)

Katılımcılardan NCF, ustalık belgesinin günümüzde sadece Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı olan okullardan alınabildiğini ifade etmektedir. Bu ustalık belgesi, 2014 yılına kadar kişinin terzi dükkânı açabilmesi için gerekliydi.

“2014 yılına kadar ancak ustalık belgesi olan birisi, yani daha önce başka bir terzinin yanında çalışmış bir tecrübe edilmiş, bir eğitimini almış ve aynı zamanda ustalık belgesini almış kişiler ancak terzi dükkânı açabiliyorlardı. Fakat 2014 yılından sonra, yine yasa gereği bakanlığın talimatıyla özellikle Maliye Bakanlığının talimatıyla, artık iş yeri açmak için lokantacı da olsanız terzi de olsanız mobilyacı da olsanız; hiçbir şeye gerek yok. Sadece ben terzilik yapacağım; dükkân açabilirsin. Ben bu mobilyacılık yapıcım; dükkân açabilirsiniz. Yani kendine güvenen herkes bu işi yapabilir.” (Usta Terzi NCF)

Daha önceki bölümlerde belirtildiği şekliyle, geleneksel toplumda terziler, esnaf ve zanaatkâr topluluğu olan lonca üyesiydiler. Lonca sistemi temelini, 14. yy'da Anadolu topraklarında yaşayan Ahi Evran'ın ahlak anlayışından almaktadır.²¹⁸ Ahilik kültürü, iktisadi ve tasavvufi hayatı birleştirmiştir. Ahilik, kanaatkâr zanaatkârı betimlemektedir. Bu minvalde, Ahi Evran ve onun miras bırakmış olduğu ahlak, kapitalizm ile çelişkilidir. Geleneksel dönem zanaatkârları

²¹⁷ Sennett, “Zanaatkâr”, 76.

²¹⁸ Faroqhi ve Deguilhe, “Ortadoğu'da Zanaatlar ve Zanaatkârlar”, 101.

kapitalistçe kazanca pek fazla ilgi duymamaktadır.²¹⁹ Bu nedenle kapitalizm öncesi toplumlarda meslektaşlar arasındaki rekabet ve hırs hoş karşılanmamaktadır. Meslek grupları arasındaki anlaşmalı müşteri paylaşımı, çekişmeye fırsat tanımamaktadır. Geleneksel toplumda çıkar ilişkisinden bağımsız, üretici ve tüketici arasında samimiyet neticesinde bir ilişki biçimi oluşmaktadır. Kişinin tarzı bellidir ve çevresine de onu tavsiye etmektedir.

“Benim şeref defterinde duygularını yazan insanlar, benimle ilgili duygularını yazan insanlar, kural koyduk; ya kalemimi ya rozetini ya kravatını ya bir objeye yada bir hatıra bırakıyor burada. Onların birikimiyle 1979 yılından beri, ben 1977 yılında dükkânı açtım, bunlar birikti birikti birikti, bu görünen hale gelmiş oldu. Şimdi neden böyle dedikleri zamanda bende o zaman diyorum; sebebi samimiyet, insanlara verdiğimiz değer ve sanatla beraber burada 70’li yılların 80’li yılların 90’lı yılların kravatları var, işte anahtarlık ... Burası bizim müşteri fanatik altyapı şeyimiz burası, vakıf yerimiz burası. Bunların esprisi; hem hobilik hem de müşterilerin içerisinde benim 40 yıllık 45 yıllık, 46 yıldır dükkân çalıştırıyorum, ve 3 kişi kaldı o 46 yıldan devamlı gelenlerin, yani ben sizin babanıza elbise dikiyorum, babanızın elbiselerini dikerken siz ailece samimiyetten dolayı geldiniz ama canınız sıkılmasın diye zeka şeyiyle böyle bir şey kafamıza takıldı ve çocuk ruhuyla anne babalarla biz provalarımızı yaparken çocukta sıkılmasın diye o da bu arabalarla oynamış oldu. Ondan sonra askere gitti, askere gitti tabii aile şeyimiz devam ettiği için gidip gelmeler askerden geldikten sonra evlendi çocuğu oldu. Dedi ki “Bak oğlum ben bunlarla oynadım babama elbise diktirirken, sende işte ...” kuşaktan kuşağa fanatik altyapısını. [...] Şimdi bu bir tutku, bizim şu anda bizim yaptığımız tarzılık şu andaki konfeksiyon tarzılığı gibi değil. Biz bu işin orijinal olan tarzılığın başladığımız için bunu ana, sabır sabır sabır. Sabır, şu andaki nesilde yok. O yönden yani bizim yetiştirecek bundan sonra zaten bizim tarzımızda bu işin temelinden başlayıp ta sabır gösterecek şey ben zannetmiyorum. Ancak benim Allah vergisi olan tutkumuzun şeyinden biz inanılmaz ustalarımızın çok kahrını çekerek sabır gösterdim ama bu işin hani bazen sanatçılarda derler; bu sahnenin tozunu yutmak lazım, yutmadan olmaz. Yani bunun kalıcı olabilmek adına bir meşakkatlerden geçmek zorundasın. O yönden şimdi mesela ben babamla beraber tarzının yanına götürdüğü zaman o zamanki Ahi Evran kültürüyle yani esnaf teşkilatın bir destur şeyi vardı. Neydi o, işte bir zanaatkarın çok değer gördüğü için ve saygınlığı olduğu için bizler mesela bu mesleğe girecek olan kişiler tarafından gittiğimiz zaman “eti senin kemiği benim” diye söylemiyle verilirdi. Yani bir para ne vereceksin gibi bunlar zaten söylenmesi hoş olmayan, kabul görmeyen şeyler olacağını bildiğimiz için aile büyüklerimizden biz sanat öğreneceğiz sevdasıyla işe başladığımız için biz ustalarımızdan harçlık verilme şeyiyle. Hatta onu bazen de para ustalar şey etmezdi de aile reisi olan babamız o vermiş gibi ustaya para veriyordu usta bize kendi cebinden veriyormuş gibi... Aslında sanat öğrenme şeyiyle verildik ve bu mesleğe meraklı olmamızdan dolayı çok başarılı bir ilerleme şeyi kaydettim. Ustadan her gördüğümü algılamaya çalıştım, öğrenmeye çalıştım. Yani gece demedik, geceleri, hele bayramlar o zamanki yılların kış mevsiminde olduğu için günlerce eve gelmediğimiz, dükkânda yatıp kalktığımız zamanlar oluyordu. Şimdi var mı öyle bir şey, ama şimdiki yaşam şartlarının gereği zaten herkes hani bir yere geldiği zaman

²¹⁹ Max Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, çev. Göksu Birol (Ankara: Dorlion Yayınları, 2016), 6.

çocuğunun yaş itibarıyla evin bütçesine katkı koysun diye bir beklentisi oluyor yaşam şartlarının zorluğundan dolayı.” (Usta Terzi HG)

Devlet tarafından denetleme yetkisi bulunan loncalar, 20. yy’a kadar ahilik ahlakı ile esnaf ve zanaatkârları bir arada tutmuşlardır.²²⁰ Lonca üyesi olan zanaatkârlar, hammaddelerin toptan alımı gibi diğer lonca üyelerine sağlanan avantajlardan yararlanmıştır. Bunun karşılığında ise lonca üyelerinin; vergilerin kendi payına düşen kısmını ödemesi, iç tüzükte belirtilen kurallara uyması ve düzenlenen çeşitli faaliyetlere katılması gerekmektedir.²²¹ Lonca sistemi terziler gibi meslektaşları bir araya getiren ve birbirleriyle kaynaştıran bir yapıyı mümkün kılmaktadır. Lonca topluluğu devlet karşısında esnaf ve zanaatkârları görünür kılmaktadır. Günümüzde terziler gibi esnafları görünür kılan Esnaf ve Sanaatkârlar Odaları bulunmaktadır. Esnaf ve Sanaatkârlar Odaları, 5362 sayılı esnaf ve sanatkarlar meslek kuruluşları kanunu gereği kurulmuştur.²²² Terzilerin de tıpkı diğer esnaf ve zanaatkârlar gibi Odası bulunmaktadır. Bursa Terziler Odası Başkanı Usta Terzi NCF, Terzi Odalarına ilişkin bilgileri aktarmıştır;

“Bursa’da bir tane Türkiye’de 150 tane terziler odası var. Terziler odasının dışında da başka odalar var. Onlar da Bursa’da 104 tane, hani elektrikler, mobilyacılar, taksiciler, kamyoncular bunun gibi 104 tane oda var Bursa’da. Türkiye genelinde de 3003’e yakın oda var. Şimdi odalar neden var, yasa gereği var, 5362 sayılı yasaya istinaden kurulmuş. Türkiye’de bütün maliye kaydı olan bütün vergi mükellefleri eğer sanayici ve tacir konumdaysa ticaret odalarına; esnaf zanaatkâr konumdaysa esnaf odalarına kaydolmak zorundalar. Yani buralara kaydolmak zorunluluk, yasa gereği. Şimdi bizim odamızı da tanıtayım. 1952 yılında kurulmuş odamız. O zaman kumaşçılarla erkek terzileri, bayan terzileri, gelinlikçiler bir olup bu odayı kurmuşlar 1952 yılında. Aşama aşama işte kaç yıl olmuş, 60 70 yıl olmuş kurulalı, 70 yıldan beri de bugünkü en son halini almış. Şu anda bizim odamıza kayıtlı 2400’e yakın kayıtlı üye var. Bunların üçte biri terzi, üçte biri konfeksiyoncular, üçte biri de kumaşçı. Yani dikişli kumaş arasındaki bütün her ilişkilendirilen herkes bizde kayıtlı. [...] Şu anda bizde kayıtlı 100 tane terzi varsa bunların 80 tanesi tamir- tadilat yapan terziler; 20 tanesi de sipariş yapan terziler. Sipariş yapan terziler de şu anda işleri gayet iyi, tamir-tadilat yapanların da iyi. Neden iyi? Çünkü mağazalarda, çarşıda, pazarda işler iyi olunca hiçbir hazır konfeksiyondan, hiçbir mağazadan aldığınız hazır ürün size kesinlikle olmaz. Ya kolu kısa gelir, ya boyu uzun gelir, ya bedeni biraz eksik fazla olur. Mutlaka terziye gitmek zorundasınız. O yüzden hem terzilerin; sipariş yapan terzilerin hem de konfeksiyon, tadilat yapan terzilerin hepsinin işleri şu anda iyi, şu anda. [...] burası bakanlığın talimatıyla 5362 sayılı yasaya istinaden kurulmuş, o da biz üye yaptığımız, en önemli şey üyelerimizin sicilini belgeliyoruz.

²²⁰ Faroqhi ve Deguilhe, “Ortadoğu’da Zanaatlar ve Zanaatkârlar”, 347.

²²¹ Faroqhi ve Deguilhe, “Ortadoğu’da Zanaatlar ve Zanaatkârlar”, 82.

²²²“Esnaf ve Sanatkârlar Meslek Kuruluşları Kanunu”, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5362.pdf>.

Bu çok önemli, işte atıyorum Mehmet Demir şu tarihten itibaren şu adreste aktif olarak çalışmaktadır. Nereye karşı bunu kullanıyoruz? Bankalara karşı, belediyelere karşı, ithalat ihracat yapıldığı zaman kişiyi sicilini bir yerde kefil oluyoruz. Yani öyle resmi bir kurum burası.” (Usta Terzi NCF)

Katılımcılardan ve diğer bir Bursa Terziler Odası yöneticilerinden Usta Terzi BA, meslek odalarına üye olmanın bir zorunluluk olduğunu ve her üyenin asli görevi olduğunu ifade etmektedir.

“Meslek odaları zorunluluk esnaf için. Şimdi mesela diyor ki bir şehirde işte bir ilde esnaf ve zanaatkar konumdaysan diyor, bir esnaf odasına tacir ve tüccar konumdaysan diyor, bir ticaret odasına kaydolmak zorundasın diyor. Bu zorunluluk var. Bu zorunluluğa rağmen insanlar, bizim mesela Türk, Bursa’daki terzilerin yarısı kayıt dışı. Tabii, yani zorunluluk olanı yapmıyor ki gönüllülüğü yapsın yani. Öyle bir şeyimiz yok yani. Ama bizim şimdi bağlı bulunduğumuz birlik var ve BESOB var mesela, yönetici olarak bir üst kurul kuruluşumuz var. Bursa Esnaf Odaları birliği var, Bir de TESK var Ankara’da. Yani Esnaf Konfederasyonu var. Bendevi Palandöken var ya ona bağlıyız. Aynı zamanda bizim Terziler Konfederasyonu var. Tabii, bağlı bulunduğumuz birlikler var.” (Usta Terzi BA)

Odaya bağlı bulunan ve bağlı bulunmayan terziler, her sene düzenli olarak iki kez yayınlanan fiyat listesi konusunda anlaşmazlığa düşmektedir. Listeler yöneticilerin belirttiğine göre il bazında yapılan fiyat araştırmaları sonucu yenilenmektedir. Fakat terzilerin uyguladığı fiyat tarifeleri, ilçeler ve mahalleler bazında değişiklik göstermektedir. Lonca sisteminin diğer bir görevi de esnaf ve zanaatkâr arasındaki fiyat farklılıklarını denetleyerek olası rekabeti önlemektir. Fakat Terziler Odasında yaşanan benzer bir durum, Osmanlı loncalarında da yaşanmaktaydı. Kimi zanaatkârlar kısıtlamalara çözüm bulabilmekte ve müşteriye sundukları ürün türlerini artırabilmekteydi.²²³

“Müşteride sıkıntımız yok. Bütün terzileri gezin, herkesin işi vardır, yoğundur yani. Yani tadilat üzerine özellikle yoğundur. Bizim mesela kişiye özel çalışmalarımız da çok yoğundur. Git hepsine, yani kimse işsiz değil. Sadece sorun fiyat farklılıkları. Yani ben diyor, emekliyim diyor, benim yerim kira değil diyor, şu diyor, bu diyor, ben diyor, bu fiyat beni kurtarıyor diyor mesela. Tamam da sen sadece kendin için bulunmaman gerekiyor burada. Yani sen şimdi terziliğe ihanet ediyorsun, yani. Sen şimdi onun bir hakkı vardır, o hakkı alırsın istersen parayı istediğin yere götür ver yani. Sen git, başka yere bağış yap yani. Ama sen o terziliğe ihanet ediyorsun onu yaparak. Ben

²²³ Faroqhi, “Osmanlı Zanaatkârları”, 145.

böyle düşünüyorum onun için bilinçlenmemiz gerekiyor. Biraz eğitim konusunda sıkıntılarımız var. Başkanımız da vizyon sahibi sağ olsun her tür eğitime açık. Eee, bununla ilgili bakalım planlarımız var ama ne yapabiliriz, elimizden geldiğince destek oluruz insanlara. Var tabi tabi belli projeleri var başkanın. Birlikte bakalım üstüne gideceğiz. Yani zaten bizim mevzuatımız o kurul 5362 no'lu yasa bizi belirliyor, esnaf odalarını. Üyeler arasında birlik beraberliği sağlamak, dürüstlüğü hâkim kılmak bizim zaten görevimiz yani. Eee, buralarda çok ciddi sorun görüyoruz. Ne zaman insanları, üyelerle bir araya gelsek; eee sizi bir araya getirelim, bir birlik kuralım, beraberlik sağlayalım desek para diyor herkes. O bu fiyata yapıyor, ben bu fiyata yapıyorum. Ya mesele para değil, biz birlik beraberlik sağlayalım. Aramızda bir dürüstlük oluşsun, güven oluşsun. Parası sonradan kendiliğinden gelir. Tabii veriyoruz listeyi ama uymuyorlar, fiyat tarifemiz var. Yani senede 2 sefer en azından basıyoruz, yani fiyat tarifesini. Hatta şey oluşturuyoruz yani, bölge bölge Bursa'nın her bölgesine fiyatları alıyoruz 'kaçı yapıyorsunuz, şey nasıl' aralarında bir şey sağlıyoruz. Yani birilerini, çok farklı yani çok. Şimdi şehrin batısında eee 80 liraya yapıyorum diyor ben paçayı, burada 20 liraya yapıyorlar yani. O kadar fark var yani. Bu birliği sağlamaya gayret ediyoruz, ne yapalım. Ama para kazanamıyorlar. Kazanamıyorlar maalesef." (Usta Terzi BA)

"Bu fiyat tarifesini uygulayamıyorsun. Hiçbir terzi uygulayamıyor. Niye uygulayamıyor? Çünkü şeyden kaynaklı, fiyatları insanlar toplum nezdinde yüksek görüyor. Ya zaten insanların terziyi tercih etmemesinin nedeni neslin yetişmemesinin kaynağı o. Şimdi el emeği insanların gözüne çok batıyor. Gel kardeşim otur senin montunun fermuarı değiştir, 1 saat boyunca uğraşıyor. Allah korusun montunun başına da bir iş gelse yenisini almak zorunda bile kalıyor. Eski usul, mahcup oluyorsun. Pazarlık terzilerin en büyük sıkıntısı o. Markete gidersin barkod sisteminde istediğini verirsin. Şayet terziye geldiğin zaman durur düşünürsün. Peki o terzinin de gideri var, terzinin de kirası, elektriği, suyu, sigortası, BAĞ-KUR'u ... bunların hepsi gider değil mi? Ama toplumumuz bu konuda bir türlü o önyargıyı kıramıyor. Ya bir dikiş attı aldı 10 lira, bir dikiş attı aldı 20 lira, ya bir dikiş attı aldı 50 lira. Değil. Onun içine sen hepsini koyacaksın. Ayakta kalması için özellikle terzilerin. En çok şeyi toplumumuz bir türlü o prangayı kıramadı, ön yargıyı terzilere karşı." (Usta Terzi ÜÜ)

Rekabet her zaman vardır, ancak rekabetin bu denli kızıştığı ve gittikçe daha fazla belirginleşen kurallardan uzaklaşma eğilimi meslektaşlar arasında dayanışma halini engellemektedir.²²⁴ Bu konudaki anlaşmazlık terzilerin Oda'ya olan tutumunu etkilemektedir.

"Bu fiyatlara, şu an bu geçen seneki fiyat listesi. Bu senekin alsam, o fiyatları uygulasam dükkâna kimse girmez. Mesela şu an geçen sene paçayı 10 lira-15 lira yaparken, listeye 30 lira koymuşlar, iki misli. Bu sene 30 lira yapıyoruz, geçen sene derken geçen yazın yaparken daha doğrusu. Bu sefer 30 liraya kısalttığımız paçayı şu anda en az 60- 70 lira yazmışlardır. En az diyorum, belki 80 lira yazmışlardır.

²²⁴ Eliot Freidson, "Mesleki Kontrolün Değişen Doğası", *Meslekler ve Sosyolojisi*, ed. Zafer Cihirlioğlu, (Ankara: Gündoğan Yayınları, 1995), 118.

Çünkü günümüz şartlarına göre artış fiyatı normal. Yani fiyatlara baktığın zaman yani gıda tüketiyoruz gıdayla karşılaştırdığın zaman. Kira, benim adam geldi dedi '%100 arttırıyorum' dedi, çıktı gitti. Kira, hiç umursamadı. Ama sen ona %100 diyemiyorsun. Onu dediğim zaman, kimse, atıyorum, iş getirmez. Fiyatlara, pek oraya uyma şansımız yok." (Terzi SK)

Buna karşın geçmişte lonca sistemi, şimdi Odalar aracılığıyla yürütülen örgütlenme faaliyetleri terzileri bir arada ve görünür kılmak için var olan aracı kuruluşlardır. İsmarlama terzilik, giysinin üretim sürecinin başından sonuna dek, usta terzinin kontrolünde olduğu bir faaliyettir. Bu zanaat, yüksek derecede geliştirilen bir beceriyi içermektedir. İsmarlama Terzilik, konfeksiyon üretimi hazır giyime kadar, toplumda bilinen ve saygın bir meslektir.

3.1.2. Terzilik Mesleğinin Bugünü

Teknolojik buluşların gelişmesi ve yenilenmesi bugün üzerine konuştuğumuz "Terzilik Mesleğinin Bugünü" nü şekillendirmektedir. Dokuma tezgahının icadıyla başlayan sanayi kapitalizmi, dijital devrime doğru bir dönüşüm geçirmiştir. Sennett, kapitalizmin dijitalleşen yüzünü "yeni kapitalizm" olarak ifade etmektedir. Hazır giyim sektörü, sanayi kapitalizminin bir çıktısıdır. Bugün geldiğimiz noktada ise hazır giyim pazarı sınırsız ürün seçeneğiyle ve kendi bünyesine kattığı rekabetçi üyeler ile büyümektedir. Hazır giyimin gittikçe büyük bir sanayii haline gelmesi, giysi modellerinin çeşitlenmesi ve standartlaştırılmış beden aralıklarında ölçü sisteminin geliştirilmesi seri olarak üretilen giysileri cazip hale getirmiştir. Hazır giyim, ısmarlama terzinin el yapımı ürettiği ürünler karşısında daha ucuza giysiler imal eden bir alternatiftir. Bu alternatif ısmarlama terziliği bütünüyle ortadan kaldırmamıştır. Ancak terziye 'giysi ısmarlatma kültürü' nü azaltmıştır.

"Hani Köroğlu'nun bir lafı var "Tüfenk icat oldu, mertlik bozuldu."; konfeksiyon çıktı, terzilerin işi bitti. Anladın mı demek istediğimi? Yani biz 1980'e kadar mesela ben 1975'te başladım, 1980-1985'e kadar terzilerin altın yılı desem altın yılları desem yeri vardır. Mesela 1 ay içinde biz, öyle hatırlıyorum, çırakken kalfayken 100 takım elbise, 300 pantolon- 400 pantolon dikilirdi ama bir terzinin yanında 5-6 kişi çalışıyordu. Ufacık bir dükkân, bu kadar bile değil yani bunun yarısı kadar. Düşünün yani. O zaman öyleydi, şimdi maalesef. Tüfenk icat oldu, mertlik bozuldu.

Konfeksiyon çıktı, terzilerin işi bitti yani. Bu da gayet normal.” (Usta Terzi AE’nin iş arkadaşı Usta Terzi ŞT)

El emeği zaman alır ve kıymetlidir. Fakat bu kıymetli zanaat, maddi karşılığı olan bir unsura dönüştüğünde tüketiciler açısından daha ucuz olan fabrika imalatı ürünlerle kıyaslanmaktadır. Geleneksel toplumlarda lonca sistemi, üyeleri için hammaddeyi ucuza karşılamaktaydı. Modern dönemde hazır giyim, hammaddeyi ucuza mal ederek, üretilen ürünü ucuza pazarlamaktadır. Her bütçeye uygun hazır giyimin yaygınlaşması, giysilerin ekonomik değerlerini düşürmüştür.²²⁵ Özel dikim, zaman alan bir faaliyettir. Kumaşı seçmek, modele karar vermek, uygun terziyi bulmak, prova için uğramak, bitmesini beklemek vb. işlemler uzun vakit almaktadır. Hazır giyim tüm bu aşamaları çok daha kısa bir zaman diliminde karşılamaktadır. Katılımcı terziler hazır giyimin ısmarlama kültürü üzerinde bir etkisinin olduğunu düşünmektedir.

“Yani şimdi eskiden hazır ürünler genelde daha uygundu, biraz daha bütçeye yakındı, çeşitlilik çok fazlaydı, bir de insanlarda şey olmuyordu; görüp beğenip alıyorlardı. Ama şimdi kumaşı getirdiğinde bu nasıl bir şey olabilir diye çok fazla canlandıramıyorlar. O farktan dolayı tabi çok etkisi oluyor yani.” (Terzi YA)

“Bu meslek tabi ki kolay bir meslek değil, insanlarla iletişim kuruyorsun sonuçta. Aslında hayal satıyorsun insanlara. Ben sen geliyorsun mesela sana hayalimi satıyorum. Ne çıkacak ortaya bakalım. Sen kumaşını beğendin ya da rengini. Bazen diyor ki bana bir şey dik, ama ne dikersen dik diyor. Eee sen ona fiyat koyuyorsun bir de. Ama aslında görmedi onu o. Ne dikceksin ona? Atıyorum 15 bin lira fiyat verdin. Ama ne dikeceksin ona yani. Hayal satıyorsun anladın mı? Bu zor değil mi? Karşındaki müşteriyi hayalinle memnun etmen lazım, yüzünü güldürmen lazım, gözünü güldürmen lazım.” (Tasarımcı Terzi FÇ)

Buna rağmen, katılımcılar arasında hala giysisini terziye ısmarlatmakta olan %30’luk bir müşteri kesiminden söz edilmektedir. Katılımcılardan ÜU, günümüzde terziye özel dikim için giden kesimin, hazır giyim karşısında terziyi tercih etme nedenini açıklamaktadır.

²²⁵ Crane, “Moda ve Gündemleri”, 17.

“Ucuz pantolonlar bir nevi etkiledi ama terzinin müşterisi her zaman farklıdır yani. Nasıl farklıdır diyeceksin, yani takıntı. Yani adam diyor istediğim gibi olsun dizi, paçası, bel, boyu, oturması her şeyi istediğim gibi olsun. Terzinin özel müşterileri gelenekseldir, eski yıllardan beri vardır. Terzinin her zaman özel müşterisi vardır. Belki bu kardeşimiz bugüne kadar terziden pantolon diktirdiğini hatırlamaz. Belki baban diktirdi mi diye sorayım, belki, belki yani. Soru işareti. Ama terzinin müşterisi her zaman çok farklı. Bir kere diktirdin mi ikinciye muhakkak gidersin. O tadı aldın mı, o rahatlığı, o sıkı aldığı zaman tekrar gitmek istersin. Gideyim bir daha diktireyim dersin. Hem kalite hem sağlamlık hem işçilik.” (Usta Terzi ÜU’nun kardeşi Usta Terzi SÜ)

Dijital çağda, hazır giyim, teknoloji kullanımına ve yenilik düzeyine açık bir sanayidir. Terzilik ise teknoloji kullanımının ve yenilik düzeyinin sınırlı olduğu bir meslektir. Terziler dikiş makinası, makas ve ütü gibi temel gereçlerini uzun yıllar kullanabilmektedir.²²⁶ Bununla birlikte sürekli güncellenen dikiş makinaları, terzilikte dikme işlemini büyük ölçüde kolaylaştırmıştır. Katılımcıların tamamı, hazır dikimde kullanılan sanayii tipi ve yarım otomatik dikiş makinalarını kullanmaktadır. Hazır giyim endüstrisi, günümüzde tam otomatik makinalar kullanmaktadır.

“Şimdi ben aslında mesleği sınırlandırmıyorum bir şeyle. Konfeksiyon da terzi aslında. Yani bana göre büyük terzi konfeksiyon. Onlar teknolojinin imkanlarından faydalanabiliyorlar. Yani önemli olan ürettiğinizden çok ürettiğinizi satabilmeniz pazar bulabilmeniz önemli olan. Bizde şimdi bizim ayağımıza gelen, kişiye özel çalışmalar yaptığımız için öyle bir imkânımız olmuyor. Ama ben bir ara niyetlendim bu teknolojiye. Yani mesela cep takma makinası, kemer takma makinesi, pantolon üzerine geliştirdik biz kendimizi. Yani gömlek hariç, ceket, yelek, etek dikiyoruz ama daha çok pantolon alanında geliştirdik kendimizi. Bununla ilgili çok güzel teknolojik gelişmeler var ama biz faydalanamıyoruz terziler olarak diyeyim. Gerçi ülkemizde konfeksiyon çok ilerledi ama. [...] Neden derseniz, çok güzel sonuçlar ortaya çıkıyor. Yani işçilik kalitesi yüksek oluyor, hatasız anlamında gerekli. Bir de nasıl diyeyim, şimdi yetişen usta olmadığı için ustalık gerektirmeyecek insanların da yapabileceği bir durum. Yani çok büyük usta olmasına gerek yok. Biraz kullansın makineyi. Bunu yapabilsin gibi. Çünkü konfeksiyonda çalışanlar usta değil yani. Makineci sadece.” (Usta Terzi BA)

Makineleşme, zanaatkârı giderek makine kullanımı için bir aracı ve rakip haline getirmiştir. Zanaatkâr; el işindeki çeşitlemeler, kusurlar ve düzensizliklere

²²⁶ Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Esnaf ve Sanatkarlar Genel Müdürlüğü, “Deri, Giyim ve Ayakkabı Sektörü: Esnaf ve Sanatkarlar Özelinde Sektör Analizleri Projesi”, 308.

yüklenen olumlu değerleri bir araya getiren bireyselliğin sembolü olmaktadır. Sennett iki farklı makine türünden söz etmektedir: Replikant ve robot. Replikant kendimiz hakkında eksik kalan yönlerimizi iyileştirebilir düzeyde makine ile uyumlu bir işbirliğini sağlayabilir. Fakat robot ise çok daha güçlü ve yorulmak bilmez bir biçimde insanlığın çok daha eksik kalacağı bir standardı ortaya koyabilmektedir.²²⁷ Katılımcılardan AE, giyimde makinalaşmanın hız ve kalite anlamında geliştiğini düşünmektedir.

“Şimdi şöyle bir şeyde var ama. Şeyler, eski makinalar, şimdi şöyle, eskiden ayak makinası vardı, tıkr tıkr tıkr tıkr. Sadece onunla yapıyodular, dikiyodular. Şimdi makinalar öyle gelişti ki ipi kendisi kesiyor, ışığı var, ne bilem işte sen nerde istersen orada duruyor. Ama şimdi makinalar gelişti. Şimdi ilik yapıyordu usta eliyle halen ilikleri elle yapıyor, şimdi bu makinalar kendi yapıyor aynı iliği. Daha güzelini de yapıyor. Ondan sonra işte şimdi arkadaş getirdi, şu cepleri elle sokunca mesela şurası patlamasın diye şimdi mesela kotlara zimba yapıyorlar. Normal kumaş pantolonlarda kontirez diye bir şey var mesela onu dikeyor böyle dırrrrrr kendisi dikeyor. Çeşit çeşit makinalar. Öyle makinalar var ki kolu bile takıyor ceketin mesela. Her türlü makine var. Makinası, makina gelişmesi iyi oldu aslında. Hani farz edin şöyle bir şey yani eskiden at arabasıyla geziyorduk şimdi Mercedes ile geziyoruz. Ve ceketin dikilme süresi ne kadar daha iyi makinalar olursa daha kısalıyor. Eskiden bir ceket 4 günde dikiliyorsa, dimi, 3-4 günde dikiliyorsa her şeyi elde yapıyordun her tarafını elde dikeyordun, şimdi o elde yapılan şeyleri daha kolaylaştırıp daha temiz dikışı yapıp makinalarda dikiliyor.” (Usta Terzi AE)

3.1.2.1. Ismarlamadan Tadilatçıya

Standartlaştırılmış beden aralıklarında ölçü sisteminin geliştirilmesi giysi üretiminin büyük oranda gerçekleştirilmesini kolaylaştırmaktadır. Fakat toplumda standartlaştırılmış beden aralıklarına girmeyen kişilerin, hazır giysilerini yeniden bir işleminden geçirmesi gerekmektedir. Bu yeniden işlem süreci terzi grupları açısından yeni bir faaliyeti ortaya çıkartmaktadır. Bu faaliyet, tadilatçı terzilik, diğer adıyla komondaturacı terziliktir.²²⁸ Komondaturacı terzilik, hazır bir giysinin bedene uygun hale getirilmesi için yapılan düzenleme ve tadilat işlemlerini

²²⁷ Sennett, “Zanaatkâr”, 112, 129.

²²⁸ Onur, “Kapitalist Toplumda Zanaatın Dönüşümünü Terzilik Üzerinden Okumak: İstanbul Örneği”, 103.

içermektedir. *Tabi ki hazır daha uygundur. Ama hazır giyim her zaman mutlaka, nereden alırsan alsın hazır giyim mutlaka terzinin elinden gene geçer. Bedene oturtmak için mutlaka o terzinin elinden gine geçer. Yani iş gene terziyle başlar terziyle biter. (Terzi HA)*

Katılımcılardan HG, hazır giyim sektörünün, gerçek zanaatkârları ortaya çıkarttığı düşünülmektedir.

“Parlattı. İyi zanaatkârlar ortaya çıkmış oldu. Tercih edilirken ...Ya ben kendimi öyle görüyorum. Çünkü mesela herkes ya işler çok bozuk valla, hele bir de bu deprem oldu şimdi işler tamamen kesat, yok bizde öyle değil. [...] ben mesela şu anda 10000 liraya elbise dikiyorum ama 15000 liraya da elbise dikiyorum. Kareli kumaşların dikimi farklıdır, çizgili kumaşların farklıdır, düz kumaşların farklıdır, uğraştıran kumaşlar vardır. Neden, ben ne kadar ekmek o kadar köfte atasözüyle şey edelim, halk diliyle söyleyelim. Ne kadar emek verirse karşılığında o kadar talep ediyorum. Yani, şu anda benim bu fiyatımı alan Bursa’da terzi yok ve ben işsizlikle hiçbir şeyim yok. İnsanlar tercih ediyorsa boşa para vermiyor. [...] Yani bizim diktiğimiz bir elbiseye 80.000 ile 100.000 iğne atılıyor. Yani minnacık iğneyle değil onun farklı iğneleri var ama düşünabiliyor musun, büyük beden bir cekete 100.000 iğne atmak ne demek ya ama biz bunu, bana hiç sıkıcı gelmiyor. Ben adeta ne yapacağımı biliyorum. Beyin cerrahı, kılcal damarlarla uğraşıyor, beyinle uğraşıyor ve adam onu ne yapacağını biliyor, ben de ne yapacağımı biliyorum.” (Usta Terzi HG)

Hazır giyimin gittikçe yaygınlaşması ile birlikte terzilere başvurma nedeni alınan konfeksiyon giysilerin paçasını bastırmak, kolunu kısaltmak veya yırtmacını düzeltmek gibi ufak tefek "tadilat" işleri için olmaktadır.²²⁹ Katılımcı terzilerden 9 kişi tadilat işlemi yapmaktadır. Bu terziler arasında eski usul gelenekten gelen ve ısmarlama yapan Usta Terziler de bulunmaktadır. Katılımcılardan SK, artık ısmarlama yapmayan usta bir terzidir. SK, ısmarlama işinin kazanç sağlamadığını belirtmektedir.

“Ben de yıllarca şey ısmarlama çalıştım yani ısmarlama, özel dikim üzeri ısmarlama diyoruz. ısmarlamadaki işçilik değeri olmadığı için şu anda hemen hemen bitirdim ısmarlamaı, almıyorum. Çok nadir pantolon, yelek, etek, bayan pantolonu vesaire onları pratik olduğu için yapıyorum ama takım dikmiyorum mesela takımı bıraktım ceket kaç senedir bir 10 senedir 8 senedir ceket dikmiyorum artık. Pardösü dikmiyorum, pardösüyü en son kaç sene önce diktim, 2016’da bir pardösü diktim,

²²⁹ Karakışla, “Osmanlı Hanımları ve Kadın Terzileri (1869- 1923)”, 11.

erkek palto diyelim. Şey yok yani, karşılığı yok. Ağırlık tadilat dikiyorum. [...] Aslında terzilik, terziliği kendi içinde de çok şey var mesela konfeksiyon da bu kapsama giriyor ama terzilik dediğimiz asıl terzilik bu değil. Terzilik, tüccar terzi dediğimiz. Gidersin, Takım elbise kumaşını beğenirsin takımdır, pantolondur, cekettir, yelektir vesaire. Ama şimdi hep karıştı. Yani atıyorum adam evinde bir odasına bir makine atmış o da terzilik yapıyor, bayan kendi işte atıyorum bir depoda makine atmış o da terzilik yapıyor, terzilik adı altında. Ama terzilik yani bizim bildiğimiz terzilikten şu an sistemdeki terzilik farklı. Bir paça yapabilen terziyim diyor işte düşün. Makinaya bir paça geçirip vuran insan ben terziyim diyor. Yani görüyoruz kendi meslektaşlarımızı görüyoruz. Adam daha şey yok yani atıyorum kumaşı nasıl tutacağını bilmiyor ama dükkân açmış. [...] Yani şimdi günümüz sisteminde ne alırsan al tadilat görüyor. Çünkü insanlar çok seçici olmuş, az önceki gördünüz, bir santim daralttırıyor. Yani ister istemez, yani adam üzerine göre atsa bile özellikle kumaş kalitesi ya da likralı likrasız, düz, keten vesaire hepsinin oturma kalıbı farklıdır. Mesela düz ketenle likralı keten aynı olmaz. Aynı bedeni aldığı zaman belli bir zaman sonra salıyor ya o gine tadilat istiyor. Tadilat, şey gibi sanayiye gidiyorsun ya arabalar dolu. Ne kadar orijinal araba varsa muhakkak tadilat görüyor. Yani bizde de öyle.” (Terzi SK)

Sennett, zanaatkâr açısından tadilatı önemsemektedir. İmalat ve tamirat bir bütünü oluşturmaktadır. İmalat ve tadilatı aynı anda yapan bir zanaatkâr, tekniğin bütünü amacının ve uyumunun ötesindeki unsurları görmelerine imkân tanıyan bir bilgiye sahip olmaktadır.²³⁰ 1965’lerde mesleğe başlayan ünlü Türk terzisi Yıldırım Mayruk, tekniğini öğrenmek için müşterilerinin getirdiği ve Madam Fegara’nın dikmiş olduğu elbiseleri tadilat etmiştir.²³¹ Katılımcı Terzilerden BA tadilatçı terziliğin, terzilik açısından başka bir değer olduğunu ifade etmektedir.

“Yani tamirci, paça yapan diye görüyor insanlar terziyi. Ya bir şey üreten diye görmüyor maalesef. Şimdi bana göre terzinin yapması gereken bir şey tabii ki. O da basit bir şey değil aslında. Yani bir ürünü dönüştürmek farklı bir şey yani. O emek isteyen, uğraş isteyen, sevgi isteyen bir şey kolay değil. Söküp yapıyorsunuz. Yani şimdi mesela sadece paça kısaltmak olarak düşünmemek gerekiyor. Ya bunu model değiştirmek isteyenler, pileli pilesiz yaptırmak isteyenler, yani ceketin modelini değiştirmek isteyenler çok. Bu ayrıca bir emek isteyen, sevgi isteyen değerli bir şey aslında ama insanlar öyle görmüyor tabii. Biraz da bizden kaynaklanıyor. Yani neden kaynaklanıyor, tabii ekonomik şartlar biraz insanları itiyor bu tarafa. Herkes kendi geçimini sağlamak zorunda. E biraz, yani bu para kazanmak amacıyla yapılıp düşünüldüğü için böyle oluyor aslında ama, aramızda bu işi severek yapan çok meslektaşımız var. Çok değerli, gerçekten sanatçı insanlar var aramızda yani. Biz de işte her, yani hâlâ öğreniyoruz, hâlâ öğreniyoruz. Yani hep, hep bir yeni bir model, yeni bir tarz. Şimdi kullandığımız metot mesela son 10 yıldır o metodu değiştirmedik. Başarılı bir metot. Bunu değiştirebiliriz yani. Yarın daha güzel bir metot çıkar karşımıza, onu değiştirebiliriz. Durduğu yerde durmuyor hiçbir şey. (Usta Terzi BA)”

²³⁰ Sennett, “Zanaatkâr”, 21.

²³¹ Onur, “Moda Bulaşıcıdır”, 382.

Bir şeyleri yapmak ve onları tamir etmek teknik becerinin iki formudur. Yapmak tamire oranla daha üretken bir eylem gibi gözükebilmektedir. Fakat gerçekte ikisi arasındaki fark o kadar da büyük değildir.²³² Sennett iki tür tadilattan söz etmektedir; statik tamirat ve dinamik tamirat. Statik tamirat, var olan bir nesnenin hatalı kısmını gidermeyi içerir.²³³ Terzinin hazır giyim bir pantolonun paçalarını kısaltması statik tamirat olarak değerlendirilebilir. Dinamik tamirat ise tamir edilen nesne yeniden düzenlendiğinde geçerli şeklini ya da işlevini değiştirmesini gerektirmektedir. Örneğin hazır bir elbisenin, terzi elinde biçme ve yeniden dikme süreçlerinden geçerek eteğe dönüşmesi dinamik bir tamirattır. *Zanaatkâr eşyaları tamir ederken onları ne yapacağım düşünecektir; sınırlı ve zor aletler, bu yenileme çalışmasında yararlı aletlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlayabilir.*²³⁴ Zanaatkâr terzi, tadilat sürecinin inceliklerine hakimdir. Katılımcı terzilerden yalnızca tadilat işlemi yapan MS, tadilat sürecini ısmarlama dikim kadar önemsemektedir ve tadilatın da ustalık gerektirdiğini ifade etmektedir.

“Ya ceket yaparken püf noktası var, bir yere bir yerden başlaman gerekiyor, buraya burdan başlaman gerekiyor, bunu da burdan başlaman gerekiyor. Kumaş farklı şekilde esniyor. Şu kadarcık işlem için koca ceketı dağıttığımı biliyorum ben, bu kadarcık işleme yarım santim için. Ama bu yarım santimi aldığımız zaman da ceket bambaşka bir şeye dönüşüyor. Pantolonda da öyle, kumaş pantolonda da öyle. Sadece terzi değil, yani terzi gözüyle bakmayalım yani işe bence. Çünkü her yerde terzi var. [...] şimdi sen bir parça beğeniyon mesela yani bir ürün beğeniyon, onun sana yakışacağına inanıyor, işte ne bileyim o sana bir beden büyük oluyor veya iki beden büyük oluyor, sen işte kapalı bir bayansın, şey oluyor alıyon mesela çok büyük bir şey alıyon ama çok da dar gelmesini istemiyon ama çok büyük duruyor, ben onu sana göre ayarlıyorum işte. Daha rahat alışveriş yapıyorsun ben olduğum için.” (Terzi MS)

ısmarlama yapan Usta Terzilerden tadilatı hatır gönül için yapan terziler de bulunmaktadır. Günümüzde kapitalist çıkardan çok uzakta hala böyle bir hassasiyetin var olması geleneksel dokunun yaşadığının göstergesidir. Katılımcılardan UÜ, bu hassasiyetle, “terzi tadilat yapmalı mıdır” sorusuna cevap vermektedir. *Bence yapmalıdır. Hele hele mahallede mahallenin çocuğu gelse yapmıyorum dediğin zaman çok ayıba kaçır. İncitcisindir, kırıcısındır. Şimdi ben*

²³² Sennett, “Beraber”, 271-272.

²³³ Sennett, “Zanaatkâr”, 253.

²³⁴ Sennett, “Zanaatkâr”, 260.

sizin eşinize takım elbise dikiyorum. Ben sizi tanımıyorum. Siz bana bir pantolon getirdiniz. Yapmıyorum desem eşiniz incinmez mi? (Usta Terzi ÜU)

Bununla birlikte katılımcılardan MA, aynı anda hazır giyim ürünlerini sattığı mağazayı ve ısmarlama-tadilat işlerinin yapıldığı terzi atölyesini çalıştırmaktadır.

“Tadilat şu anda terzilikten daha fazla, tadilat daha çok. Çünkü her şey o kadar pahalılaştı ki artık herkes ya eskiyi düzeltiliyor ya yama yaptırıyor ya fermuar değiştiriyor yani artık bu durumdayız, çünkü zamlardan ötürü. Eee mesela ben alt katta mağaza işletiyorum. Şu yönden beni tercih ediyorlar; üst kat terzhane olduğu için anında görüntü. Al ölçüyü, yukarıda hemen paçayı yapıyorum. Bu da benim için avantaj.” (Terzi MA)

3.1.2.2. Çıracılık Eğitime Zorunlu Eğitim Engeli

Öğrenimi bir eğitim ya da çıracılık sürecini gerektiren meslekler profesyonel meslek grupları içinde bulunmaktadır. Profesyonel meslek grupları, diğer işçilerden kendilerini farklılaştıran yetenek ve bilgiye sahip olmaktadır. Profesyonel meslek grupları, mesleklerinin ilk zamanlarında halkın destek ve ilgisini çektikleri avantajları, müşteri kalıplarındaki değişimler ve teknolojik yenilikler sonucunda yitirmektedirler. Buna göre bilgi dediğimiz şey bugün herkesin ulaşabileceği şekilde bilgisayarda depolanabildiği haliyle özel olmaktan çıkmaktadır. Meslekten anlamayan müşterilerin eğitim düzeyinin artması ve meslek bilgisine kolayca ulaşmaları, yapılan işe artık daha az gizem atfetmeleri, daha eleştirel olmalarını sağlamaktadır. Saydamlık ve müşterilerin denetim kurma isteklerinden dolayı profesyoneller artık; ispatlamak, açıklamak ve doğrulamak zorundadırlar. Marie R.Haug'un çalışmaları ile tanımlanan 'profesyonelleşmeme' teorisine göre; profesyoneller sahip oldukları prestiji ve kendilerine duyulan güveni kaybetmektedirler.²³⁵ Marx'ı temel alan Martin Oppenheimer'in 'profesyonelin proleterleşmesi' tezine göre ise profesyoneller

²³⁵ Marie R. Haug, “Profesyonelleşmeme: Gelecek İçin Alternatif Bir Hipotez”, *Meslekler ve Sosyolojisi*, ed. Zafer Cırhinlioğlu, s. 130- 147.

işçileşmektedirler. Marx, toplumda mülk sahibi olmayan mesleklerin, kapitalizmin doğası gereği yaşamak için emeklerini satmaya mecbur olacaklarını ve işleri üzerindeki her tür kontrolden vazgeçeceklerini ileri sürmektedir. Buna göre proleterleşen profesyonel meslek grubu, üretim sürecinin bütünü içinde tipik bir işçinin sadece bir ya da birkaç tane görevi yerine getirebildiği geniş çaplı iş bölümünün olduğu bir fabrika ya da atölyede çalışmaktadır.²³⁶ Terzilik gibi zanaat meslek gruplarının fabrikalarda işçi statüsünde çalışmaları, becerilerini yitirmelerine neden olmuştur.²³⁷ Zanaatkâr bir terzi için proleter statünün en yaygın belirleyicisi başkasının işinde çalışma eğilimidir.

“Bir ara tekstilde çalıştım, 2005’te. Yani adam düz makinacı ama kesim yapamıyor. Adam kesimci makine kullanamıyor. Ütücü zaten makineden anlamıyor. Hepsi birleşiyor bir elbise çıkarıyor veyahut da bir pantolon dikiyor. Kesimci kesiyor, makinacı dikiyor, overlokçu çekiyor, ütücü ütülüyor, kalite kontrol gönderiyor. Topluyorsun hepsi bir insanın yaptığı iş. Çünkü ben hem kesiyorum hem dikiyorum, ütülüyorum, teslim ediyorum. Bir terzi, yani o beyinlerin hepsinin toplandığı yer bir kişi aslında, ama dağılmış şu anda.” (Terzi SK)

Bununla birlikte mesleklerin içinde gözlenen eğilimler ne olursa olsun kendi işini kurmaya imkân veren meslekler bulunmaktadır. Terzilik, zanaatı gereği buna imkân vermektedir. Katılımcılar dünyanın çeşitli bölgelerinde ve ülkemizde terzilik gibi zanaatlara ihtiyaç olduğunu belirtmektedir. Buna rağmen genç nesilde mesleğe olan talep gittikçe azalmaktadır. Bunun temel nedenleri arasında modern eğitimin ve zorunlu eğitim sisteminin gençlere daha prestijli bir iş idealini aşılmasından kaynaklanmaktadır. Modern eğitim sistemi, geleneksel eğitim sisteminden farklı olarak, toplumun bütününe yönelik şekilde organize edilmeye çalışılan kitlesel ve kurumsal bir eğitim anlayışını içermektedir.

²³⁶ Martin Oppenheimer “Profesyonelin Proleterleşmesi”, *Meslekler ve Sosyolojisi*, ed. Zafer Cihirlioğlu, 152-163.

²³⁷ Sennett, “Zanaatkâr”, 140.

“Şu an terziliğin en bitiş noktasının olduğu yer Rusya’dır. Rusya’da terzi yok, bitmiş, bitik. Avrupa’da bitmek üzere, Türkiye’den gidenler artık çeviriyor. Türkiye’ye de aynısı olacak. Orta Doğu ülkelerinde var. Bu Kazakistan, Kırgızistan, Çin bölgesi, o bölgeye doğru olan Orta Asya bölgesi. Tabi orada yavaş yavaş orada da bitecek. Şimdi bizim ülkeye de başladı bu bitmek. Meslek bitiyor yani. Şapkacılık bitti mesela. [...] Bu meslekte kazanç çok sır bir bilgidir yani. Görünüşte belki kazanmıyorsun gibi görünüyor ama bereketli bir meslek. Bazen biz bile bazen diyoruz, baba biz bu işi bırakalım mı nasıl yapalım, şöyle yapalım. Pandemi de mesela işyeri biraz kesildi bir ara, ama o kadar sır bir şeyler var ki böyle hiç beklemediğin yerden müşteri geliyor hiç beklemediğin yerde ödemeni yapmışsın, Hiç beklemediğin bir yerde araba almışsın. Yani öyle denk geliyor, nasip oluyor. Yeter ki dürüst çalış. Bereketi bol bir meslek.” (Usta Terzi UÜ’nun kardeşi Usta Terzi SÜ)

Çocukların aileleriyle aynı meslekleri yapmalarına verilen sistem ‘mesleki miras’ olarak adlandırılmaktadır.²³⁸ Mesleki miras, geleneksel toplumlarda yaygın olarak görülmekteydi. Modern toplumun, geleneksel toplumlardan bir farkı da burada ortaya çıkmaktadır. Modern toplum mesleki mirası sürdürmek istemeyen bireylerin eğitim, liyakat, risk alma, ticaret vb. yollarla ailelerinin sahip olduğu statüden daha üst statülere geçebilmelerine imkân vermektedir. Modern kapitalist dönem toplumsal hareketliliğin yüksek olduğu toplumlardır.²³⁹ Bununla birlikte yeni kapitalizmin kültüründe işsizlikle karşı karşıya olanların birçoğu eğitilmiş ve vasıflıdır. Yeni kapitalist toplum, artık başka türden yeni vasıflara ihtiyaç duymaktadır. Genç nüfusun eğitim düzeyi gittikçe artmaktadır. Eğitim düzeyi artan gençler, eğitildikleri alanda istihdam edilemez duruma gelerek, işsizler ordusuna eklenmektedir.²⁴⁰ Bu minvalde geçmişin ömür boyu miras bırakılan meslekleri hızla azalmaktadır. Katılımcı terzilerdeki genel kanı, uzun süren eğitim programlarından sonra farklı idealleri keşfeden çocuklarının, kendilerinin meslekleri olan terziliği tercih etmediği yönündedir. Fakat bunun aksine katılımcı terzilerden ÜÜ, kardeşiyle birlikte babalarının dükkanında bu zanaatı ustalık mertebesinde sürdürmektedir. Bununla birlikte, katılımcılardan 27 yaşındaki MAK, eğitimini yarıda bırakarak babasıyla birlikte tadilat ve kuru temizleme işlemlerini gerçekleştirdiği terzi dükkanında çalışmaktadır.

²³⁸ Bozkurt, “Değişen Dünyada Sosyoloji”, 303.

²³⁹ Zencirkıran, “Sosyoloji”, 268-269.

²⁴⁰ Sennett, “Yeni Kapitalizmin Kültürü”, 64-65.

“Belki de Bursa’da yapan ilk bizizdir. Şimdi kuru temizleme yapanlar genelde yanında bir tane terzi çekip mesela, usta alıp yanına makinelerini koyuyor. Öyle yapmaya çalışıyorlar. Bizim 2 meslek olduğu için böyle daha iyi, daha rahat kazandırır. [...] Üniversiteye gideceğimizde hani kazanabileceğim bölüm olarak bu mesleğe karşılayacak bir para olarak görmedim için, kazanacağım bölümleri bunun getirisiyle hatta daha düşük oluyor. Yani üniversite yolu büyümeyle çalışmak istemedim. Ya a101’de çalışmak istemedim.” (Terzi MAK)

2012-2013 döneminde Türkiye’de başlayan eğitim sistemi, 12 yıllık Zorunlu Eğitim Sistemi (4+4+4)’dir.²⁴¹ Katılımcı terziler, bu yasanın mesleğe çırak yetiştirme noktasında bir engel teşkil ettiğini düşünmektedir.

“Şimdi ben 1978’de başladım bu işe. Ben 2 sene bedava çalıştım. Şimdi kimi bedava çalıştırabilirsin? Hatta öğle yemeğini eve gidip, yayan gidip, evde yemek yiyip geliyorduk. Öyle de bir zalim ustalarımız vardı, Allah rahmet eylesin. Ama biz şu an yemek veriyoruz, harçlık veriyoruz, haftalık veriyoruz, elimizde tutamıyoruz. Şimdi bir çırak tutayım dersem bana ilk diyeceği şu: ‘İşte, haftalık ne verecen?’ Ha bunu da, ben AK Partiliyim, kendim hükümetin bir şeyi bir eksikidir bu da. 4+4+4 eğitim sistemi, o mahvetti. Yani tahsil için yaptılar, yani şu an ben, bana genel müdürlük verseler ben gitmem. Yani eskiden de gitmiyordum. Çünkü kendi işimi yapıyorum, elhamdülillah hayatımı garantiye almışım, bileziğimi koluma takmışım hiçbir şeye ihtiyacım yok. Bugün Avrupa’ya da gitsem, Amerika’ya da gitsem her yerde, bugün Avrupa’ya gitsem 3000 dolar 3000 euro aylığımdır benim. Yalvarıyorlar, şu an bulamıyorlar biliyor musun? Onun için devletin bu konuda, bu 28 Şubat’ın bir ürünüydü, bizim başbakanımız, Allah razı olsun, yardımcısı olsun, seviyorum da kendisini, ama bu 4+4+4 bu çıraklık işini bitirdi. Yani bugün siz de öğrencisiniz, 18 yaşına geldikten sonra ne ben seni doyurabilirim ne de siz bana ihtiyacınız var. Çünkü hani ağaç yaşken eğilir diye bir şey var ya yani bana çırak ben 11 yaşında şeye başladım. İlkokulu 77’de bitirdim 78’de şeye başladım, terziye başladım. Yani en yüksek zirveye kadar çıktım. Şimdi istersem siyasetçi olurum, istersem kanaat önderi olurum, istersem yani birçok şeyler var ama he şey yapmıyoruz, Allah’a şükür kendimize göre burada bir şeyimiz var bir altyapımız var gerçi. Ondandır çıraklık işi çok sıkıntılı. Yani birine gel desen bile aha benim bir işime yaramayacak ama benden haftalık 1000 lira para isteyecek en düşük. Ee nolur, bu benim içinde bir kayıptır, o çocuk için de tatmin edici bir şey de olmaz zaten o çocuk için de.” (Usta Terzi UÜ’nun babası Usta Terzi MÜ)

“Şimdi birisinin yanına girdin işte 16-17-18 yaşında bir 10 sene sabrettin, 28 yaşına geldin. Her şeyi öğrendin işte ondan sonra iş yeri açabilirsin, öğrendim dersin artık açabilirsin. O yüzden cazip değil. Yani şimdi şu anda çocuk 4+4+4’ü okumuş ondan sonra 2 sene 3 sene boşlukta kalmış, askerlik gitmiş gelmiş. Ne yapacağım ben? Hadi bir terzi kendi açayım açamazsın. Açamazsın çünkü çıraklık yapmamışsın, kalfalık yapmamışsın, ustalık yapmamışsın. Ama çıraklık eğitim merkezleri, şu anda devletin de bununla alakalı destekleri var. Yani her iş yerine diyorlar ki; 1 tane 2 tane çırak alın, çırak alın bütün masraflarını biz karşılayacağız artı size de bir 2750 TL

²⁴¹ “12 Yıllık Zorunlu Eğitime Yönelik Uygulamalar”, <http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/1567.pdf>.

galiba, en son geçen ay bir toplantı vardı. Orada öyle bir durum var. Yani şu anda hükümetimiz destekliyor.” (Usta Terzi NCF)

Cumhuriyetin kurulmasından itibaren çıraklığa dair birçok yasal ve kurumsal düzenlemeler yapılmıştır. Geleneksel toplumdaki çıraklık sistemi, Cumhuriyetin kurulmasından itibaren zorunlu eğitim sisteminden sonra toplumdaki terzilik gibi mesleklere olan ihtiyacı karşılamak ve bunu yine kurumsal bir çatı altında sürdürmek adına Çıraklık Okulları ile varlığını devam ettirmiştir. Çıraklık Okulları ile verilen meslek eğitimi, geleneksel çıraklık sisteminden farklılıklar içermektedir. Çıraklık eğitimi günümüzde örgün ve zorunlu eğitim kapsamında Mesleki Eğitim Merkezleri (MEM) bünyesinde Milli Eğitime bağlı olarak yürütülmektedir.²⁴² MEM bünyesinde çıraklık eğitimi 3 yıl ve kalfalık eğitimi 1 yıl sürmektedir.

“09.12.2016 tarihli 29913 sayılı Resmi Gazete de yayınlanan 6764 sayılı Millî Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu ve 3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanununda değişiklik yapılarak çıraklık eğitimi örgün ve zorunlu eğitim kapsamına alınarak mesleki eğitim merkezleri Mesleki ve Teknik Eğitim Genel Müdürlüğüne bağlanmıştır.”²⁴³

Katılımcılar arasında, çıraklık okullarından sertifika alanlar ve çırak yetiştirmek için gerekli belgelere sahip olan katılımcılar bulunmaktadır.

“Şimdi bizim, şöyle söyleyeyim SGK dökümünde 7 yıl boyunca bu meslekte faal gözüktüyor olman lazım. 7 yıl gözüktüyor olduğun zaman, 7 yıl faal gözüktüğün zaman bir nevi sen artık çırak değil kalfa, usta gibisin onların gözünde. Bizi sınava tabii tutuluyor. Diyor ki mesela bana diktirdi, Sinan'la beraber kardeşim bize gömlek dikimi yap, yarım beden gömlek diki. Koluna kadar, yakasına kadar, cebine kadar. Bildiğimiz yarım beden... Onun sınavına, kameraların karşısına geçtik, kamera görüntüsünün kaydı altında 2 saat süre verilerek kalfalık belgemizi aldık. Eee ondan sonraki sürede tekrar ustalığa başvurduk. Bir 5-6 ay zaman dilimi değil mi, 5-6 ay zaman dilimi geçmedi, 6 aya tekabül etti hemen hemen. 6 ay sonra da ustalık

²⁴² Radiye Canan Başı, “Çocuk Emeğine ve Çıraklık Eğitimine Sosyolojik Bir Bakış: Denizli Kent Örneği”, (Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 2017), 37.

²⁴³ Millî Eğitim Bakanlığı, “Mesleki Eğitim Merkezleri”, <https://meslegimhayatim.meb.gov.tr/egitim/mesleki-egitim>.

sınavına başvurduk. Onda da ceket, ceket dikiminin yarısını, şöyle bir ceketin...”
(Usta Terzi ÜU)

Eğitim sistemi, yalnızca akademi ideali olan bireylere değil; meslek edindirme faaliyetlerinde de muktedir olduğu iddiasındadır. Bu durum kendi çırağını yetiştirmek isteyen zanaatkârları savunmasız bırakmaktadır.²⁴⁴ Teori ve uygulamanın bir arada olduğu mesleklerde, teori ve uygulama işlerinde bir çatışma olduğunda görülmeyen bir iş bölümü oluşmaktadır. Teori ile profesyonelleştirmeye çalışan okullar çok akademik olmakla suçlanabilir. Diğer yandan eğitimciler ise uygulayıcıları yeteri kadar entelektüel olmamakla suçlayabilmektedir.²⁴⁵ Katılımcı terziler, okul eğitiminde, teorik anlamda gelişen stajyerlerin uygulama noktasında yetersiz kaldığını belirtmektedir.

“Çocuklar okuyor üniversitelerde ama mesela iyi bir üniversite değil. Sanat okulu diyorsun orada öğretmenler göz kararıyla öğretmenlik yapıyorlar. Oraya bir terzi ustası, eskilerden bir koysalardı. Onlar bir şeyler öğretseydi daha iyi olurdu. Bunu Faruk Saraç yapmaya kalktı Bursa’da ne oldu gene kapandı. Arkadan yetişen nesil kalmayacak. Tamamen bitecek yani bu meslek.” (Usta Terzi KK)

“Kendi bölümümü okudum ama soracak olursan benim için çok bir şey kattı mı üniversite diyecek olursan mesleki alanda, katmadı. Çünkü ben yeterince donanımlı gitmiştim oraya. Hatta üniversitedeki bölüm hocam, bölüm başkanı hocamla şöyle bir diyalogumuz geçmişti aramızda; Ben kalıpsız kendime etek kesmiştim, sadece belimin, basenimin ölçüsünü alarak. Bana şunu demişti; ‘ben kaç yıllık hocayım, kalıpsız hayatta kesemem’ demişti yani.” (Terzi YA)

“Yani şimdi lise bitirmeyen insan da işe başlayamıyor, tabii bir lise mezunu olmak, ya o da 18 yaşı geçiyor yani. O saat, o yaştan sonra da biraz sıkıntılı oluyor, istemiyor gençler. Şimdi şöyle, şöyle yapılabilir, yani meslek liselerinde en azından terzilik bölümü oluşturulabilir yani. Oradan destek olabilir.” (Usta Terzi BA)

Çırak yetiştirilmesi noktasında zorunlu eğitim kapsamı dışında engel teşkil eden bir diğer unsur ise gençlerin hızlı yaşa toplumunda, hızlı kazanmanın yollarını düşünmesinden kaynaklanmaktadır. Gençler, mesleğe ilgilerinden önce, terzilik

²⁴⁴ Ivan Illich, *Okulsuz Toplum*, çev. Mehmet Özay, (İstanbul: Şule Yayınları, 2017),125.

²⁴⁵ Everett C. Hughes, “Meslekler”, *Meslekler ve Sosyolojisi*, ed. Zafer Cihrioğlu, 33.

mesleğinin maddi kazancına odaklanmaktadır. Geleneksel dönemde Daniel Defert'in söz ettiği domus (ev) ekonomisi hakimdir. Domus ekonomisi, ev ve iş yerinin iç içe olduğu bir ekonomiyi tanımlamaktadır. Domus ekonomisinde kapitalist dönemin ücretli köleliği yerine ustaya itaat ve barınma iç içe geçmiştir. Zanaatkâr bir ustanın evinde; kalfalar, çıraklar ve zanaatkâr ustanın biyolojik ailesi birlikte masaya oturmakta, aynı yemeği yemekte, hepsi aynı evde yaşamakta ve uyumaktadır.²⁴⁶ Kapitalist dönem, ev ve çalışma hayatını birbirinden ayıran fabrikaları öne çıkartmaktadır. Modern kentler, fabrika bünyesinde kent yaşamına tutunmaya çalışan her bir aile üyesi için emekleri karşılığı düşük bir gelir sağlamıştır. Bununla birlikte dijital çağ, kişilere bilginin egemen olduğu bir toplumda bilgiyi kolay yoldan sağlayabilmenin imkanlarını sunmaktadır. Gençler, daha az tecrübe gerektiren ve daha fazla gelir sağlayabilecekleri işlere yönelmektedir. Çıraklık süreci ise, öğrenme ve test edilme sürecini içermektedir. Geleneksel haliyle çırak, herhangi bir ücret talep etmeksizin süreç boyunca edineceği tecrübeye odaklanmaktadır. Gençlerin yeni kapitalist dönemde meslek seçeneklerinin artmış olması, alacakları karşılığın maddi bir değer olarak sunulmasını anlamlı hale getirmektedir. Bu noktada terzi ustasının, yanına alacağı çırağa ve çırağın ailesine zanaatkar ahlakından çok iyi bir ücret vereceğini garanti etmesi gerekmektedir. Katılımcı terziler bu durumdan oldukça şikayetçidir. Hemen hemen birçoğunun çırak talebi bulunmaktadır ve yine birçoğu sahip olduğu zanaatı gelecek kuşaklara aktarabileceği bir çırağa ihtiyaç duymaktadır. Fakat zanaatkâr ahlakına yakıştıramadıkları sorular bu ihtiyacın karşılanmasını gittikçe güçleştirmektedir.

"Kaç para haftalık vereceksin diyor. Yani bugün şöyle düşünelim, dershaneye gidiyorsunuz herhalde, gittiniz. Para verdiniz mi? Niye verdiniz? Bir şeyler öğrenmek için. Ama çırak geldiği zaman ilk sorduğu şey kaç para vereceksiniz. E sen bana ne vereceksin? Hangi üretimde bana faydalı olucan? Hiçbir üretimde. Ben sana ne vereceğim? Ben sana işi öğreticem. Senin bana para vermen lazım, onun değil yani ustanın değil ama anne baba ilk sorduğu şey kaç para vereceksin." (Usta Terzi AE'nin iş arkadaşı Usta Terzi ŞT)

"Talep olmuyor talep olmadığı için biz kendimiz buluyoruz. Mesela okul okumayan insanlara öncelik yapmaya çalışıyoruz. Hani sonuçta bu bir meslek. Kollarında

²⁴⁶ Sennett, "Karakter Aşınması", 35.

bilezik olsun istiyoruz. O yüzden biz yönlendiriyoruz daha çok ama sevmeleri daha önemli. Biz de sevdirmeye çalışıyoruz. Çok yoğun bir talep yok. Maalesef eski usul değil hiçbir şey. Çünkü yapacakları işler belli olduğu için, ailelerin beklediği paralar yüksek olduğu için talepte çok az.” (Terzi ÜÖ)

“Hani bir, bana da mesela bir gün çok yıllar önce Emek’ten bir çocuk geldi arkadaşıyla beraber. Çok da üzül müştüm o zaman. Terzi tabelası gördüğünde çok heyecanlandığını söylemişti. Terzi olmak istediğini söyledi. Dedim Annen baban var mı? “var” dedi. Baban ne iş yapıyor, “inşaat kalfalığı yapıyor” dedi. Babanla geleceksin, dedim. Sen mademki aile bireylerin var, onlarla geleceksin. Bu işler böyle konuşulur. Ee geldi babasıyla. O zaman 1991-1992 yılıydı. Ee babası, “Bizim oğlan terzi olmak istiyor da hani ne vereceksin sen buna?” dedi. Dedim, peki senin oğlun okula gidiyor mu? “gidiyor”. İlkokul sonrasındaki gittiği ortaokul veya liseden peki başarısız olduğun, matematikten başarısız oldun. Türkçeden başarısız oldun, kalma da var okulunda, sınıfında. Peki ne yapıyorsun, kursa götürür müsün, gönderiyor musun, gönderirsin. Peki sen oraya kursa bir bedel ödüyor musun, ödüyorsun. Türkçe dersi veriyorsa, matematik dersi veriyorsa, sizlerde bunu yaşayan insanlarsınız. Dedim sen oraya para veriyor musun, “veriyoruz”. Bende senin oğluna sanat öğreteceğim, sen bana para vereceksin. Benden sana, sen benden niye bir şey bekliyorsun? Oğluna ben sanat öğreteceğim. Müşteri alacak 1000 lira metresini kumaşın. Çocuğuna ben öğretebilmek için; onun makası alacak, iğneyi alacak, ütüyü yapacak, yakacak, kesecek, yanlış kesecek. Kalfalık dönemlerine geçiş kademe kademe olacak. Bunların zararını kim karşılayacak? Benim zaman kaybım ne olacak? Hani öğretmen orada sen kursunda ders verdiği için ödeme veriyorsun da benim şeyimden, ben senin çocuğuna sanat öğreteceğim sen fedakârlık göstereceksin. o çocuk para kazanmaya başladığı zaman sen bundan para bekleyeceksin. “Lan” dedi, “boyacılık yapsa” dedi, “kahveye askıcılık yapsa, para kazanır” dedi. Çocuğun boynu büküldü gitti. Yani bizde çırak yetişmemesinin ana sebebi ailelerin burda bir beklentisi olduğu için. Maalesef bundan sonra da zaten çok zor. Haa terzi nasıl olurlar? Konfeksiyon atölyesine girerler, ara eleman olarak çalışır, orada bir ütücüdür yan dikicidir bir cep yapar, işte orada öğretirler bilmem ne. Orada da zaten baya bir hırpalanırsın. Hani emeklemeden yürümek olmadığına göre yani şimdi zanaatkâr biz elde çalışıyoruz, el işçiliği yapıyoruz makinede değil.” (Usta Terzi HG)

“Çıraklık sistemi bizde şey nasıl diyeyim. İnsanlar şu anda hep direk maddiyet düşündüğü için gelen insan direkt kaç lira vereceğin diye başlıyor. O da bizde, çünkü iş yapılmadığı sürece yani zaten zor dönderiyoruz kendimizi yani tüm terziler için geçerli. Meslek öğrenmek için gelen pek yok. Sadece para kazanmaya gelenler var. O da bizim işimizi görmüyor.” (Terzi SK)

“Ya yetişmesi için niye kabul etmeyeyim ki? Ama şöyle bir şey var şimdi, bizim çocuklarımız, gençlerimiz şöyle bir tercihi var: Meslekten çok, esnafıktan çok, sanatı öğrenmekten çok önce para. Tamam. Önce ahlakını öğren, dürüstlüğü öğren, iğne sallamasını öğren, makine kullanmasını öğren, konuşmasını öğren, ondan sonra usta olduğun zaten kendiliğinden kendi kendine kazanırsın. Ben seni değil, sen aranan olacaksın zaten.” (Usta Terzi ÜÜ)

Bununla birlikte terzilik, günümüzde kolaylıkla ve çok çeşitli imkanlarla öğrenilebilmektedir. Uzun süren çıraklık döneminin yerine, kişiler, ortalama 3-6 ay süren kurslarla mesleğin genel inceliklerine hâkim olunabilmektedir. Fakat

katılımcılardan usta terziler, bu kursların zanaatkâr kültürü için yeterli olmadığını belirtmektedir. Kursu tamamlayan terzilerin birçoğu mesleğe, usta terzilikten farklı olarak tadilatçı terzi olarak adım atmaktadır. Katılımcı terziler için ideal çırak olmanın koşulu, maddi kazancı öncelemeden öğrenmeye hevesli bir tavır içinde olmayı gerektirmektedir.

“Gençler de heves var ama sadece gençler çırak olmaya tahammülleri yok, gidip bir terzinin yanında tahammülleri yok. Kursu gideyim biraz daha hızlı ilerleyeyim diye düşünüyorlar. Terzinin yanında meslek öğrenirsin ama makinalarla tanışmak için tabi ki de kurs şarttır. Bir terzi mesleğini gösterebilir, sana makinasını gösteremez. Her terzinin makinası farklı olur.” (Terzi HA)

“Yeterli imkânlar var araştırdığında, gerçekten yapmak istediğinde artık özel kurslar var. Online eğitimler var. İyi terzilerin yanında eğitim alabilirsin ama senin amacın öğrenmekse alabilirsin. Para kazanmaksa alamazsın. Yani ben, benim yanıma gelen biri mesela para kazanmak isteyen biri ‘ne kadar vereceksiniz bana’, derse ben ona farklı bakarım, farklı yerlerde kullanırım. Ama ‘ben bu işi öğrenmek istiyorum her şeyi bana öğretin’ derse farklı yaklaşırım yani. O karşıdaki kişinin alacağı şeye bağlı yani. Ben burada günümü geçinirim paramı kazanırım derse eğitim alamaz. Çünkü hiçbir eğitim şaysız değildir, parasız değildir. Sen karşılığında para verir eğitim alırsın ama para alıp eğitim alamazsın yani. Öyle düşünürsen, küçük düşünürsen yani öğrenemezsin ama geniş düşünürsen mesela yaptığım her işte birçok kişiye mesela ben dikişi öğrenirken parasız da dikmişimdir. Benim için o para kazanmak değildi. Amaç orada değişik bir model yapıp kendimi o konuda geliştirmektir. Yani benim hep bakiş açım buydu, ama onun öyle olması için insanın tabii ki doğru rehberlerinin de olması lazım. [...] İşe para kazanmak değil de kendini geliştirmek, yetiştirmek anlamında bakabilir. Ama babam bana şey deseydi ‘git bir terzinin yanına gir para kazan’ deseydi ben orada onun öğrettiğini öğrenirdim. Kendime bir şey katamazdım. Yani sanatı öğrenirken zorunlu olmamak lazım, aslında temel bu... Sanatı öğrenirken hani senin ona el yatkınlığın varsa ve ilgi alanın varsa geliştirirsin ama amacın para kazanmaksa her şeyden para kazanabilirsin. Gider yemek yaparsın para kazanırsın.” (Tasarımcı Terzi SU)

3.1.2.3. Dijital Sahada “Tasarımcı Terzi” Olmak

Tasarımcı kavramı ilk kez 1868’de, Fransa’da, modanın kurumsallaşmasıyla ortaya çıkmıştır. Terziler, ancak Charles Frederick Worth’tan sonra zanaatkâr statülerini, ünlü terzilere ve tasarımcılara dönüştürmüşlerdir. Tasarımcının tanınırlığı doğal değildir, sosyal alanda inşa edilmektedir.²⁴⁷ Worth’e diğer terzilerden daha ayrıcalıklı bir statü kazandıran şey, yaptığı tasarımlarının

²⁴⁷ Kawamura, “Moda-loji”, 107- 110.

diğerlerini taklit etmemesinden kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte yanında ona yardım eden zanaatkârlar ve asistanlar çalışmaktadır.²⁴⁸ *Tasarımcılar Fransız moda sisteminde gözle görülür biçimde katmanlara ayrılmıştır: Haute Couture tasarlayan usta terziler, Pret-a-Porter tasarlayan tasarımcılar ve kitlesel olarak üretim yapan şirketler için tasarımlar yapan şirket tasarımcıları. Bu grup sınıflandırması modanın kurumsallaşması ile başlamıştır.*²⁴⁹ Haute Couture, yüksek terzilik anlamına gelmektedir. Pret- a- Porter ise hazır giyim unsurlarının kişiye özel olarak yeniden biçimlendirilmesini ifade etmektedir. *Ben pret-a porter çalışıyorum. Pret-a porter ne demek, haute couture'un hazır giyim versiyonu. Yani hazır giyim koleksiyonu yapıyoruz, ama bunun da özel dikimi müşteriye özel hale getiriyoruz. (Moda Tasarımcısı NK)* Ismarlama dikim yapan terzilik ve Haute Couture da, provalı üretim yapılmaktadır. Kişiye özel üretim yapan tasarımcılar ve terziler müşteri odaklı çalışmaktadır.

“Sen şimdi gelinliğini kendine diktiriyorsan zaten hayatının en önemli günü bu, o gelinliği diktiriyorsan yani en ufak işlemesine bile kendin karar veriyorsun diktirdiğin zaman. Pilesinin şekline, gelinliğinin kuyruğunun uzunluğuna, ne bileyim işlemelerine, üzerine yerleştirilen işlemeler var danteller var. Ben bir sürü çeşit sunuyorum gelinlere. Hangisini isterse onu seçiyor hangisini beğenirse, ama hazır giyimde öyle değil. Gördüğünü beğenirse alıyor. Bu başka bir şey kendine özel hazırlanıyor sonuçta. En özel gününü ayrıntılarıyla takip ediyorsun öyle düşün. Duvağını istediğin uzunlukta yaptırıyorsun, istediğin işlemeleri koyduruyorsun falan. Her şeyine kendin karar veriyorsun.” (Tasarımcı Terzi FÇ)

Bu çalışmada, tasarımcı terzi ifadesi, özel dikim abiye ve gelinlik yapan terziler için kullanılmaktadır. Özel dikim abiye ve gelinlik üreten tasarımcı terzilerin ve moda tasarımcılarının eğitim düzeyleri birbirlerinden farklıdır. Katılımcılardan Moda Tasarımcısı NK, eğitim düzeyinin tasarım noktasında önemli olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte moda tasarımcısı, kolektif bir etkinliğin içinde kitlelere yön verebilmelidir.

“Moda Tasarımcısıyım ya da Tasarımcıyım diyorum. Moda tasarımcısı deyince insanlar tam bi şey yapamıyolar. Çünkü günümüzde bu işi okumadan da yapan çok

²⁴⁸ Crane, “Moda ve Gündemleri”, 180.

²⁴⁹ Kawamura, “Moda-loji”, 115.

insan olduğu için. Ya da her iki terzide çalışan, bir butik açan herkes kendini moda tasarımcısı aksediyor. Ama bence moda, moda her şey demek. Zaten yediğimiz yemek bile günümüzün trend'lerine bağlı, gittiğimiz mekânlar vesaire onun için, açıp dinlediğimiz müzikler bile neredeyse. Onun için hani moda başlı başına bence yön vermekle alakalı. Onun için bu işin evet eğimini almamış bir sürü yetenekli insanlar var ama bence eğitim alan insanın vizyonu, eğitim almamış bir insanın yaptığı iş çok farklı oluyor. Kişinin kendisine tasarımcı diyebilmesi için kitlelere yön vermesi ya da bir akıma yön vermesi ya da kitlelere bir şeye ikna edip sürüklemesi gerekiyor. Ben kendim bunu yaptığımı düşünüyorum. Ama evet benimle meslektaş olduğumu iddia eden birçok insan var. Ama bence benimle aynı kulvarda ya da aynı işi yapmıyorlar. [...] Terzi üretim kısmında duruyor. Tasarım kısmı baştan başlayarak aslında a'dan z'ye ele almak, hayal etmekle başlıyor. Terzi değimiz zanaatkâr aslında, üreten kişi. Onun için terzi, bu çok önemli bu arada. Ben tabi ki çok çok saygı duyuyorum, sonuçta ben de bir sürü insanla çalışıyorum. Yanımda bir ekip var. Herkes her işi yapamaz. Tabi ki onlara ihtiyacımız var. Ama üreten kişi hayal eden kişiden biraz daha farklı, o üretiyor, yani bu bir el becerisi. Ama hayal etmek çok başka bir şey, bence doğuştan gelen bir yetenek. Hani bir insana sonradan bir şeyi hayal etmeyi öğretemezsiniz. Ama bir el işini sonradan öğretebilirsiniz. Bunun için terzi üreten, tasarımcı hayal eden kişi oluyor. Hıı ama şu da a'dan z'ye tasarımcının da birçok şey bilmesi gerekiyor ki yanındaki insanları doğru yönlendirsin. Ya da hayal ettiği şeyin giyilebilirliği, kullanım alanları, fonksiyonelliği... Bunlar da çok önemli şeyler. Sadece hayal etmekle de bitmiyor. Doğru materyalleri bir araya getirmek, bunu terzi yapamaz. Bunu da yine tasarımcının yapması gerekiyor. Ama hayal ettiğimizi hayata geçirmek için aracı kişilere ihtiyacımız var. Çünkü sonuç olarak ben hem hayal edip hem pazarlayıp hem üretip hepsine yetişmem mümkün değil. Dolayısıyla dediğim gibi işte kalıpçımız, terzimiz, modelistimiz, kesimcimiz gibi gibi.. Tam bir ekip çalışması yapıyoruz.” (Moda Tasarımcısı NK)

“Gelinlikçi terzinin diğer terzilerden farkı... Aslında gelinlikçilik daha kolay, terzilik daha zordur; ama gelinlikçilik de yaratıcılık ister. Her terzi de onu yapamıyor. Yani terzi çok iyi dikebiliyor ama ona o havayı veremiyor mesela. Ama gördüğünü yapabiliyorsa bir terzi o da yeterli. Bence çok da yaratıcı olmaya gerek yok. Yani şu anlamda; benim yanıma gelebilecek bir terzinin aradığım özellik... Çok yaratıcı olmasına gerek yok, iyi bir terzi olsun. Ben zaten gerekeni yaparım. İyi yapsın yapılması gerekeni. Şimdi terzi, makineci iyi olduğu zaman sen de kolaylıkla... Yani bu iş aslında ekip işi. Bir kişinin elinden çıkmaması gerekiyor. Hani bir kişi ona bölünemez. Her şeye ayrı ayrı ben bunu nasıl tasarlasam, bunu nasıl diksem, bunu nasıl biçsem, bunu nasıl tuttursam... olmaz. Birisi dikecek, birisi tasarlayacak, birisi süsleyecek, birisi kapatacak. Yani ütüleyecek, asacak, takacak... Yani ekip işi. Gelinlik işi ekip işi.” (Tasarımcı Terzi SU)

Moda Tasarımı da kendi içinde çeşitli uzmanlıklara ayrılmaktadır. Öğrencilerin ilgi ve becerilerine göre tercih edebilecekleri farklı alt branşlar bulunmaktadır. Moda tasarımcısı, giysileri tasarlarlarken müşteri hakkında özel bir ilgiye sahiptir. Moda tasarımcısı; müşterisinin yaşı, yaşam tarzı, yaşadığı yer, ekonomik durumu, giyim tarzı, istek ve ihtiyaçları gibi unsurları göz önünde bulundurarak tasarımlarına yön vermelidir. Bunları bilmek moda tasarımcısına tasarımcı perspektifi

sağlamaktadır.²⁵⁰ Halk eğitim, belediyeler ya da özel kurumların açmış olduğu çeşitli kurslarla kişiler kendilerini geliştirebilmektedir. Fakat Dr. Öğr. Üyesi Şükran Çakmak, bunun yeterli olmadığını dile getirmektedir.

“Tasarımcı perspektifi farklı bir boyut. Modelist diyoruz mesela, modelist tasarlamıyorsa niye biz ona tasarımcı direk demiyoruz. O departmanda belli bir departmanda belirli bir iş yapıyor çünkü modelist. Evet modelist stiliste göre çok daha kapsamlıdır. Stilistin de yaptığı şeyi yorumlama kapasitesi vardır. İşte dikim aşamasını da bilir vs. ama stilist mesela modelistin bildiklerini bilmekle yükümlü değildir. Stilist çizer bırakır, nasıl dikileceğiyle ilgilenmez. Bilse ona artı kazandırır ama genelde ilgilenmez, öyle bakmak lazım. Terzilik olayına da yani tasarımcı, her terzi, tasarımcı olamaz, her modelist tasarımcı olamaz. Tasarım değeri katacak bir şey ortaya koyabiliyor mu, o şeyi var mı? Hem yetenek hem eğitim birçok faktör var.”

Bununla birlikte terzilerden bazıları atölye ya da dükkân levhasında “tasarımcı” unvanını kullanmaktadır. Katılımcılardan Terzi MK, işletmenin isimlendirilmesinde “tasarımcı” ifadesinin, müşteriler üzerinde bir etkisinin olduğunu ifade etmektedir. Bu durum moda tasarımcılarının, terzi ve moda tasarımcısı ikileminde toplumsal statü olarak daha ayrıcalıklı bir konumu işgal ettiklerini göstermektedir.

“Yerine göre değişiyor. Mesela git FSM taraflarına orada daha itibar gören bir yer. Burada daha çok terzilik gidiyor ama aslında bizim şu yazımız bile, moda tasarım ve dikim atölyesi yazdık ya; ilgisini çeken, mesela değişik model olan direkt buraya geliyor. Diyor ki ‘moda tasarım evi, burası yapar’ gibi gibi. Şimdi şöyle bir şey, şimdi moda tasarımı dediğin zaman, kişiye özel dediğimiz zaman fiyatlar biraz daha pahalı aslında.” (Terzi MK)

“Biraz sosyete kesiminde tasarımcı diye geçiyor ya bu şeylerin isimleri. Onların terzileri falan var. İşi bilen de bilmeyen de tasarımcı oldu işte. İki çizik atıyorlar şu modelden şunu. Bak şimdi herkes bu benim eserim diyor. Bakıyorsun Pinterest’te aynı elbiseyi yabancı siteden almış dikmiş. Yani herkes birbirinden bir şeyler alıyor. Aynı işte hepimizin yaptığı şey. Birisi tüylü kullanmış, krevizesini kullanmış; birisi payetini kullanmış. Yani onun bir iki yerini değiştiriyorsun. Benim tasarımım diyorlar, değil aslında. Birkaç tane zaten yabancı tasarımcılar var. Onlar yıl başlamadan önce, sezon başlamadan önce, hep tasarımları çıkarıyorlar. Ondan sonra onun üzerinde uygulamalar yapıp değiştire değiştire herkes kendisine göre benim tasarımım deyip çıkıyor işte.” (Tasarımcı Terzi İÜ)

²⁵⁰ Büşra Arslan, “İsmarlama Gelinlik Üretiminde Prova Sürecinin İncelenmesi”, (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara, 2018), 23.

Hazır giyim, özel dikim abiye ve gelinliği daha çok parlatan bir faaliyettir. El işlemlerinin ağırlıklı olduğu abiye ve gelinlik tarzı elbiseler makineye en az ihtiyaç duyan terzilik işlemlerini içermektedir. El becerilerini içeren işlemler, dijitalleşme karşısında korunan kıymetli bir faaliyettir.

“Tasarımcı terziyim. Yani kıyafeti baştan başlayıp sonuna kadar bitirebilecek kapasitedeyim. [...] Önce biçiyorum, sonra makinada dikişleri geçiliyor. Makine işi bittikten sonra ütüsü yapıldıktan sonra zaten ele alınıyor o bir daha makineye girmiyor. İşlemleri günlerce sürüyor yani. El işi daha çok bizde zaten. Bizim abiye ya zaten. Bizim genellikle düğünlerde tercih edilen abiye kıyafetler; tuvaletler, gelinlikler olduğu için hazır giyimle alakası yok. Normal sıradan kıyafet dikmiyoruz. Normal bir elbise geldiyse dikmiyoruz.” (Tasarımcı Terzi FÇ)

El emeğinin önemini kaybetmediği abiye ve gelinlik sektörü, giyim endüstrisinin kişiye özel bir koludur. Son yıllarda Türkiye, Avrupa ve Ortadoğu için gelinlik ve abiye giyimde önemli bir tedarikçi konumuna yükselmiştir.²⁵¹ Tasarımcı Terzilik, özel dikim abiye ve gelinlik diken terziler için günümüzde popülerliğini korumaktadır. Bunun en temel nedenlerinden biri toplumdaki nişan, kına, düğün, sünnet vb. törenlere gösterilen özenden kaynaklanmaktadır. Bu alanda kendini geliştiren terziler ürünlerini sosyal medyada geniş kitlelere duyurmak için fırsat yakalamıştır.

“Şimdi bizim Bursa’mız için düğün çok önemli. Gerçekten çok önemli. Çok seviyor düğün yapmayı, gösteriş yapmayı, çok seviyoruz yani. Bir de zengin bir şehiriz bence. Bursa’nın yerlisi varlıklı. Bu özel bir şey çünkü, bu kıyafet kendine özel dikişli kıyafet özel bir şey yani, anladın mı? Sıradan bir tişört alıp giyinmiyorsun sonuçta kendine özel bir şey hazırlattırıyorsun. Tabi ki maliyeti yüksek oluyor... Ben mesela hazır giyimde çalışmazdım. Ben böyle yüzlerce binlerce bir adetten çalışmam. Yapmam yani. Hazır giyim beni etkilemiyor. Sıradan çünkü onlar. Her yerde olan bir şey. Bir mağazada görüyorsun çıkıyorsun başka mağazaya giriyorsun orda da var orda da var orda da var aynı tarz kıyafetler. Benim dikiğim bir tane genelde. Her üründen bir tane. Ya da iki tane, bilemedin. Ben dikiyorum çok nadir hem bire bir aynısını yapıyorum. İkinci yaptığıma mutlaka bir değişiklik katıyorum.” (Tasarımcı Terzi FÇ)

“Şehirlerden belki bilmeyenler vardır ama köylerde çok bilen var, tanıyorlar beni yani. Çünkü bu tarz elbiseleri (abiyeler) köylüler daha çok giyiyor. Adetler, gösteriş sevilir. Burası mesela daha modern giyer Görükle, daha modern daha şık giyinir;

²⁵¹ Arslan, “İsmarlama Gelinlik Üretiminde Prova Sürecinin İncelenmesi”, 37.

ama köylülerde hem şıklık da geçer ama çok ağır şeyler de geçer. Abartıyı severler köy yerleri.” (Tasarımcı Terzi İÜ)

“Tabii ki bir aralar durdurdu mesela terziliği tamamen bitirdi. Ondan sonra işte bu özel dikimler yani abiyeler tekrar terziliği çıkardı. [...] Tabii özel zamanlarda giyilen... Mesela düğünler aslında terzileri daha çok şey yaptı. Düğün, düğüncülere, düğüncüler diyelim ona yani. Düğüncüler konfeksiyon yapmıyor. Çünkü konfeksiyonda herkes birbirinin aynı olduğu için.” (Tasarımcı Terzi SU)

3.1.2.4. Terzilerin Örgütlenme Ağları: Sosyal Medya Hesapları

Tablo 4: Terzilerin Sosyal Medya Kullanımı

Sosyal Medya Uygulamaları	Katılımcılar	Kişi Sayısı
WhatsApp	DD, KK, SK, FÇ, HA, YA, NK, ŞB, AE, AV, BA, İÜ, ÜÜ, MS, ÜÖ, MK, SU, MA, HG, NCF, MAK	21
Facebook	SK, HA, YA, NK, AE, AV, BA, İÜ, ÜÜ, MS	10
Instagram	DD, HA, FÇ, YA, NK, SU, AE, AV, BA, İÜ, ÜÜ, MS	12
Pinterest	HA, YA, SU, NK, İÜ,	5
TikTok	FÇ	1
Twitter	DD, SK, HA, NK,	4
Armut	MK,	1
Google Haritalar	DD, MAK, YA, NK, MA, BA, MS, SU, ÜÜ, ÜÖ, NCF	11

Sosyal medyanın müşteriler üzerinde gerçek ve ciddi bir etkisi olmaktadır. Terzilerin müşteri kitlesini genel olarak sürekli olarak kendilerini tercih eden “sadık

müşterileri” oluşturmaktadır. Bununla birlikte, sosyal medya başka müşterilere de ulaşmaları için terzilere yeni bir çağır açmaktadır. Terziler bu sayede sosyal medya uygulamalarından oluşturdukları profiller ile seyrek alıcılara da ulaşma imkânı sağlamaktadır.²⁵² Katılımcıların tamamı sosyal medya uygulamalarından WhatsApp’ı kullanmaktadır. Bu şekilde müşterileri ile sipariş oluşturma esnasında ve teslimat sürecinde haberleştiklerini ifade etmektedirler. Facebook, birçoğunun hesabının olduğu, ancak yine birçoğunun son birkaç senedir aktif olarak kullanmadığı bir sosyal medya paylaşım alanıdır. Bununla birlikte Facebook hesabını aktif olarak kullanan katılımcı terziler yer almaktadır. Facebook uygulamasını kullanan katılımcı terzilerin uygulamayı kullanma nedenlerinden biri, aynı meslek grubundan kişilerle tanışma ve görüşme fırsatını yakalamalarından kaynaklanmaktadır. Örneğin, çalışma sürecince Facebook gibi sosyal ağlarda çeşitli mesleklere dair grupların kurulduğu keşfedilmiştir. Bu gruplardan üye sayısı en fazla olan ve terzilerle ilgili kurulan bir grubun aktifliğini test etmek adına, katılımcı terzilere ihtiyaç olduğuna dair bir gönderi yayınlanmıştır. Katılımcılarımızdan AV, bu gönderiyi “*Terzilik mühendisliktir. Güneş ışığı yetmez yapay ışıklandırma şarttır.*” şeklinde yorumlayarak, katılımcılardan biri olmayı kabul etmiştir. Daha sonra yapılan görüşmede yaptığı yorumu açıklamıştır; *Terzilik bir şekilde mühendislik, mühendis değil ama hani mühendislik. Hani mühendislik üretim ya, zanaatkar yani zanaatkar. İnsanlar değil mi? İhtiyaçlarından materyal üretmek. Hıı bir terzide bu şekilde. (Terzi AV)*

Katılımcıların dahil oldukları Facebook grupları, sanal cemaatlere örnek verilebilir. Kavramın tanımını yapan Howard Rheingold’a göre sanal cemaatler; kişisel ilişkiler ağının gerçekleşmesi için yeterli sayıda insan bir araya geldiğinde, networkler (İnternet) vasıtasıyla oluşturulan sosyal gruplardır.²⁵³ Castells, ağ toplumun en karakteristik özelliğinin “zaman dışı zaman ve akışların uzamı” olduğunu belirtmektedir. Castells’in burada ifade etmeye çalıştığı zaman,

²⁵² Fons Van Dyck, *Yeni Nesil Reklamcılık Dijital Çağ İçin Yeni Kurallar*, çev. Volkan Eke, (İstanbul: The Kitap, 2017), 33.

²⁵³ Veyssel Bozkurt, “Sanal Cemaatler”, *Birikim*, Sayı 127, 1999.

<https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-127-kasim-1999/2320/sanal-cemaatler/5433>.

genişletilmiş bir kavramdır ve yok sayılabilen özelliktedir. Mekân ise teknolojik imkanlarla, coğrafi sınırlardan ve uzaklıklardan arındırılmaktadır.²⁵⁴ Ağ toplumu kendine özgü iletişim ve etkileşim kalıplarını üretmektedir. Kullanıcılarına ağ temelinde bu ilişkileri sürdürme konusunda uygun ortamı sağlayan İnternettir. Sanal cemaat, fiziksel olarak birbirleriyle karşılaşmamış bireylerin ortak ilgileri çerçevesinde oluşturdukları internet ağına dayalı sosyal yapılanmadır. Bu yapılanmalar sosyal mecralarda mümkündür. Facebook, temel kullanım amacı arkadaş bulmak olan sosyal bir platformdur.²⁵⁵ Facebook gruplarında da sanal cemaatler tanımının içeriğinde olduğu gibi, zaman ve mekândan bağımsız bir biçimde aynı meslekten kişilerin bir araya geldiği ortamlar oluşmaktadır. Meslektaşlar sanal ortamlarda iş ilişkileri çerçevesinde etkileşim sağlamaktadırlar. İş ilişkileriyle başlayan etkileşim süreci, zamanla maddi ve manevi kişisel destek ortamını sağlamaktadır. Bu haliyle sanal mecralardaki iletişim biçimi hem işlevsel hem de destekleyici özellikler göstermektedir. Sanal cemaatler birbirini tanımayan insanlar arasında sanal bir tanışma ve kaynaşma ortamı oluşturmaktadır. İnsanlar sanal cemaatlerde geleneksel cemaatlerde olduğu gibi; espri, tartışma, ticaret ve planlar yapar; ilerinde bulundukları grubun diğer üyelerine karşı dostluk ve düşmanlık beslemektedirler.

İnternet kullanıcıları, uzmanlaşmaya dayalı profillerini oluşturdukları sanal mecralarda; kendi ortak ilgi alanlarını, değerlerini temel alarak ağlara ya da online gruplara katılırlar. Terziler grubu gibi sanal gruplar, Barry Wellman'ın ifade ettiği şekliyle fiziksel cemaatlere karşı olmayan fakat fiziksel cemaatlerin izlediği etkileşim ve iletişim kalıplarını izlemeyen bir yapıya sahiptirler. Sanal cemaatler, bütünüyle gerçek dışı olarak kabul edemeyeceğimiz şekilde farklı bir gerçeklik izgisindedirler.²⁵⁶ Terziler grubu; 8 yönetici, 2 moderatör ve 140.134 üyenin oluşturduğu Facebook grubudur. Terziler grubunda, üyelerin ürettiği mamuller paylaşılmaktadır. Paylaşımlarda, Terziler Odası'nda yaşandığı gibi, el emeğine

²⁵⁴ Castells, "Ağ Toplumunun Yükselişi", 3.

²⁵⁵ Göksel Göker ve Adem Doğan, "Ağ Toplumunda rgtlenme: Facebook'ta evrimii Tekel Eylemi", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(25), (2011): 178-183.

²⁵⁶ Castells, "Ağ Toplumunun Yükselişi", 480.

biçilen fiyatların tartışma ortamını oluşturmaları sık yaşanan bir durumdur. Usta terziler, terziliği ev içi üretim şeklinde sürdüren kadınların el emeğini ucuza indirgemelerinden şikâyet etmektedir. Nazik ve kibar bir dilin kullanılmasını belirten grup yöneticileri, hakaret içerikli paylaşım ve yorumların kullanılması halinde üyeyi gruptan çıkartma yetkisine sahiptir. Bununla birlikte grup, üyelere çeşitli kumaş, giysi ve makinelerin satışlarının yapılması için paylaşım imkânı sunmaktadır. Dijital dünyada bağları giderek uzamsal olarak dağılan ve çok sınırlı sosyal hayatlar yaşayan meslekler için toplumsal bağlar kurabilmektedirler. Terzilik mesleğini zanaat kültürü içinde öğrenmeyen ve terziliği ev içi üretim şeklinde gerçekleştiren kadınlar, bu gruplarda üretmiş oldukları ürünleri kendileri gibi grupta yer alan zanaatkâr terzilerin tecrübelerine sunmaktadırlar. Katılımcı terzilerden HA, Facebook uygulamasında bulunan “Terziler Grubu”na üye olma nedenini açıklamaktadır.

“Terziler grubunda da bazen çok güzel fikirler veriyorlar. Ya da danışabilecek çok çok iyi ustalar var mesela. Sorabiliyorum mesela, takıldığım yerde soru sorabiliyorum onlara ya da yaptığım bir ürünü onlarla paylaştığım zaman yani onların eleştirileri yani iyi kötü bir şekilde o da çok hoşuma gidiyor. O da beni mutlu ediyor yani. Kendimden çok çok daha iyi ustaların ürünümü tanıttığım zaman, mesela gösterdiğim zaman onlardan iyi bir şey duymak çok güzel bir şey.” (Terzi HA)

Pin (sabitlemek) ve interest (ilgi) sözcüklerinin birleşiminden oluşan Pinterest, 2009 yılında, Ben Silbermann, Evan Sharp ve Paul Sciarra tarafından kurulan sosyal bir platformdur. Pinterest, "Pano (board)" metaforundan yola çıkmaktadır. Panoya iğneleme metaforundan yola çıkarak tasarlanmış, görsel depolama, klasörleme ve bu görselleri paylaşma işlevleriyle fikir bulmaya hizmet eden bir uygulamadır.²⁵⁷ Pinterest, terzilerin fikir geliştirme ve çeşitli başlıklar altında düzenledikleri koleksiyonları oluşturmalarına yardımcı olmaktadır. *Pinterest'ten de takip ediyorum. Zaten ben değil bütün herkes takip ediyor. O içinde seni teşvik ediyor zaten. Geliyorlar gösteriyorlar. Ben bu modeli istiyorum. Sen onu artık o sayfaya girdiğin zaman açılıyor zaten önüne bütün modeller. (Tasarımcı Terzi SU)*

²⁵⁷ Ezgi Torun Alacacı, “Kavramsal Tasarım Sürecinde Pinterest'te Görsel Veri Taramanın Yaratıcı Düşünceye Etkisi: Deneyimli ve Deneyimsiz Tasarımcılar Üzerine Bir İnceleme”, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2019) 23.

Elektronik aygıtların icat edilmediği dönemlerde, terziler, çeşitli gazete ve dergilerden giysi modelleri ve kalıpları keşfetmiş, modayı takip etmiş ve müşteri siparişlerini gazete ve dergilerdeki görseller yardımıyla edinmişlerdir. Dijital devrim sonrası, sosyal medya uygulamaları terziler için sınırsız giysi modelleri sunmaktadır. Terziler geleneksel dönemdekinden çok daha hızlı bir biçimde modadan haberdar olmaktadır. Bununla birlikte, müşteriler, giysi tercihlerini Pinterest ve Instagram gibi görsel paylaşım uygulamalarından terzilerine iletmektedirler. Kevin Systrom ve Mike Krieger tarafından 2010 yılında kurulan Instagram da, ücretsiz fotoğraf ve video paylaşım uygulamasıdır.²⁵⁸ Instagram uygulamasıyla kişiler anında dünyanın her yerinden fark edilme olanağına sahip olmaktadır. Netflix'in 2020 yılında yayınladığı moda yarışması Next in Fashion programına, Instagram'ın moda öncüsü Eva Chen jüriye üyesi olarak katılmıştır. Programda, Instagram'daki anın gücünü anlatmaktadır. *Bugünlerde modada bir etki yaratması için Instagram'da öne çıkmalı. Dünyadaki milyonlarca insan bunu görecek. Bir kariyer ya batar ya çıkar yani.*²⁵⁹ Terziler ve tasarımcılar, Instagram ve Pinterest gibi platformlardan kariyerlerine yön verebilmektedirler. Bunun yanında sıklıkla görsel veri taramak ve paylaşmak için olanak bulmaktadırlar.

“Genelde insanlara terziliğin kalitesini, işçiliğini göstermek, farkı anlatmak için kullanıyorum. Kazanmaktan çok terzinin farkını öğretmenin peşindeyim ben. Zaten Instagram'da kullandığım zaman hepsine yazarım “Terzi Mehmet farkıyla” derim. [...] Şimdi örneğin geziyor, gözüne bir Terzi Mehmet özel dikim karşısına çıkıyor, babasına bir tane takım elbise lazımdır, baba bak burada bir terzi varmış diyor. Bugün de biri gelecek, konumda attım ona hatta gelecek, öğleden sonra uğrarım dedi. O da beni Instagram'dan görmüştü. Kamuda çalışıyormuş. Tabii dedim ya talep fazla var ama süremiz hani dikim el emeği olduğu için hazır gibi seri dikim olmadığı için talebe yetiştiremiyoruz bazen.” (Usta Terzi ÜU)

“Şöyle bir tek herhalde TikTok kullanmıyoruz ona ön yargılıyım hala ama çağın en çok gerektirdiği bir uygulama. Ama en aktif olarak şu anda Instagram'ı kullanıyorum. Tabi ki akabinde işte Facebook, Twitter yine yaş ve şey olarak devam ediyor. Ama bizim Instagram'daki paylaşımlarımız bizim için çok çok önemli.” (Moda Tasarımcısı NK)

²⁵⁸ “Instagram”
<https://about.instagram.com>.

²⁵⁹ Robin Ashbrook Yasmin ve Shackleton, “Next in Fashion”, Netflix, Amerika Birleşik Devletleri, Bölüm:10, 2020.

Özel abiye ve gelinlik üreten tasarımcı terziler, Instagram üzerinden müşteri kitlesi edinmekte ve bu şekilde e-ticaret fırsatı bulmaktadır.

“Ben genelde sosyal medyayı iyi kullanıyorum. Instagram’ı iyi kullandığımı düşünüyorum. O şekilde müşteri edindim bence. Çünkü burası merkeze çok yakın bir yer değil. Merkeze uzakta bir yer. Bu işini duyurup da bu insanları buraya getirmek için bir şeyler yapman lazım. Ben de Instagram’ı çok iyi kullandığımı düşünüyorum. Instagram sayesinde burası dolup dolup taşıyor yani. Yoksa sen ne kadar iyi bir iş yaparsan yap, sadece diktiğin elbiseyi o düğüne gidenler görür. Ama benim 160 bin takipçim var. Hepsi de orijinal yani. Bir paylaştığın zaman o kadar insan görüyor düşün. 160 bin kişi görüyor. Hatta daha da çok insanlar görüyor. Bazen bir bakıyorum ki reels’lerde 600-700 bin izlenme olmuş...Ben tamamen sosyal medyaya bağlıyorum zaten. İşimi ben iyi yapıyorum. Sosyal medyada da kendimi duyurduğum için bu sefer müşteri kitlesi de çok oluyor tabii...%90 sosyal medya... Bak ne diyorum sana %90 sosyal medya benim müşterim ve benim ciddi müşterim var yani. Hani bakma sen şimdi sakın olduğuna yazın geldiğinde burada gezinmeye bile yer bulamazsın. 4 saat benimle görüşmeyi bekleyenler var. Benim seni mesela kabul etme sebepim tek Gülendam. Normalde kabul etmem yani. 4 saat sıra bekliyorlar burada. Sırf benimle görüşebilmek için. 4 saat. Ne demek bu, 4 saat bir doktoru bile beklemezsin...İş harici hiçbir şekilde sosyal medyayı kullanmıyorum. Sadece iş için kullanıyorum. Ben kendi dalımdaki modacıları takip ediyorum mesela; neler yapıyorlar, ne yapmışlar, bu sene ne çıkartmışlar. Bakıyorum yani. Gündemde olan şeyleri takip ediyorum yani. Kuaförler ne yapıyor, ne ediyor. Kuaförde bir şeyle karşılaşabiliyorsun onun paylaştığı. Modacılar neler yapıyor, neler yapmış, tasarımları ne. İş harici ben sosyal medyayı sıradan birilerinin hayatını takip etmek için kullanmıyorum. Benim eşimin dostumun o sunun busunun yediği içtiği ilgilendirmiyor. Ama baya zaman geçiriyorum Instagram’da. (Tasarımcı Terzi FÇ)”

Devamlı gelen müşterilerim de çok var, yeni müşterilerim de çok var, köylerden çok daha fazla. Köylüler daha fazla önem veriyor ya bu özel giyimlere. Valla ben çok eski olduğum için zaten bayadır tanınıyordum zaten. Bu Instagramlardan da daha çok tanıdı insanlar sosyal medyadan daha çabuk ulaşılıyor.” (Tasarımcı Terzi İÜ)

İnternet teknolojileri sayesinde elektronik ticaret mümkün hale gelebilmektedir. Elektronik ticaret (e- ticaret) konusunda yeni kurallar hakimdir. Terzi ve tasarımcılar, sosyal iletişim ağlarında oluşturdukları profiller aracılığıyla müşterilerinden sipariş alabilmekte, sipariş yerine getirildiğinde geri bildirimde bulunabilmektedir. Katılımcılardan bu sayede uluslararası satış yapan terziler bulunmaktadır.

“Amerika’ya çok gönderiyorum mesela. Araplar mesela orada yaşayan çok tercih ediyorlar. Diyorlar ki mesela bu kıyafetten istiyoruz. Rengini seçiyor, modelin seçiyor, ölçülerini atıyor. Ben dikip gönderiyorum. Onlar da oluyor, kıyafetler de mükemmel

oluyor. Atıyorlar sonra fotoğraflarını bakıyorum hiç kusur yok. Güzel gidiyor yani. İşini severek yapınca işte insan başarılı oluyor tabi.” (Tasarımcı Terzi FÇ)

Bursa Terziler Odası başkanının ilettiğine göre, Üniversiteler ve BESOB gibi kurumların işbirliğinde zanaatkârlar, bu uygulamalara adapte edilmeye çalışılmaktadır.

“Terzilerde sosyal medya kullanımı biraz az. Ama biz de bunu bizim üst kuruluş kuruluşumuz BESOB, şöyle bir etkinlik yaptı, 30 tane bilişim, e-ticaretle ilgili geldi. 30 tane e- ticaret ve bilişimle ilgili Uludağ Üniversitesinde okumuş kişilerin hepsini yaklaşık 20, 30 tane esnafın yanına gönderdik. 15 gün onların yanında kaldılar. E-ticareten, istegramdan, trendyoldan ya da Google’da ön plana nasıl çıkabilirsin diye işlerini geliştirmeleri için onlara faydalı olduk. Şimdi bu giderek artacak. Bu projemiz devamlı olacak. Yani 9 terzilerin ya da bakkalın ya da mobilyacının işlerini daha ilerlete bilmeleri için bu proje BESOB tarafından devamlı yapılacak.” (Usta Terzi NCF)

“Uludağ Üniversitesinden destek alıyoruz. Bu birlik yapıyor bunu, bizim üst kuruluşumuz yapıyor Fahrettin başkan. Bununla ilgili ciddi bir şeyi var gerçekten, emeği var isteği de var. E-ticareti öğrenmek isteyen üyelerimize o hizmeti veriyor yani sizin sayenizde. Sizi şey, destek alarak üniversiteden e-ticareti yaygın bir şekilde kullanalım diye aslında. Yani ben şimdi, ister misiniz diye bize de sordular isterseniz size de gelip yerinizde anlatacaklar falan gibi şeyler söylediler. E biz şimdi zaman ayıramıyoruz ki nasıl olacak ya. Ama e-ticaret konusunda baya şey istekli başkan.” (Usta Terzi BA)

Daha önceki bölümlerde bahsedildiği şekliyle dikiş makinesinin icadı, terzilik faaliyetlerini ev ortamına taşıyan bir gelişmedir. Ev tipi dikiş makinelerinin kullanılmaya başlaması, ev içi üretim faaliyetlerini arttırmaktadır. Bununla birlikte sosyal medya gibi uygulamalar üzerinden yürütülen pazarlama faaliyetleri, dükkân kiralama ve konaklama harcamalarını ortadan kaldırmaktadır. Katılımcılardan 2 terzi ve 1 tasarımcı terzi ev içi üretim yapmaktadır ve sosyal medya aracılığıyla ürünlerini satışa sunmaktadır. Sosyal medya böylelikle üretici ve tüketici arasına daha büyük bir mesafe koymaktadır. Katılımcı Terzilerden HA, modern dönemde bu mesafeye ihtiyaç duymaktadır ve bu durum sosyal medyada meslek profili oluşturma nedenidir. *Hani nasıl diyeyim? Birebir artık muhatap olmak istemedim mi diyeyim, ne diyeyim? (Terzi HA)*

Dijital uygulamalar, tavsiye edilen ve tavsiye edilmeyi bekleyen terzi dükkanlarını keşfetmek için uygun güzergahlar oluşturmaktadır. Çalışmaya katılan terzilerden 11 terzi Google Haritalar'ı kullanmaktadır. Gitmek istenilen yerleri kolayca bulmak için tasarlanan Google Haritalar (Maps)²⁶⁰, en uygun rotayı oluşturarak haritalar üzerinden sanal bir yol tarifi yapmaktadır. Katılımcılardan YA, müşterilerin terzihanesinin bulunduğu adrese doğrudan ulaşmaları ve potansiyel müşterilerin kendilerini fark etmesi için uygulamayı açtığını belirtmektedir.

“İşte biraz benim kendi çevrem, biraz annemin çevresi, biraz babamın çevresi böyle dağıla dağıla. Bir de ilk açtığım sene broşür, kartvizit çıkartmıştım. Bazen kardeşime bazen kendim falan akşamları çıkıp kapılara falan koyuyorduk. Bir de mesela günümüzde teknoloji çok önemli olduğu için Instagram’da mesela diktiklerimi paylaşacağım bir sayfa oluşturdum, sen de takip etmişsin galiba. Diktiklerimi paylaşıyorum mesela oradan yazan oluyor. Ya da işte bu Google Haritalarda falan ilk açtığım gibi dükkânı Google Haritalara ekledim. Belli bir miktar ödemede yaptım hatta. Hani birinci sırada terzi yazıldığında birinci sırada çıksın diye. Yanlış değilsem 300 lira gibi bir rakam ödemişim. Şimdi tabi ödeme yapmama gerek yok yorumlar yeterli oluyor. Bir sürü yıldızım falan var.” (Terzi YA)

Katılımcılardan Terzi MK, Armut uygulamasını kullandığını belirtmektedir. Armut uygulamasında terzilik bilgilerini, ilgilenen kişiler için ücretli kurs taleplerine çevirmektedir.

“Ben kurslardan sonra sürekli araştırma yaptım. Dışarıdan nasıl kalıp alınır? Nasıl bir yol izlenir? diye araştırırken Armut karşıma çıktı benim. Bundan 5-6 yıl önce herhalde yanılmıyorsam. Onu biraz Youtube’dan da izledim; nasıl olduğunu, nasıl edildiğini. Oradan da işte hesap oluşturdum. Hatta İstanbul’dan birisi bana yardımcı oldu. Sonra vallahi iyi oldu ya. Dediğim gibi bu kursiyerler hep oradan geliyor.” (Terzi MK)

Sennett’e göre, bugün atalarımızdan daha fazla makinaya sahip olsak da onları nasıl kullanacağımız ve onlarla nasıl baş edeceğimiz hakkında bir fikrimiz yoktur; yine aynı şekilde bugün, modern iletişim araçları sayesinde kişiler arası iletişim imkanlarımız gelişse de, nasıl iletişim kurabileceğimize dair bir fikrimiz yoktur. Bütün bunlar beceri isteyen süreçleri gerektirmektedir. Modern toplum, kişileri

²⁶⁰ “Google Haritalar”,
<https://support.google.com/maps/answer/3273406?hl=tr&co=GENIE.Platform%3DAndroid>.

becerilerinden yoksun bırakmaktadır. Becerinin yokluğu ise, anlamı ve değeri soyut bırakmaktadır.²⁶¹ Katılımcı terzilerden Usta Terzi HG, sosyal medyadaki gerçekliği sorgulamaktadır ve meslektaşlarının paylaşımlarını, terzilikteki becerinin bir değerlendirme ölçütü olarak kabul etmemektedir.

“İnsanların, zanaatkârlarda da: “yok kardeşim ya anlamaz bu ya, anlıyo mu, anlamıyo, aman ne bu gözlerine ne yazık. Öyle yap, sağ gözden sol böyle, hani öyle kaliteliymiş gibi göster ama yapma”, ben onlara karşıyım. Sosyal medya, ne kadar reklam, o kadar çok kalite veya o kadar tercih ediliyormuş gibi, ben ona şiddetle karşıyım. [...] Ben o oylarla moylarla, işte şu kadar oy şey etmişte eleştirilmiş veya şu kadar, onlar bilirkşi mi? Yani bizim grubumuz var, 100 kişiyiz 150 kişiyiz, tak düğmeye basıyorsun, niye yaptın sen, arkadaşın hatırı için, işte ona oy fazla olsun diye, birine puanı fazla olsun diye oy verdim, e bu ıhına mihına bir adalet olmadı ki. Onun için o tür şeylere hiç...Zaman bulmadığım gibi bir de onu da çok önemsemiyorum. Yani kalite olarak önemsemiyorum. Onun ölçümü benim kalitenin hakkaniyetini ortaya koyduğunu düşünüyorum.” (Usta Terzi HG)

3.1.3. Gelecekte Terzilik

Katılımcı terzilerin, gelecekte terzilik mesleğinin devam edip/ etmeyeceğine dair farklı görüşleri bulunmaktadır. Tüketiciler, dijital karaktere sahip olduğunda birileri onları giydirmek isteyecektir. Moda dünyasında son teknoloji üzerinde çalışan tasarımcılar bulunmaktadır. Netflix'in 2022'de yayınlamış olduğu 'Gelecekte' isimli belgeselin Moda ile ilgili bölümünde bahsedildiğine göre: Sanal ürünler, şimdiden 100 milyar dolarlık bir sektöre sahiptir. Londra merkezli Auroboros markası, yalnızca sosyal medyada giyilebilecek hiper gerçekçi moda ürünleri geliştirmektedir. Üretilen bu yeni sanal moda dünyası, moda endüstrisinin daha fazla kazanmak için kurduğu tüketim toplumu hilesidir. Sanal moda gelecekte bütünüyle başarılı olsa bile, insanların yine de somut ve gerçek giysiler giymesi gerekecektir. Kıyafetleri kendi kendimize tasarlayıp üretebileceğimiz gardıroplar, bitki gibi yeşeren kullan at giysiler ve geri dönüştürülebilir atıklardan 3 boyutlu giysiler gibi 'sürdürülebilir bir moda' üzerine çalışılmaktadır.²⁶² Yüksek teknoloji aletlerle daha fazla kişiselleşen giysilerin üretilebildiği; herkesin kendi terzisi ve

²⁶¹ Sennett, “Zanaatkâr”, 11.

²⁶² The Verge ve 21 Laps, “Gelecekte”, Netflix, Moda, 2022.

tasarımcısı olduğu uzak bir gelecekte söz edilmektedir. Dünya Ekonomik Forumunun Eylül 2015'te yayınlanan bir raporu, önümüzdeki 10 yıl içinde gerçekleşmesi beklenen teknolojik değişimlerin toplumdaki gelişmelerle buluşma noktaları olarak 21 dönüm noktası belirlemiştir. Bu dönüm noktalarından biri de insanların yüzde 10'unun (%91,2) internete bağlanabilen elbiseler giymesidir.²⁶³ Bugünün tarihiyle değerlendirdiğimizde 10 yılın dolmasına 2 sene kalmıştır. Akıllı saatler, bileklikler, gözlükler, lensler, e-tekstil ürünleri, akıllı kumaşlar, kafa bantları, yüzükler ve işitme cihazları gibi takılar vb. pek çok giyilebilir teknoloji ürünlerinin kullanımı başlamıştır.²⁶⁴ Bütün bu akıllı tekstil ürünleri, kullanıcısının görece sağlığını kontrol etme ve yönetme imkânı bulduğu giyilebilir teknolojilerdir. Fakat giyilebilir teknolojilerin tüm giyinme biçimlerine uygulanması noktasında hala erken olduğu söylenebilir. Katılımcılardan Moda Tasarımcısı NK, modanın hiç bitmeyeceğini ve durumun zanaatkâr üreticiler için de mümkün olmadığını ifade etmektedir.

"Bence moda hiçbir zaman bitmez. Bir yemek yemekten, hani kapsüllere dönecez falan. Yani yemek yemek bir kültür, yemek yemekten de vazgeçemeyeceğimiz gibi, giyinmekten de. Sosyal hayatı olan bir insan zaten eşofmanla çıkıp taytla devam edemez, çeşitlilik ister. Onun için bu işin çok bitceğini düşünmüyorum. Çok böyle teknolojik hani işte tek parçayla vs. sanmıyorum olsun. Zaten öyle bir şey olursa bütün dünyanın dengesi bozulur. Bence kimse buna müsaade etmez." (Moda Tasarımcısı NK)

Daha önceki bölümlerde ifade edildiği gibi, McKinsey ve şirketinin hazırladığı rapora göre mevcut teknolojiler, işlerin %50'sinin otomasyonla yapılmasına olanak sağlayacak niteliktedir.²⁶⁵ Dijital dönemin küçük işletmelere sahip zanaatkârlar açısından bir avantajı bulunmaktadır. Dijital dönemde yenilikçilik ve esneklik gerektiren süreçlerde hazır giyim endüstrisi gibi hizmet veren büyük şirketlerin krizde olması çok daha büyük bir olasılıktır. Bununla birlikte bazı gözlemcilere göre, ısmarlama, el işi üretim ve esnek uzmanlaşma küçük ölçekli şirketler tarafından daha iyi gerçekleştirilmektedir.²⁶⁶ Katılımcı terzilerden Usta

²⁶³ Schwab, "Dördüncü Sanayi Devrimi", 36.

²⁶⁴ Schwab, "Dördüncü Sanayi Devrimi", 171.

²⁶⁵ McKinsey & Company, İşimizin Geleceği (Dijital Çağda Türkiye'nin Yetenek Dönüşümü), 13.

²⁶⁶ Castells, "Ağ Toplumunun Yükselişi", 212.

Terzi AE'ye göre, dijitalleşme ve otomasyonun etkilerinin artması ile birlikte özel dikim pahalılaşabilir. Böylelikle özel dikim, daha ayrıcalıklı grupların talep ettiği bir faaliyete dönüşebilir. *Ya terzilik ölmezde azalır ve değerlenir. Çok pahalı olur. Şu andaki nasıl ki yurtdışında Almanya'da bir pantolon alıyor 10 Euro'ya bir de paçasını yaptırıyor 10 Euro'ya mesela. Öyle bir şey olacak. Çünkü diken yok, uğraşan yok, çırak yetiştiriyor. (Usta Terzi AE)*

Çıraklık talebinin olmaması ve terzilerin yardımcı ihtiyaçlarının karşılık bulmaması, mesleğin sonunun geldiğini düşündüren sorunlardan biridir. Görüşülen katılımcılar içinde genç terzilerin olması bu mesleğin yakın bir gelecekte de devam edeceği umudunu taşımaktadır. Burada mesleğe dair temel dönüşüm mesleğin öğrenme biçiminde yaşanmaktadır. Çıraklık süreci bütünüyle okul gibi modern kurumlara teslim edilebilir. Bununla birlikte gelecekte terzilik diye bir mesleğin olmamasını düşündüren temel gerekçelerden bir diğeri ise insanın makine karşısında girdiği mücadeleyi kaybedeceği inancıdır. *Şimdi terzilikte de aynı emek yok her şey makine üzerine. İnan bana bu meslek 10 sene sonra kalmayacak. Robotla iş yapılacak. Bu duruma geldik. (Terzi KK)*

Zanaatkâr, makine gibi toplumsal ve teknolojik bir mekanizmayla aynılaştırılıp yıpratılmaya direnmektedir.²⁶⁷ Makinanın mükemmelliği karşısında mütevazılık ve kendi yetersizliğinin farkında olmak zanaatkârın makine ile girdiği yarış sonlandırıcaktır. Makine karşısında zanaatkâr, bireyselliği sembolize etmektedir.²⁶⁸ Makine kitlesel üretim yapmaktadır. Ürünün kişileştirilmesi ancak özel üretilmesiyle mümkündür.

"Bu işin otomatiği yok. [...] öyle bir şey yapılırdı yapıldı şimdiye kadar. Yani bunu çünkü kumaşları işleri çok pahalı olduğu için seri üretimi kimse riske almaz. Çünkü bir modeli on kişi giysin istemez. Onun için elinde kalır yani patlar. O yüzden seri üretim olacak bir şey değil." (Tasarımcı Terzi SU)

²⁶⁷ Simmel, "Modern Kültürde Çatışma", 93.

²⁶⁸ Sennett, "Zanaatkâr", 138.

“Değişmez, bence aynı gider herhalde. Gider. Çünkü hazır giyim herkese uymuyor, ister istemez mutlaka bir tadilat gerektiriyor ya bitmeyecek mesleklerden biri gibi bir şey yani dünya kuruldu, terzilik var. Davut aleyhisselam mıydı? Yok Davut demirci edildi miydi? İdris Aleyhisselam ile başladı, hala sürüyor yani. Bilmiyorum, yeni teknoloji çıkartırlar mı? Bireysel dikebilen, robotlar felan.” (Terzi ŞB)

Makinalar sıkıcı ve ağır işleri ortadan kaldırmak üzere, insanın kendisi için üretmiş olduğu bir buluştur.²⁶⁹ Kendi için iyi yapma durumu, zanaatkârın arzusudur. İnsan eliyle yükselen makine, zanaatkârın motivasyonunu körelten bir olgu haline gelmektedir. Bu arzu yaşadığımız dijital çağda ya da yakın bir gelecekte de devam edecek bir motivasyonu içermektedir. Bununla birlikte zanaatkâr için gerekli olan tecrübenin geliştirilmesi süreci, yaşadığımız çağda motivasyonu gittikçe kaybolan bir değer haline gelmektedir. Dijital dönem zanaatkâr olmanın gerekliliklerini yerine getirebilecek bir toplum yapısını mümkün kılmamaktadır. Günümüzde dijitalleşme terziliği ortadan kaldırmamıştır, fakat onu çeşitlendirmiş ve dönüştürmüştür. Dijital çağ, zanaatkâr kültüründe yetişen terziliğin gittikçe ortadan kalktığı bir dönemi içermektedir. Bununla birlikte terzilik, geleneksel ve zanaatkâr formunun dışında otomasyona direnen kıymetli bir meslek olarak sürdürülmektedir. Araştırmada elde edilen bulgular, mesleğin farklı faaliyet alanları ile birlikte yakın bir gelecekte de devam edeceğini düşündürmektedir.

²⁶⁹ Newman ve Blanchard, “İnsan ve Makina Makinelerle Ortaklığımızın Geleceği”, 14-28.

SONUÇ

Bu çalışmanın ana amacı dijital çağda terzilik mesleğinin uyumunu saptamak ve terzilik gibi önemli bir zanaatın günümüzde ifade ettiği anlamı literatüre kazandırmaktır. Bu çalışmada, 1'i moda tasarımcısı ve 20'si terzi olmak üzere toplam 21 kişiyle nitel veri toplama tekniklerinden mülakat yapılmıştır. Çalışmanın birinci ve ikinci bölümleri, terziliğin tarihi seyir içinde dönüşümünü teorik bir temele dayandırarak, literatürdeki bilgileri özetlemeyi gerektirmiştir.

Terzilik, toplumda giyinme ihtiyacını karşılayan zanaat alanı olarak bilinmektedir. Terzilik, temelde biçme ve dikme şeklinde iki aşamada gerçekleşmektedir. Biçme ve dikme eylemleri, profesyonel anlamda bir meslek olarak sürdürülmeden önce kadınların evlilik öncesinde öğrenmeleri gereken toplumsal rolleri arasında yer almaktadır. Günümüzde terzilik, “kadın işi” olarak görülmekten ziyade, profesyonel bir meslek kolu haline gelmiştir. 9'u kadın 12'si erkek katılımcı, farklı faaliyet alanlarında aynı mesleği icra etmektedir. Çalışmada terziliğin, ilk öncelikle kıymete değer bir ölçüde kayıtlara geçtiği vakitte toplumsal konumu ve sosyo-politik olaylar neticesinde kazandığı mesleki itibarına değinilmiştir. Terziliğin bir zanaat olarak icra edilmesi, çıraklık-ustalık-kalfalık şeklinde üçlü hiyerarşi içerisinde öğrenilmesini ve uzun bir zanaatkâr zamanını gerektirmektedir. Dijital çağ, bu uzun zamana ve zanaatkâr ahlakına uygun bireylerden yoksundur. Araştırmanın bulguları, terzilikte uzun yılları alan çıraklık sürecine talep edenlerin azaldığını göstermektedir.

Çıraklık talebine olan ilgiyi azaltan etmenlerin başında, eğitim sisteminin zorunlu ve kitlesel bir hale gelmesi bulunmaktadır. Modern eğitim sistemi, toplumun bütün bireylerine daha prestijli bir kariyer ideali sunmaktadır. Bununla birlikte dijital çağ, genç nüfusa daha hızlı ve daha kolay yoldan para kazanma hayalleri aşılacaktır. Terzilik zanaatı kazançlı bir meslek olmasının yanında, bu kazancı sağlamanın kolay olmadığı bir süreci gerektirmektedir. Bu ideal ve uzun süren eğitim yıllarının sonunda, kişilerin, geleneksel yöntemler ile terzilik gibi zanaatları

öğrenme süreci zorlaşmaktadır. Katılımcılardan eğitim durumu, ilkokul mezunu olan terziler ağırlıktadır. Katılımcılar, yüksek okul mezunu olmanın, müşteriler karşısında daha saygın bir karşılığı olduğunu ifade etse de; çalışmada eğitim durumunun, terzilerin müşteri portföylerinde bir ayrıcalık oluşturmadığı belirtilmelidir. Bununla birlikte, terzilerin eğitim sürecini yarıda bırakmaları, zanaatlarında ustalaşmalarını kolaylaştırmıştır.

Terziler, geleneksel toplumda ahilik ahlakıyla şekillenen lonca teşkilatının bir üyesiydiler. Zanaatkâr ve esnaf gruplarını tek bir çatı altında toplayan loncalar, tarihi seyir içinde ortadan kaldırılmış ve yetkilerini, devletin denetleme yetkisinin bulunduğu başka kurumlara devretmiştir. Çalışma sürecinde, meslek kuruluşları kanunu gereği kurulan ve terzilerin üyesi olduğu Esnaf ve Sanaatkârlar Odalarından 'Bursa Terziler Odası' ile görüşülmüştür. Bursa Terziler Odası, kurumsal bir çatı altında ve devlet karşısında terzileri görünür kılmaktadır. Ancak Oda'nın her sene düzenli olarak yayınlamış olduğu fiyat listesi konusunda terziler anlaşmazlığa düşmektedir. Serbest piyasa ekonomisinin hüküm sürmesi ve rekabetçiliğin artması kapitalist toplum yapısının bir sonucudur. Bu durum, terziler arasındaki dayanışma ortamına zarar vermektedir.

Kapitalist toplum yapısı, sanayi kapitalizmi ile başlamaktadır. Kapitalist sistem, üretim araçları sahipleri ve işçi sınıflarını oluşturan, serbest piyasa ve kâr arayışını öne çıkartmaktadır. Çalışmada kapitalist toplumda terzilik zanaatına etki eden üç olgudan söz edilmiştir; dikiş makinasının icadı, hazır giyim ve moda. Terziler açısından dikiş makinasının çift yönlü bir etkisinden söz edilmektedir. Sennett'in de ifade ettiği gibi, bütün zanaatkârlar gibi terziler de, sonunda, kendi aleyhlerine dönen makinalara kucak açmışlardır. Katılımcıların tamamı, sanayi tipi üretilen dikiş makinalarını kullanmaktadır. Katılımcılar, makinalaşmanın hız ve kalite anlamında geliştiğini düşünmektedir. Makine üretimi giysi yapımının yaygınlaşması ve standart beden aralıklarında ölçü sisteminin geliştirilmesi, giyim ürünlerinin büyük oranlarda üretilmesini kolaylaştırmıştır.

Giyim endüstrisi, giysilerin standartlaştırılmış beden aralıklarında, kitlesel olarak üretilmesi sürecini içermektedir. Giyim endüstrisi ham maddeyi ucuza mal ederek, üretmiş olduğu hazır giysileri ucuza pazarlamaktadır. Zanaat ise, makine karşısında daha yoğun emek ve daha yoğun bir zamanı içermektedir. Bu nedenle terzi emeği, ısmarlama bir giysinin fiyatı daha maliyetlidir. Bununla birlikte toplumda standartlaştırılmış beden aralıklarına girmeyen kişilerin, hazır giysilerini yeniden bir işlem den geçirmesi gerekmektedir. Bu yeniden işlem süreci, tadilatçı terziliği gündeme getirmektedir. Katılımcılardan 13 terzi, yeni bir faaliyet alanı olarak tadilatçı terziliği sürdürmektedir. Hazır giyim, terzilik mesleğini bütünüyle ortadan kaldırmamış, yeni faaliyet alanları eklemleyerek terziliği dönüştürmüştür. Hazır giyim, aynı zamanda özel dikim abiye ve gelinliği daha çok parlatan bir olgudur. Çalışmada tasarımcı terzilik; özel dikim abiye ve gelinlik diken terziler için kullanılmaktadır. Makinaya en az ihtiyaç duyan ve özel işlemlerin gerektiği tasarımcı terzilik, katılımcıların dijital sahada sosyal medya aracılığıyla müşteri potansiyeli yakaladığı bir alandır.

Dijital devrim, kapitalizmin nihai aşamasıdır. Bilgi temelli gittikçe yükselen teknolojik dönüşümler, yeni kapitalist toplumu oluşturmaktadır. Dijital mecralar e-ticaret imkânı sunmaktadır. E-ticaret, üretici ve tüketicinin yüz yüze gelmesine gerek kalmadığı bir satış yöntemidir. Bu durum, giysiyi diken zanaatkar ve tüketen müşteri arasına mesafe koymaktadır.

Sosyal medya uygulamaları, terzilerin sadık müşterileri dışında, seyrek alıcılara ulaşmalarını kolaylaştırmaktadır. Katılımcıların tamamı, sosyal medya uygulamalarından bir ya da birkaçını kullanmaktadır. Katılımcılar, sosyal medyada müşterileri ile sipariş oluşturma esnasında ve teslimat sürecinde haberleştiklerini ifade etmektedir. Katılımcılar, aynı zamanda üretmiş oldukları ürünlerin reklamını yapabilecekleri bir platforma sahip olmaktadır. Müşteriler, çeşitli uygulamalardan beğendikleri ya da terzilerin sanal profillerinde görüp seçtikleri modelleri terzilerine iletmektedir. Bu noktada tüketiciler, üretim ve dağıtım kısımlarında aktif olarak yer almaya başlamıştır. Tasarımcı terziler, sosyal

medya uygulamalarını aktif takip eden terzi gruplarındandır. Tasarımcı terziler, moda trendlerden sosyal medya uygulamaları vasıtasıyla haberdar olmaktadır.

Moda, modern öncesi dönemde kısıtlı bir zümrenin bilgisi ve ulaşımındaydı. Sınıf temelli moda olgusu, modern dönem sonrası tüketici temelli bir modaya evrilmektedir. Bununla birlikte yeni kapitalist dönem ile birlikte moda bilgisi çeşitli kaynaklardan sosyal medya aracılığıyla yayılmaktadır. Yeni kapitalist toplumda modanın kendini “yenilik” üzerinden sürekli var etmesi hali, karşı konulmaz bir biçimdedir. Tasarımcıların, teknolojik gelişmeler ışığında kurguladıkları moda, terzilik zanaatının gidişatını sorgulatmaktadır. Katılımcılar, mesleğe talebin azalacağını; fakat bunun yanında bireyselleşmenin zanaat emeğine biçilen maliyeti arttıracığını öngörmektedir. Çalışmada edinilen bulgular, kapitalist toplumda ve yeni kapitalist toplumda terziliğin ortadan kalkmadığını göstermektedir. Terzilik, makinalaşma ve dijitalleşme karşısında dönüşmüş ve çeşitlenmiştir. Çalışmada edinilen bulgular, terziliğin yakın bir gelecekte de devam edeceğini düşündürmektedir.

KAYNAKÇA

- Aliye, Fatma. Osmanlı'da Kadın: "Cariyelik, Çokeşlilik, Moda". İstanbul: Bizim Kitaplar. 2009.
- Aristoteles. Metafizik. Ahmet Arslan tarafından çevrildi. İstanbul: Sosyal Yayınları. 1996.
- Arslan, Büşra. "İsmarlama Gelinlik Üretiminde Prova Sürecinin İncelenmesi", Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara. 2018.
- Aydın, Mustafa Berkay. "Dijital Sosyoloji Üzerine Notlar." Aslıhan Zinderen tarafından düzenlenen Dijital Sosyoloji Çalışmalarında. Ankara: Nobel Yayın, 2021.
- Barbarosoğlu, Fatma. Moda ve Zihniyet. İstanbul: İz Yayıncılık. 2017.
- Barbarosoğlu, Fatma. Şov ve Mahrem. İstanbul: Profil Kitap Yayıncılık. 2019.
- Bauman, Zygmunt. Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar. Ümit Öktem tarafından çevrildi. İstanbul: Sarmal Yayınevi. 1999.
- Bozkurt, Veysel. Değişen Dünyada Sosyoloji. Ankara: Ekin Yayınevi. 2008.
- Bozkurt, Veysel. Endüstriyel & Post-Endüstriyel Dönüşüm. Bursa: Ekin Kitabevi. 2014.
- Bozkurt, Veysel. "Sanal Cemaatler". *Birikim*. Sayı 127. 1999.
- <https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-127-kasim-1999/2320/sanal-cemaatler/5433>.
- Canan Bağış, Radiye. "Çocuk Emeğine ve Çıracılık Eğitimine Sosyolojik Bir Bakış: Denizli Kent Örneği". Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli. 2017.
- Castells, Manuel. Ağ Toplumunun Yükselişi, Ebru Kılıç tarafından çevrildi. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 2005.
- Crane, Diana. Moda ve Gündemleri. Özge Çelik tarafından çevrildi. İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 2003.
- Çim, Melek. "1980-2014 Yıllarında Modaya Yön Veren Etkenler" Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. 2015.
- Demir, Mine. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadın Eğitiminde Biçki Dikişin Yeri (1908-1952). İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık. 2019.
- Devlet Planlama Teşkilatı, "Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)", Ankara: DPT Yayını. 2007.
- Devlet Planlama Teşkilatı, "Onbirinci Kalkınma Planı (2019-2023)", Ankara: DPT Yayını. 2019.
- Devlet Planlama Teşkilatı, "Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)", Ankara: DPT Yayını, 2014.

- Dyck, Fons Van. Yeni Nesil Reklamcılık Dijital Çağ İçin Yeni Kurallar, Volkan Eke tarafından çevrildi. İstanbul: The Kitap. 2017.
- Erhan, Çağrı. "Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 51(01), (1996): 275- 287.
- "Esnaf ve Sanatkârlar Meslek Kuruluşları Kanunu". <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5362.pdf>.
- Farajova, Turan. "Moda Sektöründe Küresel Marka İncelemesi: Zara ve Vakko" Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü, İstanbul. 2015.
- Farooqi, Suraiya. ve Deguilhem, Randi. Ortadoğu'da Zanaatlar ve Zanaatkârlar. Hatice Aslı Tamaç tarafından çevrildi. İstanbul: Alfa Yayınları. 2017.
- Farooqi, Suraiya. Osmanlı Zanaatkârları, Zülal Kılıç tarafından çevrildi. İstanbul: Alfa Yayınları. 2017.
- Freidson, Eliot. "Mesleksen Kontrolün Değişen Doğası". Zafer Cihirlioğlu tarafından düzenlenen Meslekler ve Sosyolojisi'nde. Ankara: Gündoğan Yayınları, 1995.
- Giddens, Antony. ve Sutton, Philip W. Sosyoloji, Mesut Şenol tarafından çevrildi. İstanbul: Kırmızı Yayınları. 2016.
- GM Kalıp Ofisi. "Kalıp Serileme". <https://gmkalipofisi.com/kalip-serileme>.
- Göker, Göksel. ve Doğan, Adem. "Ağ Toplumunda Örgütlenme: Facebook'ta Çevrimiçi Tekel Eylemi". *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(25), (2011): 175-203.
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Esnaf ve Sanatkârlar Genel Müdürlüğü. "Deri, Giyim ve Ayakkabı Sektörü: Esnaf ve Sanatkârlar Özelinde Sektör Analizleri Projesi". 2017.
- <https://ticaret.gov.tr/esnaf-sanatkarlar/projeler/tamamlanan-projeler/esnaf-ve-sanatkar-ozelinde-sektor-analizleri-projesi>.
- "Google Haritalar", <https://support.google.com/maps/answer/3273406?hl=tr&co=GENIE.Platform%3DAndroid>.
- Himam, F. Dilek. ve Tekcan, Elif. "Erken Cumhuriyet Dönemi Terzilik Kültürü ve Ulusal Maddi Kültürün İnşası", Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi 10(20), (2014). https://ctad.hacettepe.edu.tr/10_20/2.pdf.
- Illich, Ivan. Okulsuz Toplum, Mehmet Özay tarafından çevrildi. İstanbul: Şule Yayınları. 2017.
- "Instagram" <https://about.instagram.com>.
- Işık, Esra. "Toplumsal Tabakalaşma ve Mobilite Ders Notları". 2017.

İstanbul Hazır Giyim ve Konfeksiyon İhracatçıları Birliği, “2022 Ocak- Haziran Hazır Giyim ve Konfeksiyon Sektörü İhracat Performans Değerlendirmesi”. İstanbul. 2022.

İstanbul Ticaret Odası. “Örtünmeden Giyinmeye: Terzilik ve Modanın Dünyası, Bugünü ve Yarını”. Seminer. İstanbul: Mega Ajans. 2003. (19 Haziran 2003).

“Jacques de Vaucanson”.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Jacques_de_Vaucanson.

Karakışla, Yavuz Selim. Osmanlı Hanımları ve Kadın Terzileri (1869- 1923). İstanbul, Akıl Fikir Yayınları. 2014.

Kawamura, Yuniya. Moda-loji, Şakir Özudoğru tarafından çevrildi. İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 2016.

“Konfeksiyon”.

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Konfeksiyon>.

Kordonciyan, Levon. “Ne Yapsak?”. [10.11.2019].
<https://www.youtube.com/watch?v=nbHRgA8hvW0>.

“Marshall Planı”,

<https://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/marshall-planı-372>.

Maslow, Abraham. İnsan Olmanın Psikolojisi. Okhan Gündüz tarafından çevrildi. İstanbul: Kuraldışı Yayıncılık. 2001.

Marx, Karl ve Engels, Friedrich. Komünist Parti Manifestosu. Sinan Jabban tarafından çevrilen. İstanbul: Patikakitap. 2013.

McKinsey & Company. “İşimizin Geleceği (Dijital Çağda Türkiye’nin Yetenek Dönüşümü)”. Ocak 2020.

Millî Eğitim Bakanlığı, “Mesleki Eğitim Merkezleri”,
<https://meslegimhayatim.meb.gov.tr/egitim/mesleki-egitim>.

Navaro-Yaşın, Yael. ““Evde Taylorizm”: Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında ev işinin rasyonelleşmesi (1928-40)”, *Toplum ve Bilim*. 84 Bahar. (2000): 51-74.

Newman, Daniel. Blanchard, Olivier. İnsan ve Makine. Fulya Kılıçarslan tarafından çevrildi. İstanbul: Orenda Kitap. 2020.

Onur, Nur. Moda Bulaşıcıdır. İstanbul: Epsilon Yayıncılık. 2004.

Onur, Orhan Ertuğrul. “Kapitalist Toplumda Zanaatın Dönüşümünü Terzilik Üzerinden Okumak: İstanbul Örneği” Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. 2019.

Öğülmüş, Sena. “18- 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Terzilik” Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir. 2018.

Özar Berksü, Zeynep. “Modanın Tarihsel Evrimi”, [30.05.2019].

<https://www.oggusto.com/moda/moda-trendleri/moda-tarihi-ve-1970ler-modasi>.

Pekşen, Fatma. “İğne, İplik, Makas.” Emine Gürsoy Naskali tarafından düzenlenen Biçki Dikiş’te. İstanbul: Libra Yayıncılık, 2018.

Quataert, Donald. *Tüketim Araştırmaları ve Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 1550-1922*. Tanju Günseren tarafından çevrildi. İstanbul: Alfa Kitap. 2020.

Ritzer, George. Stepnisky, Jeffery. *Sosyoloji Kuramları*, Himmet Hülür tarafından çevrildi. Ankara: De Ki Baskı Yayım. 2018.

Robin Ashbrook Yasmin ve Shackleton. “Next in Fashion”. Netflix. Amerika Birleşik Devletleri. Bölüm: 10. 2020.

Sennett, Richard. Beraber. İlkay Özkürallı tarafından çevrildi. İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 2012.

Sennett, Richard. Karakter Aşınması. Barış Yıldırım tarafından çevrildi. İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 2002.

Sennett, Richard. Yeni Kapitalizmin Kültürü, Aylin Onocak tarafından çevrildi. İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 2009.

Sennett, Richard. Zanaatkâr, Melih Pekdemir tarafından çevrildi. İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 2009.

Schwab, Klaus. Dördüncü Sanayi Devrimi. Zülfü Dicleli tarafından çevrildi. İstanbul: Optimist Yayınları. 2018.

Simmel, George. Modern Kültürde Çatışma. Tanıl Bora, Utku Özimakas, Nazile Kalaycı ve Elçin Gen tarafından çevrildi. David Frisby’nin önsözüyle. İstanbul: İletişim Yayınları. 2013.

“Singer Çanta Dikim Atölyesi”. Merinos Tekstil Sanayi Müzesi. (07.12.2022).

“Singer 170. Yıl Sergisi”. Merinos Tekstil Sanayi Müzesi. [14.10.2022-09.01.2023]. (Ziyaret Tarihi; 07.12.2022).

Smith, Adam. Ulusların Zenginliği, Ayşe Yunus ve Mehmet Bakırcı tarafından çevrildi. İstanbul: Alan Yayıncılık. 1997.

Sonay Şeftalici, Hatice. “Terziden Tasarımcıya”, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. 2005.

Şahin, Ayfer. “Giysi Alışverişinde Tüketicilerin Haute Couture ve Hazır Giyim Tercihleri İstanbul-Konya İllerinde Örnek Bir Araştırma”. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya. 2009.

“Terzi.”

<https://www.etimolojiturkce.com/arama/terzi>.

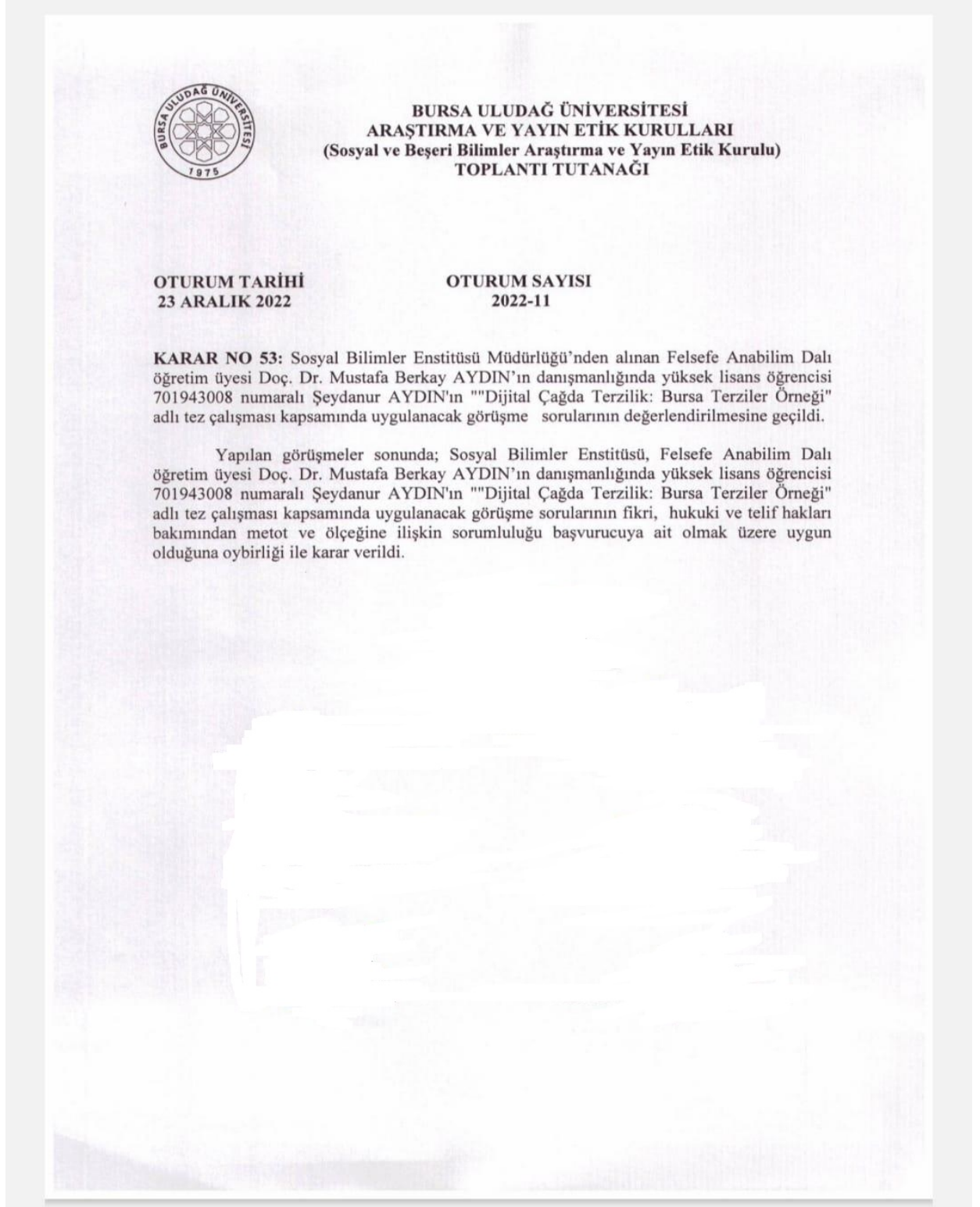
The Verge ve 21 Laps. “Gelecekte”. Netflix. Moda. 2022.

Ticaret Bakanlığı İhracat Genel Müdürlüğü. “Hazır Giyim Sektör Raporu”. 2022.

- Torun Alacacı, Ezgi. "Kavramsal Tasarım Sürecinde Pinterest'te Görsel Veri Taramanın Yaratıcı Düşünceye Etkisi: Deneyimli ve Deneyimsiz Tasarımcılar Üzerine Bir İnceleme". Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul. 2019.
- Uyanık, Seval. ve Oğulata, R. Tuğrul. "Türk Tekstil ve Hazır Giyim Sanayiinin Mevcut Durumu ve Gelişimi" Tekstil ve Mühendis, 20(92), (2013): 59-78.
- Veblen, Thorstein B. "Kadın Giyiminin İktisadi Teorisi", Cogito 55. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 2008.
- Weber, Max. *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. Göksu Birol tarafından çevrildi. Ankara: Dorlion Yayınları. 2016.
- Yağlı, Soner. "Gündelik Hayatın Bir Alanı Olarak Moda Aracılığıyla Kültürün Yeniden İnşası". *İletişim Çalışmaları Dergisi*. 1(4), (2013).
- Yalçın, Hülya. "Cumhuriyet Dönemi Kadın İmajı İnşası (1928-1938)". Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara. 2019.
- Yaman, Bahattin. Sarayın Terzileri. İstanbul: Kitap Yayınevi. 2018.
- Yıldırım, E. Coşkun, R. Bayraktaroğlu S. ve Altunışık, Remzi. Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri. Sakarya: Sakarya Yayıncılık. 2005.
- Yıldırım, Süreyya. "Türkiye'de 24 Ocak 1980 Öncesi ve Sonrası Sanayileşme ve Ekonomik Büyümeye Etkileri", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 7, no.1 (Aralık 2006).
- <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/113071>.
- Yücel, Yener. "Küreselleşme Sürecinde Türk Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün Rekabet Gücü". Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. 2010.
- Zencirkıran, Memet. Sosyoloji. Bursa: Dora Yayıncılık. 2016.
- "12 Yıllık Zorunlu Eğitime Yönelik Uygulamalar", <http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/1567.pdf>.
- "1960'lı Yıllarda Moda", <https://www.giyimvemoda.com/blog/1960li-yillarda-moda-310>.

EKLER

EK1. Bursa Uludağ Üniversitesi Etik Kurul Kararı

EK2. Araştırmada Kullanılan Görüşme Formu

Dijital Çağda Terzilik: Bursa Terziler Örneği Görüşme Formu

Değerli Katılımcı, Bu form meslekler sosyoloji alanında yapmakta olduğumuz araştırmaya önemli bir veri kaynağıdır. Soruları cevaplandırma konusunda göstereceğiniz samimiyet araştırma sonuçları açısından son derece önemlidir. Mülakat sorularına vereceğiniz cevaplar tamamen bilimsel bir amaç için kullanılacaktır. Lütfen hiçbir soruyu eksik bırakmayınız. Araştırmamıza gösterdiğiniz ilgi ve katkı için teşekkür ederiz.

Şeydanur AYDIN
Uludağ Üniversitesi
Sosyoloji

1. Kısaca Kendinizi Tanıtır Mısınız?

- Cinsiyetiniz
- Yaşınız
- Medeni Haliniz
- Eğitim Durumunuz
- Mesleğiniz

2. Ne kadar süredir bu işi yapıyorsunuz?

3. Bu mesleği icra etmek için herhangi bir eğitim aldınız mı? Çıraklık döneminden geçtiniz mi?

4. Biraz çalışma ortamınızdan bahseder misiniz? Ne tür makinalar kullanıyorsunuz?

5. Kullandığınız makine ve aletlerin giyim endüstrisinde kullanılan alet ve makinalardan farkı var mı? Varsa açıklayabilir misiniz?

6. Teknolojinin kullandığınız makine ve aletlere bir etkisi oluyor mu?

7. Belirli bir müşteri kitleniz var mı? Bu müşteri kitlesini nasıl edindiniz?

8. Mesleğinizin hazır giyim ürünleri tarafından etkilendiğini düşünüyor musunuz? Düşünüyorsanız hazır giyimin mesleğiniz üzerinde nasıl bir etkisi oldu? Açıklayınız.

9. Modayı takip ediyor musunuz? Ediyorsanız hangi iletişim araçlarından modayı takip ediyorsunuz?

10. Sosyal medya uygulamalarını aktif kullanıyor musunuz? Kullanıyorsanız ne için?

11. Sosyal medya üzerinden iş yapıyor musunuz? Ya da bunun için ayrı bir iş hesabı oluşturduunuz mu?

12. Mesleğinize dair üye olduğunuz bir kurum ya da örgüt var mı? (Örneğin Bursa Terziler Odası)

EK3. 1974 Tarihli Dikiş Ücret Tarifesi

DİKİŞ ÜCRET TARİFESİ	
Takım Elbise (Yelekli)	500
Takım Elbise (Yeleksiz)	450
Palto Pardüsü	400
Takım Elbise (Çocuk)	350
Tek Ceket	350
Tek Pantolon	100
Manto ve Pardüsü Kn.	450
Döşyes ve tayyör etek	450
Tek etek ve Pantolon kn.	100
Manto Çocuk	250
Rop Gelinlik	Modele tabi
Bu Tarife, Behrirmiş Bakan maddesinin 14-Mayıs-1974 gün ve 18/3 sayılı kararını istisnadan haizdir.	
Dış Kıyafet 11.000 BAKŞAN YEREL ANEL	Dış Kıyafet 11.000 BAKŞAN M. YEREL VİDEOĞLU
Dış Kıyafet 11.000 BAKŞAN YEREL ANEL	Dış Kıyafet 11.000 BAKŞAN M. YEREL VİDEOĞLU

Fotoğraf tarafımıza aittir. 2021 (Bursa Kent Müzesi)

EK4. Bursa Terziler Odası Fiyat Listesi

[illegible]

Fotoğraf tarafımıza aittir. 2023

EK5. Usta Terzi HG Cekete İğne Atıyor

Fotoğraf tarafımıza aittir. 2023

EK6. Usta Terzi ÜU ve babası Usta Terzi MU

Fotoğraf tarafımıza aittir. 2023

EK7. Singer 170.Yıl Sergisi ve Singer Çanta Tasarım Etkinliği

Fotoğraf tarafımıza aittir. 2023

EK8. Facebook Terziler Grubu Paylaşımı

Fotoğraf tarafımıza aittir. 2023